

T.C.
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANA BİLİM DALI
YENİÇAĞ TARİHİ BİLİM DALI

86300

XVI. YÜZYILDA KUDÜS MERKEZ VE NAHİYESİNDE
NÜFUS VE ETNİK YAPI

MASTER TEZİ

Hazırlayan
Emine ERDOĞAN

Tez Danışmanı
Prof. Dr. Refet YINANÇ

T 86300

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM GENELİ
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

Ankara - 1998

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne

Emine Erdoğan'a ait XVI. Yüzyılda Kudüs Merkez ve Nahiyesi'nde Nüfus ve Etnik Yapı adlı çalışma, jürimiz tarafından . Yeniçağ Tarihi Bilim Dalı'nda Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan.....

Üye.....

Üye.....

ÖNSÖZ

Bu araştırmanın yapılmasındaki amaç; dini, kültürel ve ekonomik açıdan önemli bir şehir olan Kudüs'ün XVI. yüzyıl Osmanlı İmparatorluğu'ndaki nüfus ve etnik yapısını tespit etmektir.

Çalışmanın başlangıcından itibaren her aşamasında görüşleri ve desteğiyle katkıda bulunan tez danışmanım Prof. Dr. Refet YİNANÇ'a teşekkür ederim.

Konu ile ilgili verilerin bilgisayara aktarımında yardımlarını gördüğüm değerli hocam Prof. Dr. Mesut ELİBÜYÜK'e de ayrıca teşekkür ederim.

İÇİNDEKİLER

Kısaltmalar Cetveli	i
Tablo ve Şekiller Cetveli	ii
Giriş.....	1

Birinci Bölüm

I-Kaynaklar Hakkında Bilgi.....	4
II-Osmanlı Fethine Kadar Kudüs Tarihi	7

İkinci Bölüm

1525-6 YILINDA KUDÜS MERKEZ VE NAHİYESİNDE

NÜFUS VE ETNİK YAPI

I-Nüfus	12
A-Şehir Merkezinde Nüfus.....	12
B-Kudüs Nahiyesinde Nüfus	18
II-Etnik Yapı	27

Üçüncü Bölüm

1538-9 YILINDA KUDÜS MERKEZ VE NAHİYESİNDE

NÜFUS VE ETNİK YAPI

I-Nüfus	29
A-Şehir Merkezinde Nüfus.....	29
B-Kudüs Nahiyesinde Nüfus	35
II-Etnik Yapı	43
A-Türkmenler	43
B-Frenkler.....	44
C-Ermeniler	45
D-Süryaniler	47
E-Kıbteler	47

Dördüncü Bölüm

1553-4 YILINDA KUDÜS MERKEZ VE NAHİYESİNDE

NÜFUS VE ETNİK YAPI

I-Nüfus	49
A-Şehir Merkezinde Nüfus.....	49
B-Kudüs Nahiyesinde Nüfus	59
II-Etnik Yapı	68
A-Türkmenler	68
B-Süryaniler.....	68
C-Ermeniler	69
D-Kıbteler.....	69
E-Habeşliler	70
F-Rumlar.....	70
G-Frenkler	70
H-Gürcüler.....	71
İ-Cündiler.....	71

Beşinci Bölüm

1562-3 YILINDA KUDÜS MERKEZ VE NAHİYESİNDE

NÜFUSVE ETNİK YAPI

I-Nüfus	73
A-Şehir Merkezinde Nüfus.....	73
B-Kudüs Nahiyesinde Nüfus	81
II-Etnik Yapı	91
A-Cündiler (Ecnād-ı Halka)	91
B-Rumlar	91
C-Süryaniler.....	91
D-Ermeniler	92
E-Kıbteler	92
F-Gürcüler	92

G-Frenkler	93
H-Habeşliler.....	93

Altıncı Bölüm

1596-7 YILINDA KUDÜS MERKEZ VE NAHİYESİNDE NÜFUS VE ETNİK YAPI

I-Nüfus	94
A-Şehir Merkezinde Nüfus.....	94
B-Kudüs Nahiyesinde Nüfus	98
II-Etnik Yapı	106
SONUÇ	112
KAYNAKÇA.....	114

EKLER:

I-T.D. 427 nolu deftere ait kayıt örnekleri

II-T.D.1015 nolu deftere ait kayıt örnekleri

III-T.D.289 nolu deftere ait kayıt örnekleri

IV-T.D.112 nolu deftere ait kayıt örnekleri

V-T.D.178 nolu deftere ait kayıt örnekleri

VI-Kudüs (Jerusalem)

ÖZET	132
ABSTRACT	133

KISALTMALAR CETVELİ

a.g.e.	: adı geçen eser
a.g.m.	: adı geçen makale
bkz	: bakınız
cm	: Cemā'at
Çev.	: Çeviren
Din Gr.	: Din Görevlileri
G.m. Hane	: Gayrimüslim Hane
G.m. Müc.	: Gayrimüslim Mücerred
H.	: Hicri
İ.A.	: İslam Ansiklopedisi
M.	: Miladi
Mh.	: Mahalle
Müc.	: Mücerred
T.D.	: Tahrir Defteri

TABLO VE ŞEKİLLER CETVELİ

- 1- 1525-6 Yılında Kudüs Şehrinde Oturan Müslümanlar
- 2- 1525-6 Yılında Kudüs Şehrinde Oturan Gayrimüslim Nüfus
- 3- 1525-6 Yılında Kudüs Nahiyesinde Köy Adları ve Nüfus
- 4- 1538-9 Yılında Kudüs Şehrinde Nüfus
- 5- 1538-9 Yılında Kudüs Nahiyesinde Köy Adları ve Nüfus
- 6- 1553-4 Yılında Kudüs Şehrinde Oturan Müslümanlar
- 7- 1553-4 Yılında Kudüs Şehrinde Oturan Gayrimüslim Nüfus
- 8- 1553-4 Yılında Kudüs Nahiyesinde Köy Adları ve Nüfus
- 9- 1562-3 Yılında Kudüs Şehrinde Oturan Müslüman Nüfus
- 10- 1562-3 Yılında Kudüs Şehrinde Gayrimüslim Nüfus
- 11- 1562-3 Yılında Kudüs Nahiyesinde Köy Adları ve Nüfus
- 12- 1596-7 Yılında Kudüs Şehrinde Nüfus
- 13- 1596-7 Yılında Kudüs Nahiyesinde Köy Adları ve Nüfus
- 14- Grafik 1- H.932 (M.1525-6) Yılında Kudüs Merkez ve Nahiyesinde Nüfus
- 15- Grafik 2- H. 945 (M. 1538-9) Yılında Kudüs Merkez ve Nahiyesinde Nüfus
- 16- Grafik 3- H. 961 (M.1553-4) Yılında Kudüs Merkez ve Nahiyesinde Nüfus
- 17- Grafik 4- H. 970 (M.1562-3) Yılında Kudüs Merkez ve Nahiyesinde Nüfus
- 18- Grafik 5- H.1005 (M.1596-7) Yılında Kudüs Merkez ve Nahiyesinde Nüfus.
- 19- Grafik 6- Kudüs Merkez ve Nahiyesinde Nüfus Dağılımı
- 20- Grafik 7- Kudüs Merkez ve Nahiyesinde Nüfus Eğrisi

GİRİŞ

Tapu tahrir defterleri, belli idari bölgelerde, nüfusu, tahminini vergi gelirlerini ve öngörölmüş gelir dağılımını gösteren kayıtlardır¹.

“Bu defterlerde, muayyen bir tarihte imparatorluk dahilinde her köy ve kasabada mevcut bulunan yetişkin erkek nüfusunu, ellerindeki toprak miktarını “çift”, “nim çift” ve “dönüm” olarak gösteren işaretler ve tabi tutuldukları vergi mükellefiyetlerini tesbit eden rakamlarla birlikte, isimleri ve babalarının adları ile ayrı ayrı kaydedilmiş görmekteyiz. Yine bu defterler sayesinde, her köyün kimin timarı, mülkü ve vakfi olduğunu, o köylerde icra edilen zeriyanın ve beslenen hayvanların türleri ile miktarlarını bildiren kayıtları, öşr ve rüsum miktarını tayin eden rakamları bulmaktayız”².

Osmanlı Devleti’nde sayımlar genel olarak yeni bir sultanın tahta geçerek görevini teslim ve alması durumunda yeni fethedilmiş memleketlerde yapıyordu. Bununla beraber bazı bölgelerde yapılması öngörölen ıslahat girişimleri de yeni sayımlara yol açıyordu³.

Tapu ve Tahrir Defterleri, ölkemiz açısından önemli olduğu kadar Arap ölkeleri tarihi açısından da önemlidir⁴.

Güney Suriye tahrirleri ilk defa Bernard LEWİS tarafından incelenmiştir⁵. Hütteroth ve Abdulfattah bütün Suriye, Filistin ve Ürdün’ü kaplamak üzere

¹ Amy SINGER: Kadılar, Kullar, Kudüslü Kövlüler, Çev. Sema BULUTSUZ. (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1996), 23.

² Ömer Lütfi BARKAN: “İmparatorluk devirlerinin büyük nüfus ve arazi tahrirleri ve hakana mahsus istatistik defterleri”. İ.Ü. İktisat Fakültesi Mecmuası, II, (İstanbul:1941), 20.

³ LÜTFİ PAŞA: Asafname. (İstanbul:1326), matbu nüsha, 24.

⁴ Geniş bilgi için bkz. Bernard LEWİS: “The Ottoman Archives as a Source for the History of the Arab Lands”, The Journal of the Royal Asiatic Society, 3-4 (1951), 139-155 ve Mustafa BİLGE: “Osmanlı Arşivlerinin Arap Ölkeleri Tarihi Bakımından Önemi”, Osmanlı Arşivleri ve Osmanlı Araştırmaları Sempozyumu, İstanbul. (Türk -Arap İlişkileri İncelemeleri Vakfı Yayınları:1), 189-193.

⁵ Bernard LEWİS: “Studies in the Ottoman Archives-I”, Bulletin of the School of Oriental and African Studies, 16 (1954), 469-501.

.....: “Ottoman Land Tenure and Taxation in Syria”, Studia Islamica, 50(1979), 109-34

hazırladıkları harita, nüfusun üretimin ve gelir toplayanların dağılımını açıklamalı haritalar şeklinde vermiştir⁶.

Amy Singer ise çalışmasında⁷. Tapu Tahrir defteri ile birlikte Şer'iyye Sicillerini de kullanarak Osmanlı yönetimi ile Kudüs halkı arasındaki ilişkileri açıklamaya çalışmıştır.

Bu çalışmaların yanında Kudüs Sancağının topografik yapısı, nüfusu⁸, zirai durumu⁹ ile ilgili de bir takım çalışmalar yapılmıştır. Kudüs Sancağına ilişkin olarak XVI. yüzyıla ait 5 mufassal Tahrir Defteri bulunmaktadır. Bu defterlerden ilk üçü İstanbul'daki Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde bulunmaktadır. Bunlardan ilki 427 no ile kayıtlı olup, H. 932 (M. 1525-6), ikincisi 1015 no ile kayıtlı olup, H. 945 (M. 1538-9) tarihlidir. Üçüncü defter ise 289 no ile kayıtlı olup, H.961 (M.1553-4) tarihlidir.

Tapu Tahrir defterlerinin diğer ikisi ise Ankara'daki Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü, Kuyûd-ı Kadîme Arşivi'nde bulunmaktadır. Bu defterlerden biri 112 no ile kayıtlı olup, H. 970 (M.1562-3) tarihli. ikinci ise 178 no ile kayıtlı olup, H.1005 (1596-7) tarihlidir.

Bu defterlerden elde edilen verilere dayalı olarak Kudüs Merkez ve Nahiyesinde müslim, gayrimüslim nüfus tespit edilerek nefer, hane ve mücerred rakamları ve nahiye bazında toplamları elde edilmiştir. Defterlerin karşılaştırmalı indeksi elde edilerek yerleşim birimlerindeki nüfus oranlarında meydana gelen değişimler tespit edilmiştir. Defterlerde kayıtlı bulunan yerleşim birimlerinin adları

⁶ Wolf-Dieter HÜTTEROTH VE Kemal ABDULFATTAH: Historical Geography of Palestine, Transjordan and Southern Syria in the Late 16th Century, (Erlangen:1977).

⁷ Amy SINGER: Kadılar, Kullar, Kudüslü Kövülür, Çev. Sema BULUTSUZ, (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1996).

⁸ E. TOLEDANO: "The Sancag of Jerusalem in the sixteenth century: Aspects of Topography and Population", Archivum Ottomanicum, IX, (1984), 278-329.

⁹ A. MAKOVSKY: "Sixteenth-Century Agricultural Production in the Liwa of Jerusalem: Insights from the Tapu Defters and an Attempt at Quantification", Archivum Ottomanicum, IX, (1984), 91-127.

da karşılaştırmaları olarak incelenmiş, yıllara göre köy sayılarındaki farklılıklar tespit edilmeye çalışılmıştır.

Yapmış olduğumuz araştırmada, XVI. Yüzyılda Kudüs merkez ve nahiyesinin nüfusu olduğu kadar, etnik yapısı da ortaya konulmaya çalışılmıştır. Etnik yapı tespit edilirken, Kudüs Merkez ve nahiyesinde yerli halk dışında. defterlerde kayıtlı etnik unsurlar (Süryani, Gürcü, Ermeni, Kıpti vs...) dikkate alınmıştır.

Osmanlı yönetimine geçtikten sonra Kudüs halkına özgürlükleri iade edilmiştir. “Osmanlıların Filistin’i fethetmesi, Filistin tarihinde yeni bir refah dönemi başlatmıştır. Ülkenin büyük, istikrarlı ve iyi yönetilen bir imparatorluğa dahil olması, güvenlik ve fırsat yaratmıştır”¹⁰.

---

¹⁰ Bernard LEWIS: “Studies in.....” a.g.m., 487.

Birinci Bölüm

I-KAYNAKLAR HAKINDA BİLGİ

T.D. 427.

“Defterü’l-mufassal-ı liva-i Safed ve’l-Gazze ve’l-Kuds-i Şerif” başlığını taşıyan 427 nolu defter, İstanbul, Başbakanlık Osmanlı Arşivi’nde bulunmaktadır.

Tapu Tahrir Defterleri Kataloğu’nda tarihsiz ve Kanuni dönemine ait olduğu kaydedilen bu defter hakkında “Kudüs ve Safed livalarının hasılatına ve evkafını mübeyyin mufassal defter” ibaresi yer almaktadır. Bu defterde Kudüs şehir merkezi ve köyleri 261 ve 308. sayfalar arasında bulunmaktadır. H.932 (M.1525-6) tarihli olan bu defter, Kudüs’e ait ilk defter olması nedeniyle eksik ve kısadır.

T.D. 1015

Kudüs’e ait ikinci defter , yine İstanbul’da Başbakanlık Osmanlı Arşivi’nde olup, 1015 no ile kayıtlıdır. Tapu Tahrir Defterleri Katalogu’nda “nefs-i Gazze ile Ramle ve Kudüs nahiyelerinde vaki’ kuranın nüfus ve hasılatını ve has ve zeamet ve tımar ve evkafını mübeyyin mufassal tahrir defteri” olduğu yazılmıştır.

H.945 (M. 1538-9) tarihli olan bu defterin ilk sayfasında “Nefs-i Gazze: Nahiye Gazze, Nefs-i Ramle, Nahiye-i Ramle, Nefs-i Kuds-i Şerif, Nahiye Kuds-i Şerif. Nefs-i Halilürrahman, Nahiye-i Halilürrahman” şeklinde defter içinde bulunan nahiyeleri gösteren kısa bir fihrist bulunmaktadır. Kudüs merkez ve nahiyesi bu defterde 180 ve 266. sayfalar arasında bulunmaktadır. İlk deftere göre daha detaylı bilgilere bu defterde rastlamaktayız.

T.D. 289.

289 no ile İstanbul'da Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde kayıtlı olan bu defter H. 961 (M.1553-4) tarihlidir. Bu defterin H. 961 tarihli olduğunu defterin 106. sayfasında bulunan bir kayıttan anlamaktayız.

Defterin ilk sayfasında "İcmal-i a'dād-ı bilad-ı kura ve mezari' ve ikta' ve haneha ve mücerreden ve mahsûlat-ı liva-i Kuds-i şerif ve zu'ama ve sipahiyan" başlığı altında bulunmaktadır. Mufassal tahrir defteri olan bu defter, bir icmal defteri gibi düzenlenmiştir. Yukarıda da belirttiğimiz üzere zaten defterin ilk sayfasında böyle bir açıklama kaydedilmiştir.

Tapu-Tahrir Defterleri Kataloğu'nda bu defterin H. 961 tarihli olduğu ve "Kudüs, Halilürrahman şehirleriyle kurasının nüfus ve hasılat ve timarları havi mufassal tahrir" olduğu belirtilmiştir. Bu defterde Kudüs'ün yerleşim birimlerine ait bir de fihrist bulunmaktadır. Kudüs merkez ve nahiyesi bu defterde 4 ve 180. sayfalar arasında bulunmaktadır.

T.D.112.

Kudüs'e ait dördüncü defter Ankara'da Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü, Kuyûd-ı Kadîme Arşivi'nde 112 no ile kayıtlıdır. Bu tahrir defteri iki nahiyeden oluşmaktadır. Kudüs ve Halilürrahman Nahiyesi.

H. 970 (M.1562-3) tarihli olan bu defter, Kudüs'e ait bilgileri en detaylı veren defterdir. Kudüs Kanunnamesine ilk defa bu defterde rastlamaktayız.

T.D.178.

Kudüs'e ait son mufassal tahrir defteri olan bu defter, yine Ankara'da Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü, Kuyûd-ı Kadîme Arşivi'nde 178 no ile kayıtlıdır. Defterin mukaddemesinden bu defterin Defter-i Hakani katiblerinden Ahmed b.

Derviş Mehmed tarafından yazıldığı anlaşılmaktadır. Defterde dönemin Osmanlı Padişahı III. Mehmed'in (1595-1603) tuğrası bulunmaktadır. Defter, Kudüs ve Halilürrahman Nahiyesi olmak üzere iki nahiyeden oluşmaktadır.

Bu defterin H.1005 (M.1596-7) tarihli olduğunu ise yine defterin mukaddemesindeki kayıttan anlamaktayız. Bu mukaddemenin Nablus, Laccun ve Aclan defterleri ile aynı olduğu ileri sürülmüştür.¹

Defter, Kudüs ve Halilürrahman nahiyesi olmak üzere iki nahiyeden oluşmaktadır.

---

¹ Wolf-Dieter HÜTTEROTH ve Kamal ABDULFATTAH : Historical Geography of Palestine Transjordan and Southern Syria in the Late 16th Century, (Erlangen:1977), 5.

II. OSMANLI FETHİNE KADAR KUDÜS TARİHİ

Batı dillerinde “Jerusalem”, İbranice “Yeruşalayim”, Arapça “Beytü'l-mukaddes” ya da “El-Kuds” olarak bilinen Kudüs şehri, Filistin’in eski ve meşhur şehri idi.¹

Kudüs şehri, üç büyük tek tanrılı din olan Musevilik, Hıristiyanlık ve İslam dini açısından büyük bir önem taşımaktadır. Şehir, İsrail’in ortalarında, Lüt Gölü’nün yaklaşık 24 km batısında, Akdeniz’den yaklaşık 50 km içeride, denizle Şeria ırmağı arasındaki havzada yer almaktadır.

Kudüs şehri, çok imtiyazlı bir yerde kurulmuştur. Şehir etrafı akarsuları, kasabada ve sitelerle çevrili 4 tepe üzerinde kurulmuştur. Bu konumu şehre dini olduğu kadar stratejik bir önem de kazandırmıştır. Filistin halkının profili, Arap yarımadası ve çevresinden başlayan ve Filistin ile komşu bölgeye Kenaniler ve daha sonra İbrani ve Arami’leri getiren ana göç hareketleri ile daha da netlik kazanmıştır. Arap Yarımadası ile aralarında çok sıkı bağlar olmasına rağmen Filistin’in verimli çevresi (münbit hilal) halkını kendisine çeken bir kutup bölgesi haline gelmiştir.²

“Filistin M.S. 1. yüzyılda Roma istilasına uğradığı zaman bütün yahudi mabedleri yakılıp yıkılmış ve yahudiler kılıçtan geçirilmiş, M.S. 2. yüzyıl başlarında da İmparator Aelius Hadrianus, Kudüs’te kalan bir miktar yahudinin ayaklanması (Bar Kochbar) üzerine, şehirdeki yahudi hayatının son kalıntılarını da silip süpürmüştür. Esasında şehir tamamen yıkılmış ve bunun yerine Hadrianus, kendi ismine izafeten “Aelia Capitolina” adı ile bir Roma kolonisi kurmuştur.”³

İmparator Hadrianos öncelikli bugünkü Ağlama Duvarı yerinde başlıca ilah olan Jüpiter için bir mabed yaptırmış. İmparator Konstantin’in için büyük bir önem kazandı.

İmparator Konstantin, Kudüs şehrinde Hıristiyan dini ile ilgili olarak çeşitli binalar yaptırmıştır. Bunlardan biri Zeytin Dağı üzerinde, Hz. İsa’nın çarmıha gerildiği

¹ F.BUHL : “Kudüs”, İ.A. VI. 952.

² Kudüs, (çev. Açar Taslak), İslam Konferansı Teşkilatı Kudüs Komitesi, Jadalal, (Suadi Arabia :

³ Fahir ARMAOĞLU : Filistin Meselesi ve Arap-İsrail Savaşları (1948-1988), (Ankara: 1994), 109-110.

yerde yapılan ve 335 yılında tamamlanan büyük ve muhteşem “Zeytun Kilisesi” idi. Bu kilise ile ilgili olarak incelemiş olduğumuz tahrir defterlerinde kayıtlar bulunmaktadır.⁴

Kudüs şehrinde Roma egemenliğini Pers istilası (M.S. 614) takip etmiştir. Galilee bölgesinde oturan Yahudiler ise, bu sırada Perslere yardım etmişlerdir. Ancak, İmparator Heraklius, Persleri yendiği gibi, onlara yardım eden Yahudilerden de intikam almıştır.

Konstantin devrinde yahudiler bir dereceye kadar ferahladılar, belirli bir günde şehre girebiliyorlar ve mabedin yerinde bulunan taş üzerinde ağlamalarına müsaade ediliyordu. Julian zamanında şehrin takriben ortasında birbirini keserek eski Kudüs dört kısma ayrılır: kuzeydoğuda Müslüman mahallesi, güneydoğu Musevi mahallesi, kuzeybatıda Frenkler ile Rumların yerleştikleri mahalle ve güneybatıda Ermeni mahallesi bulunmaktaydı.

Musevi, Hıristiyan ve İslam dinlerinin kutsal saydığı makamlar eski Kudüs’ün doğu tarafında, şehirden duvar ile ayrılmış ve zemini yükseltilmiş bir yer üzerinde bulunur ki, buraya Harem-i şerif veya sadece Haram adı verilir.⁵

“Hz. Peygamberin “Mi’rac” hadisesinin Kudüs’te vukubulması, bu şehri Müslümanlar için çok daha kutsal hale getirmiştir. Bundan dolayıdır ki, Hz. Ömer M.S. 683 yılında Kudüs’ü alıp İslam’a hediye ettiğinde, ilk işi Mi’rac’ın vukubulduğu yeri tesbit etmek olmuş ve burada Mescid-i Aksa (veya Camiü’l-Aksa) yapılmıştır.⁶

Kudüs, İslam egemenliğine geçince, Beytü’l-mukaddes, Beytü’l-makdis el-Kuds ve en sonunda el-Kudsü’ş-şerif olmuştur.

Hz. Peygamberin vefatından sonra Arabistan hudutlarından dışarıya yayılan orduların hedeflerinden biri Fırat havzası, diğeri Filistin olmuştur. 634 yılında meydana gelen Acnadeyn muharebesi ile, Bizans İmparatorluğu’nun nüfusu bu bölgede gerilemiştir.

Kudüs’ün fethi hususunda birbirinden farklı iki rivayet vardır. Bunlardan en yaygın olan rivayete göre, Arap kumandanı Abu Ubayda, 638 yılında, Kudüslülerin

⁴ T.D. 1015. 186, T.D. 289. 35, T.D. 112. 15b.

⁵ F. BUHL: a.g.m., 952-953.

⁶ Fahir ARMAOĞLU : a.g.e., 110.

izzat halife tarafından bir muahede imzalanmak şartı ile, teslim olmağı kabul ettiklerinden bahsederek, Halife Ömer'i, Cabiya'deki umumi karargahına çağırmıştır. Diğer bir rivayete göre ise, halife fethedilen memleketleri bir nizama bağlamak üzere, kendiliğinden Cabiya'ye geldi ve Halid b. Sabit'i Kudüs'e muhasaraya gönderdi. Onun şehri halkı ile teslim olma hususunda tayin ettiği şartlar sonra halife tarafından kabul edildi. Bu şartlara göre, Hristiyan nüfusun can ve malları, kiliseleri, mukaddes haçları emniyet altına alınıyor, yahudilerin bunlar arasına girmemeleri temin ediliyor, kiliselerin mesken olarak kullanılmaması ve yıkılmaması, hıristiyanların din hürriyeti kabul ediliyor, buna karşılık cizye ödemeleri ve bizanslılar ile haydutların memleketten kovulmasına yardım etmeleri icap ediyordu.⁷

Hz. Ömer, Kudüs'e girdiği gün, halka karşı büyük bir hoşgörü göstermiştir. Halife, Kıyame Kilisesi'ni Patrik Sofranus ile birlikte ziyaret etmiştir. Hıristiyanların kilise üzerindeki haklarına hâlel gelmemesi için ibadetlerini kilisenin dışında yapmıştır. Muallak taşın nerede bulunduğunu sormuş ve yanına gelince, üzerinde birikmiş olan tozları eli ile temizlemiştir. Muallak taşın üzerine Bizanslıların İsrailoğullarına olan hiddetlerinin ifadesi olarak bıraktıkları bir pislik görmüş, abasını yere yayarak pisliği süpürmeye başlamıştır. Yanında bulunan diğer Müslümanlar da aynı şeyi yapmaya başlamışlardır. Halife, daha sonra Hz. Davud'un makamına çıkarak dua etmiş ve Kur'an-ı Kerim'den bir bölüm okumuştur.

Emeviler zamanında meydana gelen siyasi hadiseler de Kudüs'ün manevi itibarını arttırmıştır. Muaviye, saltanatını Kudüs'te ilan etmek suretiyle, bu şehrin itibarını yükseltmeğe bizzat hizmet etti. Kudüs, Emeviler ve Abbasiler döneminde İslamiyet bakımından büyük gelişmeler göstermiş ve büyük eserler, müesseseler kazanmıştır.⁸

Bağdad'da 1055'de saltanatı tasdik edilen Tuğrul Bey'in kurduğu Selçuklu devleti, Fetimilerin Filistin'deki hakimiyetine son verdi. Türk kumandanı Atsız 1070'te Kudüs'ü, Ramla'yı ve havalisini zaptetti. Ancak bir süre sonra Kudüs şehri yeniden başkaldırdığı için, Atsız burayı 1076/1077'de tekrar kuşattı ve ele geçirdi. Atsız, Şam Selçuklu hükümdarı Tutuş tarafından idam ettirildi ve Kudüs, 1091'de

⁷ F. BUHL : a.g.m., 955.

⁸ F. BUHL : a.g.m., 110.

Fatimilerin eline geçti. Ancak, zaferleri uzun sürmedi, Haçlılar 15 Temmuz 1099'da şehre girdiler.

Frenk ordularının Kudüs'e girişleri ile haçlı seferi amacına ulaşmıştı.⁹ Frenler Kudüs'e girişlerini, Halife Ömer'in şehri fethettiği sırada göstermiş olduğu hoşgörünün tam tersi, müthiş bir katliam ile kutladılar. Kudüs bir krallığa merkez oldu. 'Merkad-i İsa hamisi" sıfatı ile Godefroy de Boullion, bu krallığın ilk naibi oldu, ancak bir sene sonra (1100) ölünce, yerine kardeşi Baldouin geçti.

Baldouin'in tahta çıkışı sırasında Frenkler, Filistin'in büyük bir bölümünü ellerinde bulundurmaktaydılar. Ancak, bölge üzerindeki nüfuzları gevşekti. Frankların işine yarayan husus, Müslüman dünyası içindeki ayrılıklardı. İlk haçlı seferin hedefine ulaşmasının nedeni, İslam hükümdarları arasındaki kıskançlık ve birlik içinde hareket etmemeleri olmuştur. Başlarında Mısır'ın şii-fatimi halifesinin bulunduğu müslümanlar, sünni Türklerden ve Bağdat halifesinden, hıristiyanlardan daha az nefret etmiyorlardı. Türkler arasında da Selçuklular, Danişmendliler ve Artuklular, Türk hanedanı ve hatta Tutuş'un oğulları arasında bitip tükenmeyen rekabet hüküm sürmekteydi.¹⁰

"Selahaddin Eyyübi 'nin Kudüs'ü 1187'de Haçlılardan geri almasından sonra şehir tekrar İslam egemenliği altına geçmiştir. Ayrıca, Avrupa'dan gelen göçlerle Kudüs'te yahudilerin sayısı artmaya başlamıştır. Selahaddin Eyyübi, Yahudilere Kudüs'ün kapısını açmıştır."¹¹

Eyyübilerden sonra Memlûklerin eline geçen Kudüs şehrinde Sultan Kayıtbay zamanında büyük gelişmeler görülmüştür. Aksa Camii yakınındaki Eşrefiyye medresesi Sultan Kayıtbay tarafından yaptırılmıştır.

Osmanlı padişahı Selim I. 1517'de Memlûklülerin saltanatına son verince, Kudüs'de Suriye ile beraber Osmanlı yönetimine geçmiştir.¹² Padişah ile beraber sefere katılan Haydar Çelebiye göre; 31 Aralık 1517 (6 Zilhicce 922) günü Kudüs'e gelindi. Padişah, 1 Ocak 1517 (7 Zilhicce 922) Perşembe günü akşam namazı sırasında

⁹ Steven RUNCIMAN : Haçlı Seferleri Tarihi, (Çev. Fikret Işıltan), II, 3.

¹⁰ Steven RUNCIMAN : a.g.e., 7.

¹¹ Fahir ARMAOĞLU : a.g.e., 111.

¹² Yavuz Sultan Selim'in Safevi ve Memlûklülerle giriştiği savaşı bahseden Selimnameler için bkz. Şehabettin TEKİNDAĞ : "Selim-nameler", İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Tarih Enstitüsü Dergisi, 1 (İstanbul : 1970), 197-230.

yaya olarak Kudüs-i Şerif'i ziyarete gitti. Fakir ve düşkünlere sadakalar dağıttı. Bir çok hayır yaptı. Akşam namazını mescid-i Aksa'da kıldı. Yatsı namazını Kubbe-i Sahra'da kıldı. Etraf kandillerle donatıldı¹³. Kudüs'ü ziyaretinde Yavuz Sultan Selim kendisini karşılamaya gelen Ermeni Patriki III. Serkis ile birlikte Rum Patriki Attalia'ya verdiği fermanla Kudüsteki kutsal yerlerin statüsü hususunda bir takım hak ve imtiyazlar vermiş, özgürlüklerini iade etmiştir.¹⁴

Yine bu sefere katılan Molla İdris adlı bir zattan naklen Hoca Saadettin Efendi ise bu sefer esnasında meydana gelen gelişmeleri şöyle anlatmaktadır: “Kudüs’e varılan günde öyle bir yağmur yağıyordu ki, yolda çamursuz yer bulunmadığından namazı kılmakta zorluk çekip öğle ve ikinci namazlarını Halilürrahman üstünde birleştirip kısalttım. O gice ki Beytü'l-makdis’e ulaşılacak başarıldı, temiz gönüllü Sultan ihya-yı leyl etmek eğilimiyle kutsal yerleri ziyaret başladı. İrtesi Hazret-i İshak, Yakup ve Yusuf’un kabirlerinin ziyaretine gidildi.”¹⁵

Memlüklerin Gazze Valisi Canberdi Gazali'ye Mısır'ın zaptından sonra padişaha dehalet ederek Hayır Bey'in tavassutiyle afv edilmiş ve padişahın Şam'dan İstanbul'a hareketinde Şam beylerbeyliğine ve ilaveten Kudüs ve Gazze sancaklarına tayin edilmişti.¹⁶ Sultan Selim'in vefatından sonra Melik Eşref ünvanıyla Canberdi Gazali hükümdarlığını ilan ile adına hutbe okutup, para bastırmış, ancak bu isyan bastırılarak Şam beylerbeyliğine Ayas Paşa ve Kudüs, Gazze ve Safed sancaklarına da birer sancakbeyi tayin edilmiştir.¹⁷

Filistin bölgesi (Arz-ı Ken'an), Osmanlı hakimiyetine girince, memleket idare bakımından, Şam'a bağlı sancaklar (Kudüs, Gazze, Nablus) haline konulmuş; bir aralık bu sancakların idaresi Kudüs'e bağlanmak sureti ile, bir eyalet teşkil edilmiş ve bir takım beylikler de, muhtar idareleri ile, bu eyalete bağlanmıştır ki, bunlar devletin zayıf durumlarında hemen hemen müstakil birer emirlik halini almışlardır.¹⁸

¹³ HAYDAR ÇELEBİ, Haydar Celebi Ruznamesi, (baskıya Haz. Yavuz Senemoğlu), Tercüman yay., s.104.

¹⁴ YAVUZ ERCAN : Kudüs Ermeni Patrikhanesi, (Ankara: 1988), 49.

¹⁵ HOCA SADETTİN EFENDİ, Tacü't-tevârih, (Yay. İsmet Parmaksızoğlu), c. 4., Kültür Bakanlığı yay., İstanbul 1979. s.305-306.

¹⁶ SOLAKZADE MEHMED HEMDEMİ ÇELEBİ, Solakzade Tarihi, (Haz. Vahid Çabuk), Kültür Bakanlığı yay., c. II, Ankara 1989, s.58.

¹⁷ CELALZADE MUSTAFA, Selinname, (Haz. Ahmet uğur, Mustafa Çuhadar), Kültür Bakanlığı yay., Ankara 1990, s.439.; HAYDAR ÇELEBİ, a.g.c., s.112.; İ. Hakkı UZUNÇARŞILI, Osmanlı Tarihi, c. II, TTK Ankara 1988, s.307-308.

¹⁸ Resim DARKOT : “Filistin.” İ.A. IV, 637.

İkinci Bölüm

1525-6 YILINDA KUDÜS MERKEZ VE NAHİYESİNDE

NÜFUS VE ETNİK YAPI

I. NÜFUS

A. ŞEHİR MERKEZİNDE NÜFUS

Kudüs'e ait ilk tahrir defteri İstanbul'da Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde 427 numarada kayıtlıdır¹. Bu defterin, Tapu Tahrir Defterleri Kataloğu'nda Tarihsiz ve Kanuni dönemine ait olduğu kaydedilmiştir. Katalogda bu defter hakkında "Kudüs ve Safed livalarının hasılatına ve evkafını mübeyyin mufassal defter" ifadesi kullanılmıştır. "Defterü'l mufassal-ı liva-i Safed ve'l-Gazze ve'l-Kudüs-i Kudüs-i Şerif"adını taşıyan defterde Kudüs şehrinin halkı "Nefs-i Kuds-i Şerif" başlığı altında kaydedilmiştir².

Burada kullanılan Nefs sözcüğü "aynı" "kendisi" anlamına gelen Arapça "Nafs" sözcüğüdür. Nefs-i x, "x'in kendisi" ya da "x özelliği" anlamına gelerek, aynı adı taşıyan "x bölgesinden " "x" şehrini ayırmada Osmanlıların kullandığı yöntemdir³.

Bilindiği üzere mufassal tahrir defterlerinin yapısı gereği şehir merkezi deftere kaydedilen ilk kategoridir. Mahalleler ayrı başlıklar halinde hane ve mücerredleri ile birlikte yazılırdı. Belirli bir mahalle ile ilgili kayıt bittikten sonra o mahallede bulunan hane (aile reisleri) ve mücerredler, muafiyetler kaydedilmiştir. Kaydedilen isimler, 427 nolu defterde 8 ismi

¹ Bu defter, bundan sonra T.D. 427 olarak kısaltılacaktır.

² T.D.427. s.261.

³ Amnon COHEN ve Bernard LEWIS: Population and Revenue in the Towns of Palestine in the Sixteenth Century, (Princeton:1978), 13.

alabilecek sütunlar halinde sıralanmıştır. Bu defter şehrin ilk kaydı olması nedeniyle eksik ve kısadır. Bu defter, sancağın henüz istikrarlı bir yapı kazanmadığını ve Osmanlı görevlilerince tam bilinmediğini göstermektedir⁴.

1525-6 tarihli bu defterde şehir halkı mahalle ve cemaatler şeklinde dini grubuna göre bölünmektedir. Şehir merkezinde 10 müslüman mahallesi ve bir de bu mahallelerden biri olan Beni Zeyd mahallesine tabi olan Megaribe cemaati kaydedilmiştir. H. 970 (1562-3) tarihli 112 nolu defterde ve H. 1005 (1596-7) tarihli 178 nolu defterde ise bu cemaat, mahalle olarak zikredilmektedir⁵. Bu durum ise; bu cemaatin sonraki tahrirlerde bölgeye yerleşmiş olduğunu göstermektedir.

1525 tahririne göre, Kudüs şehrinde 623 Müslüman hane, 2 mücerred ve bir de imam bulunmaktadır. Nüfus tahmini yapmak için genel olarak izlenen yol hane sayısını 5 ile çarpılmaktadır. Buna göre 1525 yılında Kudüs şehrinde tahminen 3115 müslüman nüfus bulunmaktadır (Bk. Tablo I).

Şehir merkezinde bulunan gayrimüslim şehir halkı ise "Cemā'atü'n-nasara ve'l-yehud" başlığı altında verilmiştir⁶. Gayrimüslim nüfus, toplam 318 haneden müteşekkildir. Buna göre 1525-6 yılında Kudüs şehir merkezinde 1590 nüfus bulunmaktaydı. Bu nüfusun 595'i Hristiyan, 995'i Yahudi nüfusedir (Bk. Tablo II). Hristiyan nüfusun toplam gayri müslim nüfusuna oranı yüzde 37.42'dir. Yahudi nüfusunun toplam gayri müslim nüfusa oranı ise yüzde 62.58'dir. Bunun yanında gayri müslim nüfusun toplam nüfusa oranı ise yüzde 33.79 idi. Buna göre şehir merkezinde müslim nüfusun gayri müslim nüfusuna oranı 66.21 idi.

⁴ Amy SINGER: Kadılar, Kullar, Kudüslü Köylüler, Çev. Sema BULUTSUZ, (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1996), 25.

⁵ T.D.112. s.7b. T.D. 178. s.8b.

⁶ T.D.427. s.267.

⁷ Toplam nüfus 4705'dir.

1525-6 tahririne göre, Yahudi nüfusu Hristiyan nüfusundan daha fazladır. Gayri müslim nüfusu elde ederken yine hane sayısını 5 ile çarptık³.

Gayrimüslim nüfus incelendiğinde, şehir merkezinde 2 Hristiyan mahallesi, 1 Hristiyan cemaati ve bir de Yahudi cemaati bulunmaktadır. Bu mahalle ve cemaatlerin adları ve buralarda yaşayan Müslüman ve Hristiyan nüfus aşağıda gösterilmiştir.

1- Mahalle-i Melkite: Bu mahalle de toplam 96 hane bulunmaktadır. Şehir merkezinde bulunan en kalabalık Hristiyan nüfusu bu mahallede bulunmaktadır. 1925-6 yılındaki verilere göre bu mahallede 480 nüfus yaşamaktaydı.

2- Mahalle-i Yakubütü'n-nasara: Bu mahallede ise 15 hane bulunmaktadır. Buna göre, 75 Hristiyan nüfusu tahminen bu mahallede yaşamaktadır.

3- Cemā'at-i Süryan: Bu cemaatte ise 8 hane, dolayısıyla 40 Hristiyan nüfus yaşamaktaydı.

4- Cemā'at-i Yehudiyan= Cemā'at-i Yehudiyan başlığı altında verilmiş olan bu Yahudi cemaati 199 haneden oluşmakta olup, 995 nüfusa sahip idi.

Yahudi nüfusu, yukarıda da belirtildiği gibi, Hristiyan nüfusundan fazlaydı ve şehir merkezinin toplam nüfusunun ise yüzde yirmisinden fazlaydı. Amnon Cohen'e göre, yabancı fatihleri tanımayan müslüman halkın çoğunluğu şehir tahrir edilirken şehri terketti veya en azından araştırmaya

³ Amnon Cohen, Yahudi nüfusunu tespit ederken altıyı kullanmıştır. O'na göre, Yahudi ailesinde iki eş bulunmaktadır ve bu kadınlardan biri kısırdır. Bu olgu, altının kullanılmasını açıklamaktadır. Bknz. Amnon COHEN: Jewish Life under Islam, (Cambridge:1984), 17.

katılmaktan kaçındı. Bu nedenle bu tahrirde Yahudiler, Kudüs nüfusunun yüzde yirmisinden daha fazla bir sayıyla gösterildi⁹.

---

⁹ Amnon COHEN a.g.e., 14.

Sayfa	Yer Türü	Yer Adı	Hane	Müc.	Din Gr.	Tahmini Nüfus	Müslüman Nüfusa Oranı
261	Mh	Babü'l-hıtta	110	-	1	550	17.65
262	Mh	Babü'l-kattanin	102	1	-	510	16.38
263	Mh	Zara'ına	110	-	-	550	17.65
264	Mh	Rişe	15	-	-	75	2.41
264	Mh	Beni Haris	7	-	-	35	1.13
264	Mh	Hüveyd	24	-	-	120	3.85
264	Mh	Havalidi	11	-	-	55	1.77
264	Mh	Şeref	89	-	-	445	14.29
265	Mh	Babü'l-amud	78	1	-	390	12.52
266	Mh	Beni Zeyd	46	-	-	230	7.38
266	Cm	Megaribe	31	-	-	155	4.97
TOPLAM			623	2	1	3115	100

Mh=Mahalle, Müc=Mücerred, Din Gr= Din Görevlileri

Tablo I- 1525-6 Yılında Kudüs Şehrinde Oturan Müslümanlar.

Sayfa	Yer Türü	Yer Adı	Hane	Müc.	Tahmini Nüfus	Gayri Müslim Nüfusa Oranı	Toplam Nüfusa Oranı
267	Mh	Melkite	96	-	480	30.18	10.20
268	Mh	Yakubü'n-nasara	15	-	75	4.72	1.59
268	Cm	Süryan	8	-	40	2.52	0.85
268	Cm	Yehudiyan	199	-	995	62.58	21.15
TOPLAM			318	-	1590	100	33.79

Mh=Mahalle, Müc.=Mücerred.

Tablo II-1525-6 Yılında Kudüs Şhrinde Oturan Gayrimüslim Nüfus.

B.KUDÜS NAHIYESİNDE NÜFUS

Nüfus yapısını ortaya koyarken tapu-tahrir defterlerinde esas aldığımız yerleşim birimi, köyler olmuştur. Köyler, şehir merkezi ve şehir mahsulü bilgileri verildikten sonra kaydedilmiştir. İncelediğimiz 427 nolu defter ilk defter olması nedeniyle daha öncede belirttiğimiz gibi eksik bir defterdir. Timar, zeamet sahipleri bu defterde tespit edilmemiştir.

1925-26 tarihli bu deftere 94 köy adı nüfusları ve vergileri ile birlikte kaydedilmiştir. 94 köyden 24 tanesi H. 945 (1538-9) tarihli 1015 nolu defterde kaydedilmemiştir. Bu köyler şunlardır:

276, Malihetü's-suğra, 277-Habib, 279-Talid, 282-Haraba. 284-Merbid, 285-Burayküt, 287-Beyt Riha, 287-Mezari'-i Beni Zeyd, 287-Kefer Ayn, 289-Attara Beni Zeyd, 289-Kefer Seva, 290-Lehvîr, 290-Birun. 291-Cifta, 292-Seb'ir, 294-Tilo, 294-Akab, 297-Kabliyye, 297-Beyt Kasire, 298-Surik. 299-Beyt Eksal, 302-Şu'fat, 304-El-Kusûr, 304-Kefer Pir.

427 nolu defterde nüfus yoğunluğunun en çok olduğu köyler şunlardır: 274-Beyt Câlâ, 273-Beyt Lehm, 290-Tayyibetü'l-ism, 300-Takû', 286-Riha, 277-Habib, 276-Artas, 287-Beyt Riha, 271-Ebu Dis, 300-Biretü'l-kübra.

1-Beyt Câlâ= Beyt Lehm köyü, Kudüs'ün 8 kilometre güneyinde, Beyt Câlâ ise Beyt Lehm köyünün iki kilometre batısındadır¹⁰. Beyt Câlâ köyünün hepsi Hristiyan olup, 129 haneye sahip idi¹¹. Bu verilere göre Beyt Câlâ köyünde 645 nüfus iskan etmekteydi. XVI.yüzyılın sonunda bu köyün şehir merkezinde olduğu gibi, mahallelere ayrıldığı (rub') tespit edilmiştir¹².

¹⁰ Amy SINGER: a.g.e., 106.

¹¹ T.D. 427. s.274.

¹² T.D. 112. 64a, T.D. 178. 73b.

Beyt Câlâda 4 mahalle bulunmaktaydı. Ancak şehir merkezlerinden alınan pazar vergileri, yol vergileri bu köyde uygulanmamıştır.

2-Beyt Lehm= Beyt Lehm, Kudüs'ün sekiz kilometre güneyinde olup, Hz. İsa'nın doğum yeri olması nedeniyle kutsal bir yerdi¹³. 1525-6 tahririne göre bu köyde 60 Hristiyan, 39 Müslüman hane bulunmaktaydı. Buna göre, Beyt Lehm köyünde 300 Hristiyan, 195 Müslüman nüfus bulunmaktadır. Bu durum, 1525-6 yılında Müslüman ve Hristiyan her iki nüfusun iç içe yaşadığını göstermektedir¹⁴.

Beyt Câlâ köyünde olduğu gibi, XVI. yüzyılın sonunda bu köyün de mahallelere ayrıldığı tespit edilmiştir. Beyt Lehmde yedi mahalle vardı¹⁵. Bu köyde de Beyt Câlâ köyünde olduğu gibi, kentlere özgü olan pazar. yol vergileri uygulanmamıştır. 1005 (1596-7) tarihli 178 nolu defterde bu köyün tamamen Hristiyanlardan müteşekkil olduğu tespit edilmiştir¹⁶.

3-Tayyibetü'l ism= Bu köy, 1525-6 yılında 98 haneden oluşmaktaydı. Köyde yaşayan 490 nüfusun hepsi Hristiyandı¹⁷ Bu durum incelenen 5 defterde de aynıdır.

4-Takû'= 1525-6 tahririnde Takû' köyünde 25 Müslüman hane, 2 mücerred bulunmaktadır. Buna göre. 125 Müslüman nüfus yaşamaktadır. Köydeki gayri müslim hane ise 55 idi. Bu verilere göre 275 Hristiyan nüfus 1525-6 yılında Takû' köyünde yaşamaktadır¹⁸.

¹³ Amy SINGER: a.g.e., 106.

¹⁴ T.D.427. s.273.

¹⁵ T.D. 112. 64a. T.D. 178. 71b.

¹⁶ T.D. 178. 71b.

¹⁷ T.D. 427. s.290.

¹⁸ T.D.427. s.300.

5- Riha= Riha köyünde 1525-6 tahririnde 50 hane yaşamaktaydı. 250 nüfusa sahip olan bu köyün hepsi de Müslüman nüfus idi¹⁹.

6-Habib= Habib köyünde 210 Müslüman yaşamaktadır²⁰.

7-Artas= 1525-6 tahririne göre Artas köyünde 195 Müslüman nüfus yaşamaktadır²¹.

8-Beyt Riha= Beyt Riha köyünde 30 hane bulunmaktadır. Buna göre 150 Müslüman nüfus bu köyde yaşamaktadır²².

9- Ebu Dis= Ebu Dis köyü, Kudüs'ün doğu-güney-doğusuna üç-dört kilometre uzaklıkta, büyük bir olasılıkla bugünkü Ebu Dis köyüyle aynı yerdeydi²³. Nüfusunun hepsi Müslüman olan Ebu Dis köyünde 140 kişi yaşamaktadır²⁴.

10-Biretü'l-kübra= Bireü'l-kübra köyünde 105 Müslüman nüfus yaşamaktadır²⁵.

1525-6 tarihli tahrirden elde ettiğimiz sonuçlara göre, köylerdeki toplam Gayrimüslim hane 347 olup hepsi Hristiyandır. Buna göre, köylerdeki gayri müslim nüfus 1735'dir. Müslüman hane toplamı ise 1054'dir. Bu da bize köylerde yaşayan Müslüman nüfusun tahminen 5270 olduğu sonucunu vermektedir. Bu verilere göre, gayrimüslim oranı köylerdeki toplam nüfusun 24.76'sını oluşturmaktadır.

¹⁹ T.D. 427. s.286.

²⁰ T.D.427. s.277.

²¹ T.D. 427. s.276.

²² T.D. 427. s.287.

²³ Amy SINGER, a.g.e., 85.

²⁴ T.D.427. s.300.

²⁵ T.D. 427. s.300.

1525-6 tarihli tahrir defterinin toplam nüfusunu değerlendirecek olursak, bu tarihte toplam 2342 hane tespit edilmiştir ki, bu da bize 11.710 nüfusun Kudüs merkez ve nahiyesinde yaşadığı sonucunu vermektedir.

Sıra No	Sayfa No	Yer Adı	Hane	Mücerred	Din Görevlileri	Gayri Müslim Hane	Tahmini Nüfus
1	270	Ayzeriyye	25	1	-	-	125
2	271	Beyt Sahurü'l vadi	18	-	-	-	90
3	271	Ebu Dis	28	2	1	-	140
4	271	İsaviyye	12	-	-	-	60
5	272	Tur Zeyta	17	-	1	-	85
6	272	Lifta	21	-	1	-	105
7	273	Saris	9	-	-	-	45
8	273	Beyt Lehm	39	-	-	60	495
9	274	Beyt Câlâ	-	-	-	129	645
10	275	Burka	10	-	-	-	50
11	276	Malihetü's-suğra	14	2	1	-	70
12	276	Artas	39	-	1	-	195
13	277	Habib	42	6	1	-	210
14	277	Ayn Kerim	10	-	-	-	50
15	278	Beyt Sahürü'n-nasara	7	-	-	5	60
16	279	Sur Bahir	20	-	-	-	100
17	279	Umm Tuba	10	-	-	-	50
18	279	Talid	13	1	-	-	65
19	280	Kefer Som	5	-	-	-	25

Sıra No	Sayfa No	Yer Adı	Hane	Mücerred	Din Görevlileri	Gayri Müslim Hane	Tahmini Nüfus
20	280	Beyt Safafa	7	-	-	-	35
21	280	Bir Nebala	9	1	-	-	45
22	281	Beyt Hanya	9	2	-	-	45
23	281	Rufat	8	1	-	-	40
24	281	Ram	18	2	-	-	90
25	282	Haraba	11	3	-	-	55
26	282	Ceyfü'l-battih	19	2	-	-	95
27	282	Deyr Divan	15	-	-	-	75
28	283	Bir Zeyt	11	3	-	-	55
29	283	El-harab	10	3	-	-	50
30	284	Bedo	6	3	-	-	30
31	284	Kağur	10	-	-	-	50
32	284	Merbid	3	1	-	-	15
33	285	Beyt Savir	6	1	-	-	30
34	285	Burayküt	12	-	-	-	60
35	285	Velece	10	3	-	-	50
36	286	Riha	50	-	-	-	250
37	286	Mezra'atü'l-abbas	15	2	1	-	75
38	287	Beyt Riha	30	-	-	-	150

Sıra No	Sayfa No	Yer Adı	Hane	Mücerred	Din Görevlileri	Gayri Müslim Hane	Tahmini Nüfus
39	287	Mezari'-i Beni Zeyd	7	3	-	-	35
40	287	Kefer Ayn	7	3	-	-	35
41	288	Merava Beni Zeyd	7	3	-	-	35
42	288	Guruzel	10	3	-	-	50
43	288	Abvin	7	3	-	-	35
44	289	Deyr Gassan	26	2	-	-	130
45	289	Attara Beni Zeyd	6	2	-	-	30
46	289	Tarafeyn	3	-	-	-	15
47	289	Kefer Seva	4	-	-	-	20
48	290	Lebvir	6	-	-	-	30
49	290	Birun	4	-	-	-	20
50	290	Tayyibetu'l-ism	-	-	-	98	490
51	291	Kefer Ana	6	1	-	-	30
52	291	Cifta	10	-	-	-	50
53	292	Sincil	13	2	-	-	65
54	292	Seb'ir	24	4	-	-	120
55	292	Beyt Fücuş	6	2	-	-	30
56	293	Ayn Kinya	12	4	-	-	60
57	293	Sakran	4	-	-	-	20

Sıra No	Sayfa No	Yer Adı	Hane	Mücerred	Din Görevlileri	Gayri Müslim Hane	Tahmini Nüfus
58	294	Tilo	15	2	-		75
59	294	Cemala	10	1	-		50
60	294	Akab	5	2	-		25
61	295	Deyr Şette	16	2	-		80
62	295	Beyt Karmel	3	3	-		15
63	295	Deyr İmad	18	4	-		90
64	296	Beyt Sekaya	5	3	-		25
65	296	Ayn Silvan	6	3	-		30
66	296	Kabale	3	-	-		15
67	296	Cedide	8	2	-		40
68	297	Kuluniyye	5	-	-		25
69	297	Ayn Tut	3	-	-		15
70	297	Beyt İnan	4	-	-		20
71	297	Kabliyye	2	-	-		10
72	297	Beyt Kasire	6	-	-		30
73	298	Surik	5	-	-		25
74	298	Beyt Tā.mār	9	3	-		45
75	298	Deyr Beni Ubeyd	8	3	-		40
76	298	Necm	7	-	-		35

Sıra No	Sayfa No	Yer Adı	Hane	Mücerred	Din Görevlileri	Gayri Müslim Hane	Tahmini Nüfus
77	299	Beyt Eksal	7	-	-		35
78	299	Beyt Zulma	5	-	-		25
79	299	Kalendiyye	4	1	-		20
80	299	Deyr Beni Şüca'	6	-	-		30
81	300	Takû'	25	2	-	55	400
82	300	Biretü'l-kübra	21	5	-		105
83	301	Beyt Nitif	7	-	-		35
84	301	Zanû'a	4	-	-		20
85	302	Kefer Akab	10	2	-		50
86	302	Almita	5	1	-		25
87	302	Şu'fat	6	-	-		30
88	302	Cerr	12	2	-		60
89	303	Bekiü'd-dan	12	-	-		60
90	303	Anata	4	-	-		20
91	303	Battir	9	-	-		45
92	304	El-Kusûr	7	-	-		35
93	304	Mezra'a	5	-	-		25
94	304	Kefer Pir	7	-	-		35
TOPLAM			1054	112	7	347	7005

Tablo III- 1525-6 Yılında Kudüs Nahiyesinde Köy Adları ve Nüfus.

II. ETNİK YAPI

1525-6 tahririne göre; Kudüs şehrinde yerli halk dışında etnik unsur olarak Süryaniler küçük bir cemaat halinde bulunmaktadır. 427 nolu deftere göre, 8 haneden oluşan Süryaniler, Kudüs şehrinde 40 nüfus halinde yaşamaktadırlar²⁶.

Süryani tabirinin ne olduğu hakkında Süryaniler tarafından 4 faraziye ileri sürülür. Bu görüşler şunlardır:

1.Süryani tabiri, Yahudileri serbest bırakan Pers (İran) kralı Sirius (Keyhüsrev)'un isminden gelmektedir²⁷. Sirius (Keyhüsrev) Babil'i aldıktan sonra burada bulunan İbranileri (Yahudileri) tutsaklıktan kurtardı ve Filistin'e dönmelerine izin verdi. Hz. İsa, Hıristiyanlığı yayarken ona inanan İbraniler. Hz. İsa'yı kurtarıcı olarak gördüler ve İsa ile Keyhüsrev'i birbirine benzetiyorlardı. Hz. İsa'ya inanan halk'a Sorin (Süryani) denildi. Konuştukları Aramca diline de Syrusça (Süryanca) denildi²⁸.

2.Bir diğer görüşe göre, Suri (Suriye) telaffuzunun Babilce olduğu ve Babillerin Fırat'ın kuzey kesiminde "suri" adını verdikleri bir şehir kurmuşlardır ki daha sonra Akdeniz ile Fırat arasında kalan bölge ve halk için kullanılmıştır²⁹.

3.Yunanlılar tarafından, Asurlular'ın ülkesine kelimenin sonuna bir "Y" harfi eklenerek "Asurya" deniyordu. Daha sonra kelimenin başında bulunan "A" harfi düşmüş ve "Surya" şeklini almıştır³⁰.

²⁶ T.D. 427. 268.

²⁷ Mehmet ÇELİK: Süryani Kilisesi Tarihi, (İstanbul:1987), I, 1.

²⁸ Yakup BİLGE: Süryanilerin Kökeni ve Türkiyeli Süryaniler, (İstanbul:1991), 16.

²⁹ Yakup BİLGE : a.g.e., 23.

³⁰ Aziz GÜNEL: Türk Süryaniler Tarihi, (İstanbul:1970), 30.

4.Suriye ismi. Hz. İbrahim'in sülalesinden gelen Dadanoğlu Asur veya Asurin'den müştaktır³¹.

Kudüsde bulunan Hıristiyan kiliseleri arasında kutsal yerlerin statüsü ve bazı hak ve imtiyazlar hususunda çeşitli boyutlarda mücadeleler olmuştur. Süryani kilisesi de Habeş, Kıpti kiliseleri gibi bu mücadelenin içinde bulunmuştur. Yavuz Sultan Selim tarafından 1517'de Kudüs Ermeni Patrik'i III. Serkis'e verilen fermanla bazı hak ve imtiyazlar Ermenilere verilmişti. Bu fermanla "Habeş, Kıpti ve Süryani toplumlarına Mar Yakup kilisesinde oturan Ermeni Patriklerinin sahip olması" hususu da belirtilmiştir³². Bu durum ise. Rum ve Ermeni Kiliseleri arasında mücadelelere sahne olmuştur. Ancak. 18. yüzyılda Rum kilisesinin, Osmanlı sarayı ve Babıali üzerindeki etkisi artmış ve Yavuz Sultan Selim'in fermanıyla Ermenilere verilen haklardan bir kısmı Rum kilisesine devredilmişti. 1732, 1733, 1734, 1739 tarihli fermanların özetlerinden, özellikle 1733 tarihli olanında, Habeş, Süryani ve Kıpti kiliselerinin Rum kilisesine bağlandığı belirtilmiştir³³.

³¹ Mehmet ÇELİK: a.g.e., 2.

³² Yavuz ERCAN: Kudüs Ermeni Patrikhanesi, (Ankara: 1988), 16.

³³ Yavuz ERCAN: a.g.e., 20-21.

Üçüncü Bölüm

1538-9 YILINDA KUDÜS MERKEZ VE NAHİYESİNDE

NÜFUS VE ETNİK YAPI

I- NÜFUS

A- ŞEHİR MERKEZİNDE NÜFUS

Kudüs'e ait ikinci mufassal tahrir defteri olan H. 945 (1538-9) tarihli defter. İstanbul'da Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde 1015 numarada kayıtlıdır. Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Tapu Tahrir Defterleri Kataloğunda bu defterin tarihsiz ve "Nefs-i Gazze ile Ramle ve Kudüs nahiyelerinde vaki' kuranın nüfus ve hasılatını ve has ve ze'amet ve timar ve evkafını mübeyyin mufassal tahrir defteri" olduğu yazılmıştır¹.

1015 nolu defterde 180-193 sayfalar arasında şehir merkezi kaydedilmiştir. Şehir merkezinden hemen sonra ise şehir mahsulleri bilgileri kaydedilmiştir².

1538-9 tahririne göre Kudüs şehrinde 9 müslüman mahallesi bulunmaktadır. Bunun yanında mahallelere tabi cemaatler de bulunmaktadır. Bu durum söz konusu cemaatlerin henüz bölgeye yerleşmediklerini göstermektedir. Trabzon'un 1486 tahririnde de cemaatler mahallelere tabi yazılmıştır³. Nitekim Akabetü's-sitt cemaati 1562-3 ve 1596-7 tahrirlerinde mahalle olarak kaydedilmiştir⁴.

¹ Bundan böyle bu defter T.D. 1015 olarak kısaltılacaktır.

² T.D.1015. s.193.

³ Heath W. LOWRY: Trabzon Şehrinin İslamlaşma ve Türkleşmesi (1461-1583), (İstanbul: 1977). 20.

⁴ T.D. 112. 9b. T.D. 178. 11a.

1538-9 yılında Kudüs şehrinde 3 dini grub bulunmaktaydı. Müslümanlar, Hıristiyanlar ve Yahudiler. Şehir merkezinde 2 Hıristiyan mahallesi, bir de Yahudi cemaati bulunmaktadır. Yahudi nüfusu sadece şehir merkezinde kayıtlıdır⁵. Köylerde Yahudi nüfusu bulunmamaktadır.

Şehir merkezinde bulunan mahallelerin adları ve nüfusları şöyledir:

1- Mahalle-i Şeref: Şeref mahallesi şehrin en kalabalık mahallesidir. Mahallenin hepsi Müslümandır. Şeref mahallesinde 266 hane, 27 mücerred, 5 imam bulunmaktadır⁶. Buna göre Şeref mahallesinde 1330 Müslüman nüfus yaşamaktadır. Aynı mahallede 1525-6 yılında 445 nüfusun yaşadığı tespit edilmişti⁷.

2. Mahalle-i Babü'l-kattanin: Babü'l-kattanin mahallesinde 128 hane, 7 mücerred, 3 imam bulunmaktadır⁸. Bu da tahminen 640 müslüman nüfusun bu mahallede yaşadığını göstermektedir.

3. Mahalle-i Babü'l-amud: Babü'l-amud mahallesinde 101 hane, 14 mücerred, 2 imam tespit edilmiştir⁹. 15 hane ve 1 mücerred bulunan Döğer cemaati ise bu mahalleye tabi idi¹⁰. Buna göre, Babü'l-amud mahallesinde tahminen toplam 580 nüfus yaşamaktadır.

4. Mahalle-i Zanû'a: Zanû'a mahallesi şehrin en kalabalık ikinci mahallesidir. Bu mahallede 159 müslüman hane, 4 mücerred, 3 imam bulunmaktadır¹¹. Buna göre bu mahallede 795 müslüman nüfus yaşamaktadır.

⁵ T.D. 1015. 191.

⁶ T.D. 1015. 180.

⁷ T.D. 427. 264.

⁸ T.D. 1015. 182.

⁹ T.D.1015. 183.

¹⁰ T.D.1015. 184.

¹¹ T.D.1015. 184.

Frenk kilisesi ise bu mahallede bulunmaktadır. Bu kilisede 19 rahib bulunmaktadır¹².

5. Mahalle-i Beni Haris: Bu mahallede 9 hane bulunmaktadır ki bu da bize 45 müslüman nüfusun bu mahallede yaşadığını göstermektedir.

Bu defterde Beni Haris mahallesi kaydedildikten sonra, Zeytun, Anderyas ve Mar Kayub kiliselerinin rahipleri kayd edilmiştir. Bu kiliselerin hangi mahalleye tabi olduklarına dair bir kayıda rastlanılmamıştır. Zeytun kilisesinde 3, Anderyas kilisesinde 3, Mar Yakub kilisesinde ise 15 Rahip kayıtlıdır¹³.

6.Mahalle-i Beni Zeyd: Beni Zeyd mahallesinde 1538-9 yılında 117 hane, 1 mücerred, 3 imam bulunmaktadır. Bir Türk cemaati olan Döğer cemaatinin de bu mahallede iskan ettiği tespit edilmiştir. Döğer cemaatinde 7 hane ve 1 imam bulunmaktadır¹⁴. Bu verilere göre, Beni Zeyd mahallesinde 620 müslüman nüfus yaşamaktadır.

7.Cemā`at-i Akabetü's-sitt: Bu cemaatte ise 34 hane, 1 mücerred, 1 imam bulunmaktadır. 170 müslüman nüfus bu cemaatte yaşamaktadır. Bu cemaatin adı 1562-3 ve 1596-7 tahrirlerinde mahalle adı olarak geçmektedir¹⁵. Bu durumda bu cemaatin XVI. Yüzyılın sonlarına doğru bölgeye yerleştiklerini göstermektedir.

8.Mahalle-i Babü'l-hıttā: Babü'l hıttā mahallesinin hepsi müslüman olup, bu mahallede 166 hane, 198 mücerred, 3 imam, 8 şerif bulunmaktadır¹⁶. Buna göre, Babü'l-hıttā mahallesinde 830 müslüman nüfus yaşamaktadır.

¹² T.D.1015. 186

¹³ T.D. 1015. 186.

¹⁴ T.D. 1015. 188.

¹⁵ T.D.112. 9b, T.D. 178. 11a.

¹⁶ T.D. 1015. 188.

9.Cemā'at-i Megaribe: Megaribe cemaatinde 69 hane, 1 mücerred. 1 imam bulunmaktadır. Bu cemaat 1562-3 ve 1596-7 tahrirlerinde mahalle adı olarak zikredilmektedir¹⁷. 1538-9 tahririne göre bu cemaatte 345 müslüman nüfus yaşamaktadır¹⁸. Bu sonuçlara göre, Megaribe cemaatinde yaklaşık %45 oranında bir nüfus artışı olmuştur.

10.Cemā'at-i Süryani= Süryani cemaatinde 13 hane tespit edilmiştir. Buna gör 65 nüfus bu cemaatte yaşamaktadır.

11.Mahalle-i Havalidi = Havalidi mahallesinde 16 hane, 1 imam tespit edilmiştir. Bu verilere göre 1538-9 yılında Havalidi mahallesinde 80 müslüman nüfus yaşamaktadır.

12.Mahalle-i Rişe ve Sayhün: Rişe ve Sahyun mahallesinde 81 hane. 1 mücerred. 2 imam bulunmaktadır¹⁹. 1538-9 tahririne göre Rişe ve Sahyun mahallesinde 405 müslüman nüfus bulunmaktadır. Rişe ve Sahyun mahallesinde yaşayan hıristiyan cemaatinde ise 12 hane kayıtlıdır²⁰.

13.Cemā'at-i Melkite: Melkite cemaatinde 85 hane, 20 mücerred. 2 āīmā bulunmaktadır²¹. Hıristiyan olan bu cemaatte 1538-9 tahririne göre 425 nüfus yaşamaktadır. 1525-6 tahririne göre. 480 nüfus tespit edilmişti²². Bu verilerden de anlaşılacağı üzere nüfus oranında düşüş olmuştur.

14.Cemā'at-i Kıbtiyan= Hıristiyan olan Kıbti cemaati 26 haneden ve 6 mücerreden oluşmaktadır²³. Bu cemaatte 130 nüfus yaşamaktadır.

¹⁷ T.D. 112. 7b, T.D. 178. 8b.

¹⁸ T.D. 427. 266.

¹⁹ T.D. 1015. 189/B.

²⁰ T.D.1015. 190.

²¹ T.D. 1015. 190.

²² T.D. 427. 267.

²³ T.D. 1015. 190.

15. Cemā`at-i Yahudiyan= Şeref mahallesinde oturan bu Yahudi cemaatinde 85 hane. 9 mücerred bulunmaktadır²⁴. 425 Yahudi nüfus bu cemaatte yaşamaktadır.

16. Mahalle-i Maslah= 1538-9 tahririne göre, Maslah mahallesinde 43 hane. 4 mücerred bulunmaktadır²⁵. Buna göre 215 Yahudi nüfus bu mahallede yaşamaktadır.

17. Mahalle-i Er-rişe= Bu mahallede ise 96 hane, 6 mücerred bulunmaktadır²⁶. 480 Yahudi nüfus bu mahallede yaşamaktadır.

Yukarıda belirttiğimiz nüfus bilgilerine göre, 1538-9 tarihinde Kudüs şehrinde toplam 1168 müslüman hane bulunmaktadır. Buna göre Kudüs şehrinde 5840 müslüman nüfus yaşamaktadır. Şehirdeki Hıristiyan nüfus ise 680, Yahudi nüfus ise 1120'dir. Bu verilere göre müslüman nüfus toplam nüfusun yüzde 76-44'ünü oluşturmaktadır. Hıristiyan nüfus yüzde 8.90, Yahudi nüfus ise yüzde 14.66'sını oluşturmaktadır. 1538-9 tahririne göre. Kudüs şehrinde 7640 toplam nüfus bulunmaktadır. 1525-6 yılında yapılan tahrirden elde edilen sonuçlarla karşılaştırıldığında, Yahudi ve Hıristiyan toplumlarında artış olmuştur, ancak bu artış sayıları iki katına çıkan Müslümanlardan daha yavaş olmuştur²⁷. Yahudiler. 1525-6 yapılan tahririne oranla yaklaşık yüzde 10 oranında artmıştır. 1525-6 yılına ait tahrirdeki 199 haneye karşın, 1538-9 yılına ait tahrirde 224 yahudi hane tespit edilmiştir. Hıristiyan nüfusunda ise, 1525-6 yılında 119 hane tespit edilirken, 1538-9 yılında 153 hane tespit edilmiştir.

²⁴ T.D. 1015. 191.

²⁵ T.D. 1015. 192.

²⁶ T.D. 1015.192.

²⁷ Amnon COHEN, a.g.e., 14.

Sıra No	Sayfa No	Yer Adı	Hane	Mücerred	Din Görevlileri	A ĩnā	Tahmini Nüfus
1	180	Şeref	266	27	5	-	1330
2	182	Babü'l-kattanin	128	7	3	-	640
3	183	Babü'l-amud	101	14	2	-	505
		Cemā'at-i Döğer	15	1	-	-	75
4	184	Zanü'a	159	4	3	-	795
	186	Deyr-i Frenk			19	-	
5	186	Beni Haris	9	-	-	-	45
		Deyr-i Zeytun			3	-	
		Deyr-i Anderyas			3	-	
		Deyr-i Mar Yakub			15	-	
6	187	Beni Zeyd	117	1	3	-	585
	188	Cemā'at-i Döğer	7	-	1	-	35
7	188	Cemā'at-i Akabetü's sitt	34	1	1	-	170
8	188	Babü'l-hıttā	166	19	11	-	830
9	189/A	Cemā'at-i Megaribe	69	1	1	-	345
10	189/A	Cemā'at-i Süryani	13	-	-	-	65
11	189/B	Havalidi	16	-	1	-	80
12	189/B	Riše ve Sahyun	81	1	2	-	405
	190	Cemā'at-i Nasara	12	-	-	-	60
13	190	Cemā'at-i Melkite	85	20	-	2	425
14	190	Cemā'at-i Kıbtıyan	26	6	-	-	130
15	191	Cemā'at-i Yahudiyan	85	9	-	-	425
16	192	Maslah	43	4	-	-	215
17	192	Er-riše	96	6	-	-	480
TOPLAM			1528	121	73	2	7640

Tablo IV- 1538-9 Yılında Kudüs Şehrinde Nüfus

B- KUDÜS NAHIYESİNDE NÜFUS

1538-9 yılı tahririne göre, Kudüs nahiyesinde 136 köy bulunmaktadır²⁸. Bu köylerden 15 köy, 1525-6 yılı tahririnde geçmemektedir. Bu köylerin sayfa numaraları ve adları şunlardır:

256. Beyt Dekva, 257-Mehmas, 257-El-allarü's-süfla, 258-Deyr Ebu Sur, 258-Deyriu's-sedd, 261-Avce, 262-Decaniyye, 262-Kusur, 263-Ramallah. 263-Zekeriyyatü'l-battih, 264-Beyt Unya, 264-Kefer Gıll. 265-Beyt Rime, 265-Mezari', 266-Halibba?.

1538-9 tahririnde kayıtlı bulunan bazı köylerin ise nüfusları yoktur. Bu köyler şunlardır: 249-Kefer Som, 205-Beyt Savir, 246-Sincil, 242-Beyt Fücuş, 248-Ayn Kinya, Beyt Sekaya, 205-Necm, 243-Deyr Beni Şüca'. 201-Zenya, 205-Karbiyye, 205-Attarü'l –berke, 210-Sabak, 210-Beyt Zafa, 211-Harabu'l-luz. 212—Bir Eyyüb, 212-Ceymo Beni Abd, 214-Deyr Ebu Meş'al. 214-Hınnasıl. 216-Kefer Malik, 225-Hevbil, 235-Deyr Burhan, 242-Tebna. 244-Ayn Cavud, 247-Beyt Attara, 247-Beyt Urü's-süfla, 247-Kefer Ni'me. 254-Deyr Şeyh. 266-Halibba?

Deyr Beni Şüca', köy karakterinde yazılmış olduğu halde, mezraa olarak geçmektedir²⁹. 1525-6 tahririnde aynı yerleşim birimi köy olarak kaydedildiği gibi 6 haneye sahipti³⁰. Köy karakterinde yazıldığı halde mezraa olarak geçen diğer bir yerleşim birimi ise Ayn Cavud'dur. Bölgenin üçüncü tahririnde (1553-4) bu mezraa kaydedilmemiştir³¹. 1562-3 ve 1596-7 tahrirlerinde ise bu yerleşim birimi yine mezraa olarak geçmektedir³².

²⁸ Bu köylerin topografik bilgileri için bk. E.TOLEDANO: "The Sorjag of Jerusalem in the sixteenth century: Aspects of Topography and Population". *Archivum Ottomanicum* IX (1984), 279-329.

²⁹ T.D. 1015. 243.

³⁰ T.D. 427. 299.

³¹ T.D. 1015. 244.

³² T.D. 112. 54b. T.D. 178. 60a.

1538-9 tahririne göre nüfus yoğunluğunun en çok olduğu köyler ve nüfusları hakkında bilgi verecek olursak;

1-Beyt Câlâ= 1538-9 tahririne göre, nüfusunun tamamı Hıristiyan olan bu köyde 151 hane, 6 mücerred bulunmaktadır³³. Bu, verilere göre bu köyde 755 Hıristiyan nüfus yaşamaktadır. 1525-6 yılına ait tahrirde ise 645 Hıristiyan nüfus bulunmaktaydı³⁴. Sonuçlardan da görüleceği üzere Hıristiyan nüfusunda artış olmuştur.

2-Beyt Lehm= Beyt Lehm köyünde 46 Müslüman hane, 1 imam bulunmaktadır³⁵. 230 Müslüman nüfus bu köyde yaşamaktadır. 1525-6 yılında ise bu köyde 195 müslüman nüfus bulunmaktaydı³⁶. Bu köyde bulunan Hıristiyan nüfus ise 405'dir. Hıristiyan nüfus toplam nüfusun yüzde 63.78'ini oluştururken, Müslüman nüfus yüzde 36.22'sini oluşturmaktadır.

3-Tayyibetü'l-ism= Nüfusunun tamamı Hıristiyan olan bu köyün 100 hanesi bulunmaktadır³⁷. 1525-6 tahririnde de bu köyün tamamı Hıristiyan idi³⁸.

4-Beyt Tā'mār= Bu köyde 60 müslüman hane, 1 mücerred, 1 imam bulunmaktadır³⁹. 300 Müslüman nüfus bu köyü teşkil etmektedir. 1525-6 yılında 45 nüfus olan bu köyde, 1538-9 yılında büyük oranda nüfus artışı olmuştur.

---

³³ T.D. 1015. 196.

³⁴ T.D. 427. 274.

³⁵ T.D. 1015. 198.

³⁶ T.D. 427. 273.

³⁷ T.D. 1015. 215.

³⁸ T.D. 427. 290.

³⁹ T.D. 1015. 232.

5-Riha=1538-9 tahririne göre bu köyde 59 hane, 7 mücerred, 1 imam bulunmaktadır⁴⁰. 1525-6 yılında bu köyde 250 nüfus bulunmasına karşın. 1538-9 yılında 295 nüfus bulunmaktadır.

6-Beytuniyye= Nüfusunun tamamı Müslüman olan Beytuniyye'de 55 hane. 1 imam bulunmaktadır⁴¹. 275 Müslüman nüfus bu köyde yaşamaktadır. E. Toledano, Beytuniyye köyünün Beyt Ünya olarak ikinci defa kaydedildiğini tespit etmiştir⁴². Ancak Beyt Ünya köyünde 45 hane, 11 mücerred. 1 imam kaydedilmiştir⁴³.

1015 nolu deftere göre. Kudüs nahiyesinde bulunan köylerde yaşayan toplam Müslüman hane 1578, mücerred 102, din görevlileri ise 62'dir. Bu verilere göre 7890 Müslüman nüfus köylerde yaşamaktadır. Hıristiyan hane 350, mücerred 8'dir. Toplam 1750 Hıristiyan nüfus köylerde yaşamaktadır. Bütün köylerde toplam 1928 hane, 110 mücerred, 62 din görevlisi bulunmaktadır. Bu da bize 9640 toplam nüfusun köylerde yaşadığını göstermektedir. Hıristiyan nüfus toplam nüfusun yüzde 18.15'ini oluştururken, Müslüman nüfus ise yüzde 81.85'ini teşkil etmektedir.

Nahiye bazında elde ettiğimiz toplam verilere baktığımızda şu sonuçları elde ederiz: 1538-9 yılında toplam 3456 hane, 231 mücerred, 135 din görevlisi ve 2 ama tespit edilmiştir. Bu verilere göre 1538-9 yılında Kudüs nahiyesinde toplam 17280 nüfus yaşamaktadır.

⁴⁰ T.D. 1015. 219.

⁴¹ T.D. 1015. 200.

⁴² E. Toledano, a.g.m., 291.

⁴³ T.D., 1015. 264.

Sıra No	Sayfa No	Yer Adı	Hane	Müc	Din Gr.	G.m. Hane	G.m. Müc.	Tahmini Nüfus
1	261	Ayzeriyye	31	1	1	-	-	155
2	242	Beyt Sahurü'l-Vadi	13	-	1	-	-	65
3	213	Ebu Dis	45	1	1	-	-	225
4	238	İsaviyye	12	1	-	-	-	60
5	254	Tur Zeyta	13	-	1	-	-	65
6	220	Lifta	23	-	1	-	-	115
7	249	Saris	12	6	1	-	-	60
8	198	Beyt Lehm	46	-	1	81	2	635
9	196	Beyt Câlâ	-	-	-	151	6	755
10	230	Burka	20	1	-	-	-	100
11	216	Artas	36	-	-	-	-	180
12	241	Ayn Karim	28	1	1	-	-	140
13	219	Beyt Sahurü'n-nasara	8	8	-	8	8	30
14	235	Sur Bahir	17	-	1	-	-	35
15	232	Umm Tuba	11	1	1	-	-	55
16	249	Kefer Som ¹	-	-	-	-	-	-
17	249	Beyt Safafa	7	-	1	-	-	35
18	246	Bir Nebala	8	-	-	-	-	40
19	240	Beyt Hanina ²	15	1	1	-	-	75
20	226	Rufat	16	1	1	-	-	30
21	233	Ram	25	3	1	-	-	125
22	226	Ceyfü'l-battih	21	3	1	-	-	105
23	250	Deyr Divan	49	-	1	-	-	245
24	253	Bir Zeyt	15	1	1	-	-	75
25	243	El-harab	12	-	1	-	-	60
26	234	Bedo	14	-	1	-	-	70
27	262	Kağur	9	1	-	-	-	45

¹ Nüfus yazılmamıştır.

² T.D. 427. s.281'de Beyt Hanya olarak yazılmıştır.

Sıra No	Sayfa No	Yer Adı	Hane	Müc	Din Gr.	G.m. Hane	G.m. Müc.	Tahmini Nüfus
28	205	Beyt Savir ¹	-	-	-	-	-	-
29	229	Velece	19	1	-	-	-	95
30	219	Riha	59	7	1	-	-	295
31	260	Mezra'atü'l-abbas	9	4	1	-	-	45
32	211	Merava	14	2	1	-	-	70
33	239	Guruzel	19	2	1	-	-	95
34	217	Abvin	20	-	1	-	-	100
35	199	Deyr Gassan	25	-	-	-	-	125
36	216	Tarafeyn	5	-	-	-	-	25
37	215	Tayyibetü'l-ism	-	-	-	100	-	500
38	239	Kefer Ana	8	-	-	-	-	40
39	246	Sincil ¹	-	-	-	-	-	-
40	242	Beyt Fılcuş ¹	-	-	-	-	-	-
41	248	Ayn Kinya ¹	-	-	-	-	-	-
42	196	Sakran	3	-	-	-	-	15
43	234	Cemala	11	-	1	-	-	55
44	231	Deyr Şette	19	1	-	-	-	95
45	218	Beyt Karmel?	7	-	1	-	-	35
46	224	Deyr İmad	25	-	1	-	-	125
47	219	Beyt Sekaya ¹	-	-	-	-	-	-
48	244	Ayn Silvan	10	-	1	-	-	50
49	252	Kabale	5	3	1	-	-	25
50	237	Cedide	7	2	1	-	-	35
51	240	Kuluniyye	7	1	1	-	-	35
52	228	Ayn Tut	6	-	-	-	-	30
53	263	Beyt İnan	10	-	1	-	-	50
53	232	Beyt Tā mār	60	1	1	-	-	300
54	225	Deyr Beni Ubeyd	12	-	-	-	-	60
55	205	Necm ¹	-	-	-	-	-	-

Sıra No	Sayfa No	Yer Adı	Hane	Müc	Din Gr.	G.m. Hane	G.m. Müc.	Tahmini Nüfus
56	230	Beyt Zulma	5	-	-	-	-	25
57	220	Kalendiyye	13	-	1	-	-	65
58	243	Deyr Beni Şuca' ³	-	-	-	-	-	-
59	244	Takü'	27	-	1	4	-	135
60	250	Biretü'l-kübra	18	-	1	-	-	90
61	213	Beyt Tenif ⁴	21	-	1	-	-	105
62	201	Zanü'a ¹	-	-	-	-	-	-
63	236	Kefer Akab	20	4	1	-	-	100
64	246	Almita	13	-	1	-	-	65
65	199	Cerr	20	-	1	-	-	100
66	232	Beki 'ü'd-dan	13	-	1	-	-	65
67	211	Anata	5	-	-	-	-	25
68	239	Battir	13	1	1	-	-	65
69	223	Mezra'a	6	-	-	-	-	30
70	200	Beytuniyye	55	-	1	-	-	275
71	201	Ayn Birud	10	-	1	-	-	50
72	202	Deyr Salih	2	-	-	-	-	10
73	203	El-mezra'a ve'd-das	6	-	-	-	-	30
74	203	Beyt Lefya	1	-	-	-	-	5
75	205	Karbiyye ¹	-	-	-	-	-	-
76	205	Attarü'l-berke ¹	-	-	-	-	-	-
77	210	Sabak ¹	-	-	-	-	-	-
78	210	Beyt Zafa ¹	-	-	-	-	-	-
79	211	Harabu'l-luz ¹	-	-	-	-	-	-
80	212	Bir Eyyüb ¹	-	-	-	-	-	-
81	212	Ceyma Beni Abd ¹	-	-	-	-	-	-
82	214	Kefer Ra'iyet	3	-	-	-	-	15
82	214	Deyr Ebu Meş'al ¹	-	-	-	-	-	-

³ T.D. 427. S.299 Karye olarak geçen bur yerleşim birimi T.D. 1015. s. 243 mezra'a olarak yazılmıştır.

⁴ T.D. 427. s.301'de bu köy Beyt Nitif olarak yazılmıştır.

Sıra No	Sayfa No	Yer Adı	Hane	Müc	Din Gr.	G.m. Hane	G.m. Müc.	Tahmini Nüfus
83	214	Hınnası ¹	-	-	-	-	-	-
84	214	Tebya	5	-	-	-	-	25
85	216	Kefer Malik ¹	-	-	-	-	-	-
86	217	Tavir	6	-	-	-	-	30
87	217	Kefer Şu'	5	-	-	-	-	25
88	221	El-Cifa	3	-	-	-	-	15
89	221	Beyt Kisa	15	-	1	-	-	75
90	222	Cib	44	10	1	-	-	220
91	222	Bey Lufya	4	-	-	-	-	20
92	223	Beyt Ezre	2	2	-	-	-	10
93	224	Tarra	5	-	-	-	-	25
94	225	Hevbi ¹	-	-	-	-	-	-
95	225	Deyr Sudin	3	-	-	-	-	15
96	227	Ayn	10	1	1	-	-	50
97	228	El-alları'l-fevka	6	1	1	-	-	30
98	229	Husan	5	1	-	-	-	25
99	230	Birud	3	1	-	-	-	15
100	231	Ebu Mugir	6	-	-	-	-	30
101	235	Deyr Burhan ¹	-	-	-	-	-	-
102	235	Beyt Attarı's süfla ve'l-fevka	10	-	1	-	-	50
103	237	Bey İllu	10	-	1	-	-	50
104	237	Hazma	17	2	1	-	-	85
105	240	Accul	13	2	1	-	-	65
106	242	Tebna ¹	-	-	-	-	-	-
107	243	Cura	3	-	-	-	-	15
108	244	Ayn Cavud ⁵	-	-	-	-	-	-
109	245	Maliherü's-suğra	20	-	1	-	-	100
110	247	Beyt Attara ¹	-	-	-	-	-	-
111	247	Beyt Urü's-süfla ¹	-	-	-	-	-	-

⁵ Bu köyde nüfus olmadığı gibi T.D.1015. s.244'de mezra'a olarak yazılmıştır.

Sıra No	Sayfa No	Yer Adı	Hane	Müc	Din Gr.	G.m. Hane	G.m. Müc.	Tahmini Nüfus
112	247	Kefer Ni'me ¹	-	-	-	-	-	-
113	248	Turmus Ayya	7	-	1	-	-	35
114	248	Beyt Surin	9	-	1	-	-	45
115	251	Nehhalin	16	1	1	-	-	80
116	253	Til Ebu Za'zur	2	-	-	-	-	10
117	254	Deyr Şeyh ¹	-	-	-	-	-	-
118	254	Remmun	37	9	1	-	-	185
119	255	Alyata	2	-	-	-	-	10
120	255	Cinciliyye	4	-	-	-	-	20
121	256	Beyt Fasin	7	-	-	-	-	35
122	256	Beyt Dekva	3	-	-	-	-	15
123	257	Mehmas	12	1	-	-	-	60
124	257	El-allarü's-süfla	4	1	-	-	-	20
125	258	Deyr Ebu Sur	4	-	-	-	-	20
126	258	Deyrü's-sedd	5	-	-	-	-	25
127	261	Avce	22	1	-	-	-	110
128	262	Decaniyye	13	1	-	-	-	65
129	262	Kusur	8	1	-	-	-	40
130	263	Ramallah	4	-	-	-	-	20
131	263	Zekerıyyatü'l-battih	10	1	1	-	-	50
132	264	Beyt Unya	45	11	1	-	-	225
133	264	Kefer Gill	14	-	1	-	-	70
134	265	Beyt Rime	30	2	1	6	-	180
135	265	Mezari'	8	2	1	-	-	40
136	266	Halibba?	-	-	-	-	-	-
TOPLAM			1578	102	62	350	8	9640

Tablo V- 1538-9 Yılında Kudüs Nahiyesinde Köy Adları ve Nüfus

II-ETNİK YAPI

Kudüs nahiyesinde toplum dini açıdan Müslümanlar, Hıristiyanlar, Yahudiler olmak üzere üç sınıfa ayrılıyordu. Kudüs'e ait Tapu Tahrir Defterlerini incelediğimiz zaman etnik açıdan ayırımın mahallerde yapıldığını görmekteyiz. Kudüs nahiyesinde kayıtlı olan köylerde Müslümanların yanısıra sadece Hıristiyan halkta mevcuttu. Şehir merkezinde halkın çeşitli etnik unsurlara ayrıldığını görmekteyiz. 1538-9 de tahririnde geçen yerli halk dışındaki etnik unsurları şu şekilde sıralayabiliriz.

A-Türkmenler:

Bilindiği üzere Oğuzlar, Üçoklar ve Bozoklar olmak üzere ikiye ayrılıyordu. Bozoklardan olan Döğerler, 24 Oğuz boyundan idi⁴⁴. Bir Türk boyu olan Döğerlerin, "Cemâ'at-ı Döğer" başlığı altında Babü'l-amud ve Beni Zeyd mahallerine tabi olduklarını görüyoruz. Döğerler, Babü'l-amud mahallesinde 15 haneden, 1 mücerreden oluşmaktadırlar⁴⁵. Buna göre 75 Türk nüfusu Babü'l- amud mahallesinde yaşamaktadır. Beni Zeyd mahallesinde ise Döğer cemaatinden 7 hane bulunmaktadır⁴⁶. Yani yaklaşık 35 Türk nüfusu bu mahallede yaşamaktadır. Bu verilere göre, Kudüs şehrinde toplam 110 Türk nüfusu ikamet etmektedir. Türklerin Kudüs'ü zaptetmeleri 1070 yılına tekabül etmektedir. Bağdad'da 1055 yılında saltanatı tasdik edilen Tuğrul Bey'in kurduğu Selçuklu devleti Fatımilerin Filistin'deki hakimiyetine son verdi. Türk kumandanı Atsız 1070'te Kudüs'ü, Ramla'yı ve havalisini zaptetti. Ancak Atsız, Şam Selçuklu hükümdarı Tutuş tarafından idam ettirildi ve Kudüs 1091'de bir Türkmen zabitanın oğlu olan Sukman'a tevdi edildi. Fatımi sultanı al-Musta'li tarafından 1096'da şehir ele geçirildi ve

⁴⁴ Oğuz boyları hakkında geniş bilgi için bk. Faruk SÜMER: Oğuzlar (Türkmenler), (Ankara: 1967).

⁴⁵ T.D. 1015. 183.

⁴⁶ T.D. 1015. 186.

ertesesi yıl Tutuş'un oğlu Rıdvan'a karşı muhafaza edildi. Ancak, Fatımilerin bölgedeki hakimiyeti uzun sürmedi. Haçlılar 15 Temmuz 1099'da şehre girdiler. Yavuz Sultan Selim'in 1517'de Memlûkler saltanatına son vermesiyle birlikte tek mil Suriye ile beraber, Kudüs'de Türklerin eline geçti⁴⁷.

B.Frenkler:

Şehir merkezinde Zanû'a mahallesinde bulunan Frenk kilisesinde 19 rahip kayıtlıdır⁴⁸. Araplar tarafından Frenklere (Avrupalılara) "Efrenc" denilmekteydi. "Efrenc" kelimesi, Frenk kelimesinin mu'arrebidir⁴⁹.

Frenk ordularının Kudüs'e girişleri, Haçlı seferleri münasebetiyle olmuştur. Frenkler, Kudüs'e girişlerini müthiş bir kıtal ile kutladılar. Sahra mabedindeki kıymetli hazineler yağma edildi. Kudüs bir krallığa merkez oldu. Godefroy de Bouillon, "Merkad-ı İsa hamisi" sıfatı ile krallığın ilk naibi tayin edildi, ancak 1100 yılında ölünce yerine kardeşi Baldouin geçti⁵⁰.

Kudüs'ün Hıristiyanların elinde kalması ve Kudüs'e ulaşan yolların hacılar için rahat bir hale getirilmesi, sağlam bir savunmanın yapılabilmesi için kuvvetli bir hükümet kurulması gerekiyordu. Bu amaçla Kudüs Krallığı kurulmuştu. Baldouin'in tahta çıkışı sırasında Frenkler, Filistin'in en büyük kısmını pek gevşek bir şekilde ellerinde bulundurmaktaydılar. Kuvvetle oldukları bölge, eyaletin dağlık belkemiği olan Bethlehem'den kuzeye, Jesreel ovasına doğru uzanan kısımdı. Komşu müslümanların çoğunluğu Frankların görünmesiyle yurtlarını bırakıp gitmişlerdi⁵¹. Bu sırada Kuzey Suriye ve Dimaşk arazisinde şehir ahalisi çoğunlukla hıristiyan olup, yakubi

⁴⁷ F. BUHL: "Kudüs". İ.A., VI. 957-8.

⁴⁸ T.D. 1015. 186.

⁴⁹ ŞEMSEDDİN SAMİ: Kamûsu'l-a'lam, II, 1000-1001.

⁵⁰ F. BUHL: a.g.m., 958-9.

⁵¹ Steven RUNCIMAN: Haçlı Seferleri Tarihi, (Çev. Fikret İşıltan), (Ankara: 1992), 3-4.

kilisesine mensup Süryanilerden, doğu kısımlarında Nasturilerden ve kuzeyden sızıp gelmiş Ermenilerden tereküp ediyordu ⁵².

Haçlılar, Kudüs'ü ele geçirdikten sonra Hıristiyan mabedlerini ihya etmekle kalmadılar, bütün camileri kiliseye çevirdiler. Oysa, Hz. Ömer tarafından Kudüs fethedildiğinde Hıristiyanların kendi kiliselerinde serbestçe ibadet etmelerine izin verilmişti. Ancak çok geçmeden ibadet etmelerine izin verilmişti. Ancak çok geçmeden Kudüs krallığı karışıklığa uğradı. Hıristiyanlar kendi aralarında didişmeğe daldılar ve bu iş için müslüman rakipleri ile anlaşmalar yapmaktan çekinmediler. Selahaddin Eyyüb, 1169'da Mısır, sonra da Suriye'ye hakim oldu. Hittin muharebesi ile de Kudüs, Selahaddin Eyyüb'ün eline geçti ⁵³.

C. Ermeniler:

Yavuz Sultan Selim, Suriye ve Mısır fethi sırasında bölge halkına bazı imtiyazlar tanımıştır Kudüs'ü ziyaretinde kendisini karşılamaya gelen Ermeni Patriki III. Serkis'e verdiği fermanla Ermenilere tanıdığı haklar ve Kudüsdeki kutsal yerlerin statüsünün tesbiti, daha sonra ortaya çıkacak olaylar bakımından önemlidir ⁵⁴. "Fatih'in İstanbul Ermeni Patrikhanesine verdiği (metni bugün elde bulunmayan) hak ve imtiyazlar, Yavuz tarafından Kudüs Ermeni Patrikhanesine verilmiştir denebilir⁵⁵.

Ermeni Patriki II. Serkis'e verilen 24 Şevval sene 923 (9 Kasım 1517) tarihli fermanda Mar Yakup kilisesindeki Ermeni patriklerine Kudüsdeki kutsal yerlerle ilgili verilen imtiyazlara dair, şu bilgiler bulunmaktadır:

⁵² Steven RUNCIMAN: a.g.e., 10.

⁵³ F. BUHL, a.g.m., 960.

⁵⁴ Yavuz ERCAN: a.g.e., 15.

⁵⁵ Yavuz ERCAN: a.g.e., 17.

“Bi-hamdi’l-lahi teala ve resülihi Kuds-i şerif-i beytu’l-laha gelip mah-ı Saferü’l-hayrin yirmi beşinci günü feth-i bab olup, Ermeni taifesine patrik olan Serkis nam rahip cümle ruhbanıyla ma’an re’aya ve beraya gelip ata ve in’amımdan rica ve temennâ kılmışlardır. Kadimden meşrut olup uhdelerinde olan kilise ve manastır ve sair ziyaretleri ve içeride ve taşrada vaki kilise ve mabedhaneleri, kadimden zabt ve tasarruf edegeldikleri minval üzere Ermeni taifesine partrik olanlar zapt ve tasarruf eyleyeler ve hazret-i Ömer, radiye Allahu teala anhu, hazretlerinden olan ahidname-i hümayun ve merhum Melik Selahaddin zamanından beri verilen evamir-i şerifeler mucibince zabt ve tasarruflarında olan Kamame ve Beytü’l-lahm-i mağara ve Şimal tarafındaki kapı ve kilise-i kübraları Mar Yakup ve Deyr-i Zeytun ve Habsü’l-Mesuh ve Nablus ve keniselerine tabi hem-milletleri olan Habeş ve Kıpti ve Süryani milletleri, Mar Yakup kiliselerinde olan Habeş ve Kıpti ve Süryani milletleri, Mar Yakup kiliselerinde mütemekkin olan Ermeni patrikleri tarafından zabt ve tasarruf olunup aher milletden min ba’d bir ferde müdahale etdirilmemek babında bu nişan-ı hümayunu verdim ve buyurdum ki mucibince amel olunup zikr olunan kilise-i kübraları Mar Yakup’da mütemekkin olan Ermeni patrikleri, içeride ve taşrada vaki olan kiliseleri ve manastırları ve sair ziyaretgahları ve kendilere tabi hem-milletleri ve yamakları Habeş ve Kıpti ve Süryani milletleri ayinleri üzere zabt ve tasarruf eyleye. Vaki olan umurlarına. azl ve nasb ve sair vakıflarına müteallik hususlarına. metropolit ve piskopos ve ruhban ve papas ve yamaklarına ve sair Ermeni taifesinin metrukatların ahz ve kabz edip ma-takaddemden beri Ermeni taifesi patriklerine, zabt ve tasarruflarında olan kilise ve manastır ve mabed ve sair ziyaretlerine ve kendilere tabi hem milletlerine ve yamaklarına aher milletden min ba’d bir ferd müdahale eylemeyip....”⁵⁶.

⁵⁶ Yavuz ERCAN: a.g.e., 33-34.

Kudüsdeki Hıristiyan kiliseleri arasında özellikle kutsal yerlere sahip olma konusunda sürekli mücadeleler olmuştur. “Yavuz Sultan Selim, Kudüs Ermeni Patriki III. Serkis ile birlikte Kudüs Rum patriki Artalia’ya da benzer bir fermanla hemen hemen her türlü hak ve özgürlüklerini iade etti”⁵⁷.

1538-9 tahririne göre, 9 Kasım 1517 tarihinde Yavuz Sultan Selim tarafından bir takım hak ve imtiyazların verildiği Mar Yakup Kilisesi’nde 15 rahip bulunmaktadır⁵⁸.

D.Süryaniler:

Süryaniler, 1015 nolu Kudüs Mufassal Tahrir Defteri’ne göre, 1538-9 yılında 13 hanesi olan bir cemaat halinde Kudüs şehrinde yaşıyorlardı⁵⁹. Bu da bize Süryanilerin tahminen 65 nüfus oldukları sonucunu vermektedir.

E. Kıbtiler:

1538-9 yılında Kıbtiler şehir merkezinde 19 hane ve 6 mücerred idiler⁶⁰. 130 nüfus halinde yaşayan Kıbtilerin tamamı Hıristiyandı. Ancak, Osmanlı yönetiminden hemen sonra Mısır yahudilerinin de Kudüs’e geldikleri ve yerel toplumda önemli bir rol oynadıkları bilinmektedir. Mısırdan Kudüs’e giden Yahudi hacılar, her ilkbaharda bu şehrin hayatında önemli bir unsur haline geldi. Ekonomi ve toplumda oldukça önemli bir iz bıraktılar. Memlük yönetiminin çeşitli dönemlerinde Filistin yahudilerinin çoğunluğu oryantal orjine sahipti. örneğin bu yapı içinde Suriye, İran, Yemen ve Kuzey Afrikadan gelen göçmenler ve hacılar ile yerel bir unsur bulunuyordu. Sadece XV. yüzyılın sonlarında Avrupalı yahudiler, Yahudi toplumunun büyük bir kısmını

⁵⁷ Yavuz ERCAN: a.g.e., 49.

⁵⁸ T.D. 1015. 186.

⁵⁹ T.D. 1015. 189/A.

⁶⁰ T.D. 1015. 190.

oluşturdu. Bu, Hıristiyan Avrupa ve Akdenizin batısından Yahudilerin, Filistinini de içeren doğu bölgelerine göç etmesinin bir sonucudur. On altıncı yüzyılın başlarında Filistinde artan Yahudi nüfusu özellikle Mısır'a giderek daha fazla bağımlı hale gelmiştir⁶¹.

XVI. yüzyılın başlarında Mısır'a Filistinli Yahudilerin bağımlılığı hem manevi hem de ekonomikti, yüzyılın ikinci yarısında ise, özellikle Safedde bu bağımlılık temelde ekonomik hale geldi⁶².

Onaltıncı yüzyılda Mısır yahudilerinden önemli bilim adamlarının bazıları haç yolculuğuna katıldı, göç etti ya da en azından Filistin'e göç etti ya da en azından Filistin'e göç etmeye çalıştı. Bu kişilerden bazıları şunlardır: R. Isaac Sholal, R. Jacob Mitreilm, R. Joseph Saragossa, R. Jacob Berab, R. Abraham Zacuto, Tirani Moses ailesi v.s. Bu göçlerin bir sonucu olarak, aile ilişkileri nedeniyle Mısır ve Filistin toplumları arasında güçlü bağlar oluştu. Kahirede bu kişilerin mektupları bulunmuştur⁶³.

⁶¹ Amnon COHEN ve Gabriel BAER: *Egypt and Palestine*. (New York: 1984), 241.

⁶² Amnon COHEN ve Gabriel BAER: a.g.e., 244.

⁶³ Amnon COHEN ve Gabriel BAER: a.g.e., 242.

Dördüncü Bölüm

1553-4 YILINDA KUDÜS MERKEZ VE NAHIYESİNDE

NÜFUS VE ETNİK YAPI

I-NÜFUS

A-ŞEHİR MERKEZİNDE NÜFUS

H. 961 (1553-4) tarihli olan Kudüs'e ait üçüncü mufassal tahrir defteri 289 numara ile Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde kayıtlıdır¹. Başbakanlık Osmanlı Arşivi Tapu Tahrir Defterleri Kataloğu'nda H. 961 (1553-4) tarihli olduğu ve "Kudüs, Halilürrahman şehirleriyle kurasının nüfus ve hasılat ve timarları havi mufassal tahrir" olduğu belirtilmiştir. İncelediğimiz ilk iki defterde fihrist olmamasına karşın bu defterde Kudüs'ün köy ve mezra adlarına ait fihrist bulunmaktadır².

1553-4 tahririne göre, Kudüs şehrinde 8 müslüman mahallesi kaydedilmiştir. Bunun yanında bu mahallelere tabi cemaatlerde bulunmaktadır. Defterde gayrimüslim cemaat "Cemā'at-i Nasara" başlığı altında verilmişse de Yahudi nüfus da bu bölümde verilmiştir³.

289 nolu deftere göre Kudüs şehrinde 1993 müslüman hane, 141 mücerred, 12 din görevlisi, 1 āīmā, 2 cündi, 3 hizmetli bulunmaktadır. Bu verilere göre Kudüs şehrinde 1553-4 yılında tahminen 9965 müslüman nüfus yaşamaktadır (Bk. Tablo-VI).

¹ Bundan böyle bu defter, T.D. 289 olarak kısaltılacaktır.

² T.D. 289. 4.

³ T.D. 289. 35.

Gayrimüslim nüfus ise 627 haneden oluşmaktadır. Buna göre, 1553-4 yılında 3135 gayrimüslim nüfus bulunmaktadır. Bu nüfusun 1515'i Hıristiyan, 1620'si ise Yahudi nüfusu idi. Hıristiyan nüfusun toplam gayrimüslim nüfusa oranı yüzde 48.33 idi. Yahudi nüfusa toplam gayrimüslim nüfusa oranı ise yüzde 51.67 idi. Gayrimüslim nüfusun toplam nüfusa oranı ise yüzde 23.93 idi. Buna göre şehir merkezinde müslim nüfus yüzde 76.07 idi.

1553-4 tahririne göre Müslüman mahalleleri ve cemaatlerindeki nüfus aşağıda gösterilmiştir.

1-Mahalle-i Şeref: Şeref mahallesinde 340 hane, 25 mücerred, 3 imam bulunmaktadır. Orijinal metinde bu mahallenin adı yazılmamıştır. Bunun yanında nefer sayısı 368 olması gerekirken 294 nefer defterde bulunmaktadır. Buna göre eksik olan 74 kişinin yer aldığı sayfa orijinal metinde bulunmamaktadır. Bu mahallenin adı ise, Kudüs nahiyesine ait fihristten tespit edilmiştir⁴. Bu mahallede 170 müslüman nüfus yaşamaktadır ve 1525-6 tahririnde 89, 1538-9 tahririnde ise 266 haneden oluşmaktadır⁵.

2-Mahalle-i Babü'l-kattanin: Bu mahallede, 215 hane, 16 mücerred, 1 imam, 2 müezzin ve 2 cümdi bulunmaktadır⁶. Filistinde vergiden muaf olma durumu iki sınıfı daha kapsamaktadır. Memlük Cündü'l halka üyeliğinden emekli olan kişiler ve Harem-i Şerif, Kudüs ve Halilürrahman (Hebran) lehine tarlalarda çalışan köylüler⁷. Etnik yapı anlatılırken Cümdiler konusuna ayrıca değinilecektir.

⁴ T.D. 289.4.

⁵ T.D. 427. 264. T.D. 1015. 180.

⁶ T.D.289. 10.

⁷ Amnon COHEN ve Bernard LEWIS: a.g.e., 16.

3-Mahalle-i Babu'l-amud: Babu'l-amud mahallesinde 429 hane, 32 mücerred, 1 imam bulunmaktadır.⁸ Bir Türk cemaati olan Değer Cemaatinin de bu mahallede kayıtlı olduğunu görüyoruz ki, 18 haneden, 4 mücerreden oluşmakta idiler. Toplam 90 Türk nüfusu Babul-amud ve Beni Zeyd mahallelerinde iki ayrı grup halinde bulunmaktaydılar⁹.

4-Mahalle-i Babu'l-hıttı: Memlüklüler zamanındaki en büyük mahallelerden biri olup Temple dağının kuzeyinde yer alır¹⁰. Bu mahalle 1553-4 tahririne göre; şehrin en büyük ikinci mahallesi olup, 362 hane, 22 mücerred ve 1 imamdan müteşekkildir¹¹. Cündiyan-ı Halka'dan Eyyübiyye cemaati bu mahallede idi. Bu cemaat, 26 haneye sahipti¹².

5-Mahalle-i Zara'ina= Zara'ina mahallesi, Babu'l-amud mahallesinin bitişiğinde olup, bu mahalleye "Beni Sa'd mahallesi" adı da verilmiştir. Mahallenin adı Beni Zara'ina denilen göçebe bir aşiretten gelmektedir¹³. Zara'ina mahallesi incelediğimiz 5 defterde de bulunmaktadır. Bu mahallede 280 hane ve 28 mücerred bulunmaktadır¹⁴.

6-Mahalle-i Rişe ve Sahyun= Bu mahallede 168 hane, 3 mücerred bulunmaktadır¹⁵. Tahminen 840 nüfus bu mahallede yaşamaktadır.

⁸ T.D.289.11.

⁹ T.D.1015.265-266.

¹⁰ Amnon COHEN ve Bernar LEWIS: a.g.e., 81.

¹¹ T.D. 289. 25.

¹² T.D.289. 26.

¹³ Amnon COHEN ve Bernard LEWIS :a.g.e. 81.

¹⁴ T.D. 289. 25.

¹⁵ T.D. 289. 30.

7-Mahalle-i Megaribe= Megaribe mahallesi daha önce incelediğimiz 1525-6 ve 1538-9 tahrirlerinde Cemā'at-i Megaribe olarak geçmektedir¹⁶. Bu mahallede 84 hane ve 11 mücerred bulunmaktadır¹⁷.

Şeyh Ahmed Mağribi cemaati bu mahallede olup, 160 nüfusa sahiptir¹⁸.

8-Mahalle-i Akabetü's-sitt: Akabetü's-sük olarak da bilinen¹⁹ bu mahallede 39 hane, 4 imam, 2 hüddam, 1 bevvab bulunmaktadır²⁰. Bu mahallede 195 nüfus bulunmaktadır.

---

¹⁶ T.D.427. 266, T.D. 1015. 189/A.

¹⁷ T.D.289. 32.

¹⁸ T.D. 289.33.

¹⁹ Amnon COHEN ve Bernard LEWIS: a.g.e., 81.

²⁰ T.D.289. 34.

Sıra No	Sayfa No	Yer Türü	Yer Adı	Hane	Müc	Din Gr.	Â.ınā	Cüdi	Hizmetli	Tahmini Nüfus
1	6	Mh	Şeref	340	25	3	1			1700
2	10	Mh	Babü'l-kattanin	215	16	3		2		1075
3	11	Mh	Ba'bü'l-amud	429	32	1				2145
		Cm	Döğeri	18	4					90
4	25	Mh	Babü'l-hıttā	362	22	1				1810
	26	Cm	Eyyübiyye	26						130
5	25	Mh	Zara'ina	280	28					1400
6	30	Mh	Riše ve Sahyun	168	3					840
7	32	Mh	Megaribe	84	11					420
	33	Cm	Şeyh Ahmed Magribi	32						160
8	34	Mh	Akabetü's-sitt	39		4			3	195
TOPLAM				1993	141	12	1	2	3	9965

Tablo VI- 1553-4 Yılında Kudüs Şehrinde Oturan Müslümanlar.

Hıristiyan ve Yahudi halkın bulunduğu mahalleler ve kiliselerin adları ve nüfusları aşağıda gösterilmiştir:

1-Mahalle-i Süryani: 1525-6 tahririnde 8, 1538-9 tahririnde ise 13 hane olmasına karşın. 1553-4 tahririnde ise 13 hane olmasına karşın, 1553-4 tahririnde 22 hane ve 4 mücerred bu mahallede bulunmaktadır. İncelediğimiz ilk defterde bu mahallenin adı “Cemā’at-i Süryan” olarak kaydedilmiştir²¹. 1553-4 yılında Kudüs şehrinde 110 süryani yaşamaktadır.

2-Deyr-i Mar Yakub= 289 nolu deftere göre Mar Yakub kilisesinde 54 hane kayıtlıdır²².

3-Deyr-i Zeytun= Bu kilisede 1 rahip kayıtlıdır²³.

4-Deyr-i Anderyas= Anderyas kilisesinde 1 rahip kayıtlıdır²⁴.

5-Cemā’at-i Kıbtıyan= Bu Cemā’atde 43 hane, 4 mücerred bulunmaktadır. 1538-9 tahririne göre, 130 nüfus olan kıbtilerin. 1553-4 tahririnde 215 nüfus oldukları tespit edilmiştir.

6-Cemā’at-ı Melkite= 1525-6 ve 1538-9 tahrirlerine göre mahalle-i Melkite olarak kaydedilen bu hristiyan toplumu 1553-4 tahririnde cemaat olarak kaydedilmiştir. Bu cemaatde 135 hane, 14 mücerred, 3 mecnun (deli) bulunmaktadır²⁵.

²¹ T.D. 427. 268. T.D. 1015. 189/A.

²² T.D.289. 35.

²³ T.D. 289. 37.

²⁴ T.D. 289.40.

²⁵ T.D.289.40.

7-Cemā'at-ı Nasara: Bu Hıristiyan topluluğu Beyt Lehm köyünden olup. Kudüs şehrinde oturmaktadırlar. 30 hanedan ve 3 mücerreden müteşekkillerdir²⁶.

8-Cemā'at-ı Nasara = Kudüs şehrinde oturan bu Hıristiyan topluluğu. ise Beyt Câlâ köyünden idiler. 19 hane bu cemaatte bulunmaktadır.

9-Deyr-i Minde= Minde kilisesinde 30 rahip olup, bunlar Habeş cemaatindendirler.

10-Deyr-i Sîk= Bahr-ı Lut yanında olduğu kayıtlı olan Sîk kilisesinde 20 rahip bulunmakta olup. bunlar Cemā'at-i Rumiyan dan idiler²⁷.

11-Deyr-i Kumame= "Cemā'at-i Nasara-i Rumiyan" dan olan Kamame kilisesinde 9 rahip bulunmaktadır²⁸. "Kumama" kelimesi, büyük bir olasılıkla "Kutsal Sepulchre" kilisesinin Arapça adı olan al-Kıyama kökünden gelmektedir²⁹. Araplar, bu ismi, tezyif makamında, al-Kumama "süprüntü" şekline sokmuşlardır.

Abbasilerin kudreti çökmeğe başlayınca Filistin de siyasi karışıklıkların te'sirine kapıldı ve bölge Mısır ve garbi Asya hükümdarları arasında elden ele geçti. 878'te Tulunlular devletinin, 905'te ise Fatimilerin hakimiyeti altına girdi. Bu dönemde Hıristiyanlar ile Müslümanlar arasındaki münasebetler bozulmuştur. Bu durum Müslümanların ve Yahudilerin birleşerek 966'da Kıyama kilisesinin kapısını ateşe vermelerine dahi neden olmuştur. Bunun neticesinde kubbe yıkılmıştı. Bizans İmparatoru Romanos III. zamanında tamir ettirilmiş olan kilise 1034'te bir zelzele yüzünden tekrar

²⁶ T.D.289.40

²⁷ T.D. 289.41.

²⁸ T.D. 289.41.

²⁹ Amnon COHEN ve Bernard LEWIS: a.g.e., 33.

harap olmuş, 1048'de imparator Konstantin Monomachos zamanında tamir edilinceye kadar da o halde kaldı³⁰.

12-Deyr-i Serbs= Serbs kilisesinde 1553-4 tahririne göre, 15 rahip bulunmaktadır³¹.

13-Deyr-i Mar Yas= Tahminimize göre yanlışlıkla Mar Yas yazılmış olan bu kilisenin adı "Mar İlyas" olmalıdır. 1562-3 tahririne göre de 3 rahip'e sahip Mar İlyas kilisesi bulunmaktadır³².

14-Deyr-i Hızır= 1 rahip bulunan bu kilise sadece bu defterde geçmektedir³³.

15-Deyr-i Sahyun= Sahyun kilisesinde 14 Frenk Hıristiyanı olup, hepsi rahip olarak kaydedilmiştir³⁴.

16-Deyr-i Lehm= Büyük bir olasılıkla "Nativity Kilisesi" olan bu kilise, Beyt Lehm köyündeydi³⁵. Bu kilisede 3 rahip bulunmaktadır³⁶.

17-Deyr-i Musallabe= Bu kilise şehir duvarlarının batısından bir buçuk mil uzaktaki vadide bulunan Cross Manastır'dır. Bu manastır, Gürcü rahip, Prochorus tarafından yaklaşık olarak 1038'de kuruldu. Onaltıncı yüzyılda hacı olarak bölgeye giden kişilerin görüşlerine göre, bu zamanda manastır, "güzel ve pek çok odaya sahipti. (Bir görüşe göre 365 kadar oda vardı). 19. yüzyıl boyunca bu manastır, Yunanlıların eline geçti ve daha sonra

³⁰ F. BUHL: a.g.m., 957.

³¹ T.D. 289. 41.

³² T.D. 112. 16b.

³³ T.D. 289. 42.

³⁴ T.D. 289. 42.

³⁵ Amnon COHEN ve Bernard LEWIS: a.g.e., 87.

³⁶ T.D. 289. 42.

Kudüs Ortodoks Patrikhanesi'nin teoloji koleji oldu. Memlükler zamanında ayrıcalıklı bir konuma sahip olan Gürcüler, Kudüs'de bir düşüş yaşadı. Manastırlarını, Frenklere satmak zorunda kaldılar³⁷.

1553-4 tahririne göre, bu kilisede 15 Gürcü rahip bulunmaktadır³⁸.

18-Cemā'at-ı Yehudiyan= Bu Yahudi cemaatinde 107 hane, 3 mücerred bulunmaktadır. 535 Yahudi nüfus bu cemaatte yaşamaktadır³⁹.

19-Cemā'at-ı Mahalle-i Maslah= Bu Cemā'atde 79 hane, 3 mücerred bulunmaktadır. 5 Aşkenazi kaydedilmiştir⁴⁰.

20-Cemā'at-ı Yahudiyan=Mahalle Rişe'de olduğuna dair kayıt bulunan bu cemaatte 138 hane, 7 mücerred, 1 mecnun (deli) bulunmaktadır⁴¹. 690 Yahudi nüfus bu cemaatte bulunmaktadır.

1538-9 tahririnde elde edilen sonuçlar ile karşılaştırıldığında, şehir merkezindeki Yahudi nüfusu yaklaşık 1120 iken, 1553-4 tahririne göre yaklaşık 1620'dir.

1538-9 tahririne göre şehir merkezindeki Hıristiyan nüfusu 680 iken, 1553-4 tahririne göre 1515 tir.

Yahudi nüfusun toplam şehir nüfusunun⁴² yüzde 12.37'sini, Hıristiyan nüfusu ise yüzde 11.56'sını oluşturmaktadır. Müslüman nüfus ise yüzde 76.07'dir.

³⁷ Amnon COHEN ve Bernard LEWIS: a.g.e., 87.

³⁸ T.D. 289.42.

³⁹ T.D.289. 43.

⁴⁰ T.D.289.45.

⁴¹ T.D. 289. 46.

⁴² Toplam şehir nüfusu 13.100'dür.

Sıra No	Sayfa No	Yer Türü	Yer Adı	Hane	Müc.	Rahip	Mecnun.
1	35	Mh	Süryani	22	4		
2	35	Deyr	Mar Yakup	54			
3	36	Deyr	Zeytun			1	
4	36	Deyr	Anderyas			1	
5	36	Cm	Kıbtiyan	43	4		
6	37	Cm	Melkite	135	14		3
7	39	Cm	Nasara (Beyt Lehm köyünde)	30	3		
8	40	Cm	Nasara (Beyt Câlâ köyünde)	19			
9	41	Deyr	Minde			30	
10	41	Deyr	Sik			20	
11	41	Deyr	Kumame			9	
12	41	Deyr	Serbs			15	
13	42	Deyr	Mar Yas (Mar İlyas)			1	
14	42	Deyr	Hızr			1	
15	42	Deyr	Sahyun			14	
16	42	Deyr	Lehm			3	
17	42	Deyr	Musallabe			15	
18	43	Cm	Yehudiyan	107	3		
19	44	Cm	Mahalle-i Maslah	79	3		
20	46	Cm	Yehudiyan (Riše Mahallesinde)	138	7		1
TOPLAM				627	38	110	4

Tablo VII- 1553-4 Yılında Kudüs Şehrinde Oturan Gayrimüslim Nüfus.

B-KUDÜS NAHIYESİNDE NÜFUS

1553-4 tahririne göre, Kudüs nahiyesinde 145 köy bulunmaktadır. Bu köylerden 45 köy, 1538-9 tahririnde kayıtlı değildir. Bu köylerin sayfa numaraları ve adları şu şekildedir.

51-Burayküt, 172-Beyt Riha, 123-Attara Beni Zeyd, 118-Şu'fat. 168-Kusur, 54-Beyt Uru'l-fevka, 54-Nahrur, 57-Kabiyye, 58-Samiyye, 60-Beyt Tul, 83-Dumer, 85-Dar Cerir, 88-Cifnaü'n-nasara, 92-Deyr-i Kamam, 98-Harine Beni Seba'. 101-Haribe Ebu Ades, 113-Kefer Şu', 115-Deyr Aman. 119-Beyt Surik. 120-Beyt Sana, 122-Anabe, 123-Alempill?, 125-Sakaf. 129-Deyr Debban. 135-Şeh Bahtiyar, 142-Anba, 144-Suna, 145-Ayn Sinya. 145-Kefer Atiyye. 145-Turetü'l-cevz, 147-Şerefat, 147-Lebbanü'l-vadi, 148-Deyr Bezi'. 151-Beyt Duka. 155-Safa, 155-Sırda. 159-Belo Beyt, 161-Aliyan. 162-Beyt Dekkariyye, 164-Mezra'a-i Ebu Tase, 169-Beyt Unya, 175-Karava, 176-Zekeriyyatü'l-battih, 178-Ayn Arik, 174-Kefer Ayn.

1538-9 tahririnde kayıtlı bulunan bazı köyler ise 1553-4 tahririnde kayıtlı değildir. Bu köyleri şu şekilde sıralayabiliriz:

240-Beyt Hanina, 250-Deyr Divan, 288-Merava Beni Zeyd. 239-Guruzel. 196-Sakran. 224-Deyr İmad. 246-Almit. 211-Anata. 200-Beytuniyye. 203-El-mezra ve'd-das. 217-Tavir. 217-Kefer Şu'. 221-El-cifa. 224-Tarra. 227-Ayn, 237-Hazma, 243-Cura. 248-Beyt Surin, 255-Alyata. 256-Beyt Dekva. 262-Kusur. 263-Zekeriyyatü'l-battih, 264-Beyt Unya. 264-Kefer Gill. 265-Beyt Rime.

1538-9 tahririnde Deyr Beni Şüca' köyü köy karakterinde yazıldığı halde, mezra olarak geçmektedir ve nüfusu yazılmamıştır⁴³. 1553-4 tahririnde ise aynı yerleşim birimi kaydedilmemiştir. İncelediğimiz ilk tahrir olan 1525-6 tahririnde ise köy olarak yazılmış olan bur yerleşim birimi 6 haneye sahipti⁴⁴.

⁴³ T.D.1015.243.

⁴⁴ T.D.427. 299.

1553-4 tahririne göre. Kudüs nahiyesinde nüfus yoğunluğunun en çok olduğu köyler ve nüfusları hakkında aşağıda bilgi verilmiştir:

1-Beyt Lehm=1538-9 tahririnde 46 müslüman hane, 1 imam. 81 hıristiyan hane, 2 mücerred olmasına karşın,⁴⁵ 1553-4 tahririnde 152 müslüman hane 10 mücerred, 152 hıristiyan hane ve 12 mücerred bulunmaktadır⁴⁶. 289 nolu deftere göre, Beyt Lehm köyünde 760 müslüman nüfus, yine 760 hıristiyan nüfus bulunmaktadır.

2-Beyt Câlâ: 1525-6 ve 1538-9 tahrirlerinde nüfusunun tamamı Hıristiyan olan Beyt Câlâ köyünde 1553-4 tahririnde 36 müslüman hane de bulunmaktadır⁴⁷. Bu durum, bir hıristiyan köyü durumunda olan Beyt Câlâda 1553-4 yılında müslüman nüfusun da yerleştiğini göstermektedir.

3-Takû'=1553-4 tahririne göre, bu köyde 115 müslüman hane, 14 hıristiyan hane bulunmaktadır. Bu verilere göre; Takû' köyünde 575 müslüman, 70 hıristiyan nüfus bulunmaktadır.

4-Tayyibetü'l-ism= 1525-6 ve 1538-9 tahrirlerinde nüfusunun tamamı Hıristiyan olan Tayyibetü'l-ism köyü, 1553-4 tahririnde de Hıristiyandır. Bu köyde 101 hane yani, 505 Hıristiyan nüfus bulunmaktadır.

5-Beyt Nitif= Nüfusunun tamamı Müslüman olan Beyt Nitif köyü. 1538-9 tahririnde "Beyt Tenif" olarak kaydedilmiştir. Tahminimize göre bu köy yanlış yazılmıştır. İncelediğimiz 1525-6 1553-4, 1562-3 ve 1596-7 tahrirlerinde ise bu köy "Beyt Nitif" olarak kaydedilmiştir⁴⁸. 1553-4 tahririne göre. Beyt Nitif köyünde 95 müslüman hane bulunmaktadır.

6-Habib= 95 müslüman haneye sahip Habib köyü 475 nüfusa sahiptir⁴⁹.

7-Beyt Riha=1538-9 tahririnde kaydedilmeyen bu köy, 1553-4 tahririnde 63 müslüman haneye, 11 hıristiyan haneye sahiptir⁵⁰. Beyt Riha

⁴⁵ T.D. 1015. 198.

⁴⁶ T.D.289.70.

⁴⁷ T.D. 289. 75.

⁴⁸ T.D. 427. 301. T.D. 289. 93. T.D. 112.31b.T.D.178.30a.

⁴⁹ T.D. 289. 106.

⁵⁰ T.D.289. 172.

köyünde tahminen toplam 370 nüfus bulunmaktadır. Müslüman nüfus köyün toplam nüfusunun yüzde 85.14'ünü, Hıristiyan nüfus ise yüzde 14.86'sını oluşturmaktadır.

8-Accul= 1538-9 tahririnde 13 müslüman haneye sahip olan bu köy, 1553-4 tahririnde 79 haneye sahiptir⁵¹. 395 müslüman nüfusa sahip olan bu köy, bu nüfus ile 1553-4 yılında Kudüs nahiyesinde en çok nüfus yoğunluğuna sahip olan köyler sıralamasına girmiştir.

1553-4 tahririne göre Kudüs nahiyesinde bulunan köylerde yaşayan toplam müslüman hane 4173, mücerred 71, imam 2, āīmā 2'dir. 20.865 Müslüman nüfus tahminen bu köylerde yaşamaktadır.

Hıristiyan hane 598, mücerred 33, āīmā 1'dir. Bu verilere göre Kudüs nahiyesinin köylerinde 1553-4 yılında 2990 hıristiyan nüfus yaşamaktadır. Bütün köylerde toplam 4771 hane, 104 mücerred, 2 imam, 3 āīmā bulunmaktadır. Buna göre, köylerde toplam 23.855 nüfus yaşamaktadır.

Nahiye bazında elde ettiğimiz verilere göre; 1553-4 yılında Kudüs nahiyesinde toplam 7391 hane, 283 mücerred, 122 din görevlisi, 3 āīmā, 2 cüdi, 3 hizmetli, 4 mecnun bulunmaktadır. 36.955 nüfus 1553-4 yılında Kudüs merkez ve nahiyesinde yaşamaktadır. Bu nüfusun yüzde 83.43'ü Müslüman, yüzde 12.19'ı Hıristiyan, yüzde 4.38'i Yahudi nüfusedir.

---

⁵¹ T.D.289. 127.

Sıra No	Sayfa No	Yer Adı	Hane	Müc	Din Gr.	Ā.Mā	G.M. Hane	G.M. Müc.	G.M. Ā.Mā	Tahmini Nüfus
1	167	Ayzeriyye	72							360
2	118	Beyt Sahurü'l-vadi	42							210
3	81	Ebu Dis	112	6						560
4	137	İsaviyye	38							190
5	112	Tur Zeyta	47							235
6	101	Lifta	71							355
7	52	Saris	51							255
8	70	Beyt Lehm	152	10			152	12		1520
9	75	Beyt Câlâ	36				220	20	1	1280
10	51	Burka	26							130
11	79	Artas	61	6			7			340
12	106	Habib	95							475
13	134	Ayn Karim	39							195
14	109	Beyt Sahurü'n-nasara	21				13	1		170
15	114	Sur Bahir	56							280
16	111	Umm Tuba	38	3						190
17	157	Kefer Som	12							60
18	107	Beyt Sařafa	29	5	1					145
19	113	Bir Nebala	5							40
20	149	Rufat	22							110
21	105	Ram	33	1						165
22	138	Haraba	33							165
23	143	Ceyfũ'l-battih	59							295
24	156	Bir Zeyta	24							120
25	157	Harab	14							70
26	140	Beddu	24							120
27	166	Kağur	57							285

Sıra No	Sayfa No	Yer Adı	Hane	Müc	Din Gr.	Â Mâ	G.M. Hane	G.M. Müc.	G.M. Â mâ	Tahmini Nüfus
28	163	Beyt Savir	5							40
29	51	Burayküt	16							80
30	103	Velece	48							240
31	69	Riha	57	6		2				285
32	96	Mezra'atü'l-abbas	70							350
33	172	Beyt Riha	63				11			370
34	174	Kefer Ayn	36							180
35	55	Abvin	40							200
36	171	Deyr Gassan	82							410
37	123	Attara	29							145
38	158	Tarafeyn	10							50
39	86	Tayyiberü'l-ism					101			505
40	126	Kefer Ana	14							70
41	84	Sincil	45							225
42	146	Beyt Fucuş	15							75
43	148	Ayn Kinya	20	1						100
44	159	Cemala	14							70
45	121	Deyrü's-şette	52							260
46	141	Beyt Karmel?	22							110
47	56	Beyt Sekaya	31							155
48	124	Ayn Silvan	31							155
49	152	Kubale	11							55
50	138	Cedide	28							140
51	135	Kaluniyye	20	3						100
52	60	Ayn Tut	7							35
53	168	Beyt İnan	12							60
54	91	Beyt Tâ mâr	70							350

Sıra No	Sayfa No	Yer Adı	Hane	Müc	Din Gr.	Ä.Mä	G.M. Hane	G.M. Müc.	G.M. Ä mä	Tahmini Nüfus
55	136	Deyr Beni Übeyd	45							225
56	59	Necm	17							85
57	139	Beyt Zulma	9							45
58	150	Kalendiyye	20							100
59	131	Takü'	115				14			645
60	133	Biretü'l-kübra	28							140
61	93	Beyt Nitif	95							475
62	58	Zanü'a	7							35
63	117	Kefer Akab	38							190
64	118	Şu'fat	7	5						35
65	83	Cerr	23							115
66	102	Beki'üd-dan	17							85
67	126	Battır	53							265
68	168	Kusur	21							105
69	170	Ayn Ebrud	24							120
70	53	Deyr Salih	2							10
71	53	Beyt Lefya	2							10
72	165	Kefer Ra'iyet	7							35
73	90	Deyr Ebu Meş'al	29							145
74	60	Hinnasil	10							50
75	89	Teyba	17				3			100
76	85	Kefer Malik	23							115
77	97	Beyt Kisa	37							185
78	53	Cib	3							15
79	97	Beyt Lufya	39							195
80	151	Beyt Ezre	6							30
81	109	Deyr Sudin	6	1						30

Sıra No	Sayfa No	Yer Adı	Hane	Müc	Din Gr.	Ā ĩmā	G.M. Hane	G.M. Müc.	G.M. Ā ĩmā	Tahrini Nüfus
82	160	Allarü'-fevka	40							200
83	129	Husan	10							50
84	98	Birud	18							90
85	110	Muqire	5							25
86	116	Beyt Attarü's-süfla ve'l-fevka	38							190
87	117	Beyt illu	14							70
88	127	Accul	79	3						395
89	153	Malihetü's-suğra	45	5						225
90	112	Beyt Urü's-süfla	16							80
91	57	Kefer ni'me	42							210
92	97	Tur musaviyye	15							75
93	153	Nehhalin	27				7			170
94	108	Til Ebu Za'rur	6							30
95	68	Deyr Şeyh	30							150
96	162	Remmun	47							235
97	158	Cinciliyye	6							30
98	140	Beyt Fasin	26							130
99	105	Mehmas	37							185
100	51	Allarü's-süfla	7							35
101	125	Deyr Ebu Sur	8							40
101	53	Deyrü's-sedd	8							40
102	177	Avce	23							115
103	173	Decaniyye	39							195
104	170	Ramallah	6							30
105	176	Mezari'	48							240
106	54	Beyt Uru'l-fevka	5							25

Sıra No	Sayfa No	Yer Adı	Hane	Müc	Din Gr.	Ā.mā	G.M. Hane	G.M. Müc.	G.M. Ā.mā	Tahmini Nüfus
107	54	Nahrur	62							310
108	57	Kabiyye	7							35
109	58	Samiyye	4							20
110	60	Beyt Tul	7							35
111	83	Dumer	9							45
112	85	Dar Cerir	17							85
113	88	Gübar	31							155
114	88	Cifnāü'n-nasara					42			210
115	92	Deyr Kamam	37							185
116	98	Hirbat Beni Siba'	4							20
117	101	Harbe Ebu Ades	4							20
118	113	Kefer Şu'	29							145
119	115	Deyr Aman	20				22			210
120	119	Beyt Surik	25							125
121	120	Beyt Sana	28							140
122	122	Anabe	13							65
123	123	Alempill ?	26							130
124	125	Sakaf	11							55
125	129	Deyr Debban	74	5	1					370
126	135	Şeyh Bahtiyar	3	1						15
127	142	Anba	24							120
128	144	Suba	21				6			135
129	145	Ayn Sinya	5							25
130	145	Kefer Atiyye	5							25
131	145	Turerü'l-cevz	14							70
132	147	Şerefat	10							50
133	147	Lebbanü'l-vadi	8	1						40

Sıra No	Sayfa No	Yer Adı	Hane	Müc	Din Gr.	Ā.ınā	G.M. Hane	G.M. Müc.	G.M. Ā.ınā	Tahmini Nüfus
134	148	Deyr Bezi'	15							75
135	151	Beyt Deku	2							10
136	155	Safa	19							95
137	155	Sırda	6							30
138	159	Belo Beyt	7							35
139	161	Aliyan	6							30
140	162	Beyt Dekkariyye	14							70
141	164	Mezra'a-i Ebu Dase	13							65
142	169	Beyt Unya	57	7						285
143	175	Karava	34							170
144	176	Zekeriyatü'l-battih	24							120
145	178	Ayn Arik	13	2						65
TOPLAM			4173	71	2	2	598	33	1	23.855

Müc.=Mücerred Din Gr.=Din Görevlileri G.M.: Gayrimüslim

Tablo VIII-1553-4 Yılında Kudüs Nahiyesinde Köy Adları ve Nüfus.

II-ETNİK YAPI

Osmanlı Devleti'nde azınlık toplumları çoğunlukla şehirlerde yaşamaktaydı. Filistin bölgesi gözönünde bulundurulduğunda Yahudiler daha çok Ramle'de, Hristiyanlar Safed'de bulunuyordu. Küçük Samariten grupları Nablus ve Gazza'da yaşamaktaydı. Şehirlerde ya da şehirlere yakın bölgelerde bulunan manastırların durumu ise bir istisnaydı. Buralarda yaşayan kişiler, şehir halkı olarak değerlendirilmiştir. Bu durum çoğunlukla Kudüs'de olmuştur⁵².

1553-4 tahririnde 1538-9 tahririnden farklı olarak Rumlar, Habeşliler, Gürcüler kaydedilmiştir. 1553-4 tahririnde şehir merkezinde kayıtlı olan etnik unsurları şu şekilde sıralayabiliriz:

A-Türkmenler:

1538-9 tahririne göre Beni Zeyd ve Babü'l-amud mahallelerinde iki grup halinde yaşayan Döğer cemaati, 1553-4 tahririnde sadece Babu'l-amud mahallesinde kaydedilmiştir. Döğer cemaati 18 hane ve 4 cemaatden oluşmaktadır. Buna göre, tahminen 90 Türk nüfus 1553-4 yılında Kudüs şehrinde yaşamaktadır⁵³. 1538-9 tahririnde ise, yaklaşık 110 Türk nüfus Kudüs şehrinde ikamet etmekteydi⁵⁴.

B-Süryaniler:

Süryaniler, 1553-4 yılında 289 nolu Kudüs mufassal tahririne göre, 22 hane, 4 mücerred den oluşmaktadırlar⁵⁵. 1525-6 tahririnde 8⁵⁶, 1538-9 tahririnde 13 hane⁵⁷ halinde Kudüs şehrinde yaşamaktaydılar.

⁵² Amnon COHEN ve Bernard LEWIS: a.g.e., 16.

⁵³ T.D.289. 11.

⁵⁴ T.D. 1015. 183. 186.

⁵⁵ T.D. 289.35.

⁵⁶ T.D. 427. 268.

C-Ermeniler:

Ermeni nüfusunu 1553-4 tahririnde, 1538-9 tahririnde olduğu gibi Mar Yakub kilisesinde görmekteyiz. 1538-9 tahririnde Mar Yakub kilisesinde 15 rahip bulunmasına karşın⁵⁸, 1553-4 tahririnde 54 hane kaydedilmiştir⁵⁹.

D-Kıbtiler:

Kıbtiler, Kudüsde 1553-4 yılında 43 hane ve 4 mücerredi olan bir cemaat halinde yaşamakta idiler⁶⁰. Hepsi Hıristiyandır. 1538-9 tahririnde 19 hane ve 6 mücerrede sahip olan Kıbtiler, Kudüs şehrinde 130 nüfus idiler⁶¹. 289 nolu deftere göre, 3 kişi için el-Mısri (Mısırlı) kaydı düşülmüştür.

“Mısır ile Filistin arasındaki maddi ve manevi bağlar oldukça kuvvetliydi. Mısırdan Filistin’e özellikle Yahudi hacılar geliyordu. Ekonomik anlamda bu hacıların kudüs nüfusuna eklenmesi hoş karşılanıyordu. Günümüzde turistlerin yaptığı gibi bu hacılar şehir ekonomisine faydalıydı. Bu nedenle Yahudilerin hacıların periyodik gelişlerini Müslüman halk bile hoş karşılıyordu. Fakat ekonomi gerilemeye başladığı için Müslümanlar özellikle Mısırdan gelen Yahudi hacılara karşı olmak üzere kızgınlıklarını ifade ettiler.

Nüfus ve vergi araştırmalarında, imparatorluğun başka yerlerinden gelen Yahudi hacılar şehrin düzenli halkı olarak kaydedildi ve bu kişilerden cizye alındı. Yahudi toplumu liderleri İstanbul’a şikayetlerini bildirdiler. 1554 Mayısında Kudüs valisine ve kadısına bu uygulamaya son verilmesini bildiren bir kararname gönderildi⁶².

⁵⁷ T.D. 1015. 189/A

⁵⁸ T.D. 1015. 186.

⁵⁹ T.D. 289.35.

⁶⁰ T.D. 286. 36.

⁶¹ T.D. 1015. 190.

⁶² Amnon COHEN: Jewish Life under Islam, (Cambridge:1984), 106.

E-Habeşliler:

Kudüsde Habeş varlığına ilk defa 1553-4 tahririnde rastlamaktayız. Minde Kilisesinde 30 Habeşli rahip bulunmaktadır⁶³.

Memlûklüler devrinin sonlarına doğru Kudüsteki Habeş toplumu en fazla refah düzeyine ulaştı. Osmanlı fethinin hemen sonrasındaki ilk beş yıl ayrı gruplar halinde Habeş topluluğu, Avrupa'ya göç etmeye başladı⁶⁴. İncelemiş olduğumuz Kudüs'e ait 1525-6 ve 1538-9 tahrirlerinde de Habeş unsuruna rastlanılmamıştır. İlk defa 1553-4 tahririnde Habeşliler kayıtlıdır. Amnon Cohen ve Bernard Lewis'e göre, Habeşliler geri dönmüşlerdir⁶⁵.

F- Rumlar:

1553-4 tahririnde Rum unsuruna Sîk, Kumame ve Serbs kiliselerinin kaydında rastlamaktayız.

Sîk kilisesinde 20, Kumame kilisesinde 9, Serbs kilisesinde ise 15 rahip bulunmaktadır⁶⁶.

G-Frenkler:

1553-4 tahririnde Sahyun kilisesinde 14 Frenk rahip bulunmaktadır⁶⁷.1538-9 tahririnde ise Zanu'a mahallesinde bulunan Frenk kilisesinde ise 19 rahibin kayıtlı olduğu tespit edilmiştir⁶⁸.

⁶³ T.D. 289. 41.

⁶⁴ Amnon COHEN ve Bernard LEWIS: a.g.e., 86.

⁶⁵ Amnon COHEN ve Bernard LEWIS: a.g.e., 86.

⁶⁶ T.D. 289. 41.

⁶⁷ T.D. 289.42.

⁶⁸ T.D:1015.186.

H-Gürcüler:

Gürcü unsuruna ilk defa 1553-4 tarihli 289 nolu defterde rastlamaktayız. Musallabe kilisesinde 15 Gürcü rahip bulunmaktadır⁶⁹.

İ-Cündiler

Cündiler yine ilk defa 1553-4 tahririnde rastlamaktayız. Kudüs şehrinde Babü'l-kattanin mahallesinde mahallesinde 2 cündi olup bunlar vergiden muaftılar⁷⁰.

Cündiler, hem Mısır hem de Suriye'de bulunan Memlük ordusunun bir bölümüydü. Bu kişiler, destekleri nedeniyle iktalar verilen memlüklerin oğullarından seçilmekteydi. "Mısırdaki gruptan daha güçlü olan Suriyedeki grup, özellikle düşüş yıllarında, en azından bazı Filistin şehirlerinde Memlük rejimini herkesden fazla yaşamışlardır. Vergiden muaf olan Cündileri. Memlük Sultanlığı döneminde Cundu'l-halka'nın önceki üyeleri olarak tanımlanmaktadır. Bunlar çoğunlukla şehirlerde ikamet etmişlerdir. 16. yüzyılda bu grup, Safed'in ve Gazza'nın çoğu mahallesinde ayrı bir eleman olarak kaydedilmekteydi. En büyük grup Gazzadaydı, ikincisi Safeddeydi. Bunlara ek olarak Kudüs'de, Ramle'de birkaç köyde bulunmaktadır"⁷¹.

"Cündiler, 1550'lerde en üst düzeylerine ulaşmışlardır. Bu tarihte tüm Filistinde yaklaşık 300 kişi bulunmaktadır. Kendi aileleri vardı ve hayatları sıradandı. Bu noktadan sonra yavaş yavaş azalmaya başladılar. Memlük yönetimi kalktıktan seksen yıl sonra, en azından Gazza'da ve Kudüs'de hala temsil edilmekteydiler. Filistinin güney bölgesinde yoğunlaşsalar da, cündiler kuzeyde (Safedde) bulunuyorlardı. Bununla birlikte

⁶⁹ Osmanlı idaresinde Gürcülerin durumu hakkında bk. Şinasi ALTUNDAĞ: "Osmanlı İdaresi ve Gürcüler", IV. Türk Tarih Kongresi (10-14 Kasım 1948), (Ankara:1952), 317-325.

⁷⁰ T.D.289.10.

⁷¹ Amnon COHEN ve Bernard LEWIS: a.g.e., 18.

yüzyıl boyunca en fazla sayıya, Mısır'a en yakın şehir olan Gazza'da ulaştılar. Cüdi olarak kaydedilenlerin dışında, bazı Memlükler Osmanlı hizmetine sipahi olarak girmişler ve timar sahibi olmuşlardır. Cündiler Memlük Sultanlığının çökmesinden seksen yıl sonra da hala listelerde kaydedilmesinden şu anlaşılmaktadır; ilk kayıtlarda bunlar “emekli (mütekait) olarak tanımlansalar da bunlar Osmanlılar tarafından kalıtsal bir statü şeklinde algılanmıştır”⁷².

---

⁷² Amnon COHEN ve Bernard LEWIS:a.g.e., 33-34.

Beşinci Bölüm

1562-3 YILINDA KÜDUS MERKEZ VE NAHİYESİNDE

NÜFUS VE ETNİK YAPI

I.NÜFUS

A-ŞEHİR MERKEZİNDE NÜFUS

Kudüs'e ait dördüncü tahrir defteri Ankara'da Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü, Kuyûd-ı Kadîme Arşivi'nde 112 no ile kayıtlıdır¹. Bu defter H. 970 (1562-3) tarihli olup, Kudüs'e ait bilgiler veren en detaylı defterdir. Kudüs kanunnamesine ilk defa bu defterde rastlamaktayız. 112 nolu Kudüs mufassal tahrir defteri iki nahiyeden oluşmaktadır. Kudüs-i Şerif ve Halilürrahman nahiyesi.

1562-3 tahririne göre Kudüs şehir merkezinde 8 müslüman mahallesi bulunmaktadır. Kudüs şehrinde toplam 1993 müslüman hane. 95 mücerred. 88 din görevlisi. 2 āīmā, 2 meknic?, 21 şerif bulunmaktadır. Bu veriler bize 1562-3 yılında Kudüs şehrinde tahminen 9665 müslüman nüfusun bulunmakta olduğunu göstermektedir.

Gayrimüslim nüfusa gelince: Kudüs şehrinde toplam 532 hane. 46 mücerred. 93 rahip, 2 āīmā bulunmaktadır. 1562-3 yılında toplam 2660 gayrimüslim nüfus bulunmaktadır. Bu nüfusun 1475'i Hıristiyan. 1185'i Yahudi'dir. Hıristiyan nüfus, toplam gayrimüslim nüfusun yüzde 55.45'i oluştururken. Yahudi nüfus ise toplam gayrimüslim nüfusun 44.55'ini oluşturmaktadır.

¹ Bundan böyle bu defter T.D.112 şeklinde kısaltılacaktır.

Şehir merkezinde toplam nüfusun², yüzde 78.42'sini müslüman nüfus oluştururken, yüzde 11.97'sini Hıristiyan, yüzde 9-61'ini ise Yahudi nüfus oluşturmaktadır.

1562-3 tahririne göre, Kudüs şehrinde bulunan müslüman mahallelerin adları ve nüfusları hakkında aşağıda bilgi verilmiştir.

1-Mahalle-i Şeref: 112 nolu deftere göre, Şeref mahallesinde 379 hane, 19 mücerred, 21 din görevlisi (Masdarin, Müderrisin, huteba, e'imme, mü'ezzin) 1 āīmā bulunmaktadır³. 1895 müslüman, nüfus bu mahallede yaşamaktadır. 1553-4 tahririnde aynı mahallede 1700 nüfus bulunmaktadır⁴.

2-Bab-ı Kattanin= Bu mahallede 166 hane, 13 mücerred, 19 din görevlisi (huteba, e'imme, mü'ezzin ve gayruhu) ve 1 meknic? bulunmaktadır⁵. 1553-4 tahririne göre bu mahallede 1075 nüfus bulunmasına karşılık. 1562-3 tahririnde 830 nüfus tespit edilmiştir. Mahallenin nüfusunda düşüş görülmektedir.

3-Mahalle-i Rişe= Rişe mahallesinde 189 hane. 1 meknic? bulunmaktadır⁶. 1562-3 tahririne göre Rişe mahallesi 945 nüfustan müteşekkildir.

4-Mahalle-i Megaribe= Megaribe mahallesinde 130 hane, 2 mücerred bulunmaktadır. 650 nüfus bu mahallede yaşamaktadır. 1552-3 tahririnde bu mahallede 420 nüfus yaşamaktaydı⁷.

² Toplam nüfus 12.325'tir.

³ T.D. 112. 46.

⁴ T.D. 289.6.

⁵ T.D.112. 6a.

⁶ T.D. 112. 7a.

⁷ T.D. 289. 32.

5-Mahalle-i Babu'l-amud= Babu'l-amud mahallesinde 386 hane, 2 mücerred , 1 āīmā, 1 meknic bulunmaktadır⁸. 1930 müslüman nüfusun yaşadığı bu mahalle 1562-3 yılında Kudüs şehrinin en kalabalık mahallesi idi.

6-Mahalle-i Akabetü's-sett= Akabetü's-sett mahallesinde 50 hane bulunmaktadır. Bu mahallede 1 nakib-i imaret, 1 katib-i imaret, 1 bevvab-ı imaret bulunmaktadır⁹. 250 nüfus bu mahallede yaşamaktadır.

7-Mahalle-i Babü'l-hıttā= Babü'l-hıttā mahallesi Memlüklüler zamanında en büyük mahallelerden biri idi¹⁰. Bu mahallede 308 hane, 52 mücerred, 48 din görevlisi (müderresin, huteba, e'imme, hüddam, mü'ezzin ve gayruhu), 20 şerif bulunmaktadır¹¹. 1540 müslüman nüfustan müteşekkil olan Babü'l-hıttā mahallesi Kudüs şehrinin nüfus yoğunluğu en çok olan üçüncü mahallesidir. Ecnad-ı Halka'dan oldukları kayıtlı olan Eyyübiyye cemaati'de bu mahallede iskan etmektedir¹². Bu cemaat 1553-4 yılında yine Babü'l-hıttā mahallesinde iskan edip, 26 haneye sahipti¹³. 1562-3 tahririnde ise aynı cemaatte 19 hane bulunmaktadır.

8-Mahalle-i Zara'ina =1553-4 tahririnde 280 hane bulunmasına karşın, 1562-3 tahririnde bu mahallede 306 hane olup, tahminen 1530 müslüman nüfus bulunmaktadır¹⁴.

⁸ T.D. 112.8a.

⁹ T.D. 112. 9b.

¹⁰ Amnon COHEN ve Bernard LEWIS: a.g.e., 81.

¹¹ T.D. 112. 10a.

¹² T.D. 112. 11b.

¹³ T.D. 289. 26.

¹⁴ T.D. 112. 12a.

Sıra No	Sayfa No	Yer Türü	Yer Adı	Hane	Müc.	Din Gr.	A'ma	Meknic?	Şerif	Tahmini Nüfus
1	4b	Mh	Şeref	379	19	21	1			1895
2	6a	Mh	Bab-ı Kattanin	166	13	19		1		830
3	7a	Mh	Riçe	189				1		945
4	7b	Mh	Megaribe	130	2					650
5	8a	Mh	Babü'l-amud	386	2		1		1	1930
6	9b	Mh	Akaberü's-sett	50						250
7	10a	Mh	Babü'l-hıtta	308	52	48			20	1540
	11b	Cm	Eyyübiyye	19	3					95
8	12a	Mh	Zara'ina	306	4					1530
TOPLAM				1933	95	88	2	2	21	9665

Mh=Mahalle Cm=Cemaat Müc.= Mücerred Din Gr. = Din Görevlileri

Tablo IX.- 1562-3 Yılında Kudüs Şehrinde Oturan Müslüman Nüfus.

1562-3 tahririne göre, Kudüs şehir merkezinde bulunan gayrimüslim mahalleleri ve cemaatlerinin adları ve nüfusları şu şekildedir:

1-Cemā'at-ı Melkite= Melkite cemaatini 112 nolu defterde aynı isim altında 5 yerleşim bölgesinde görmekteyiz. Hıristiyan taifesi olan ilk olan Melkite cemaatinde 98 hane bulunmaktadır¹⁵. İkinci Melkite cemaati ise Riha ve Beyt taifesinden olup, hıristiyandı. Bu cemaatte 15 hane, 5 mücerred bulunmaktadır¹⁶. Diğer bir Melkite cemaati ise Beyt cemaati ise Beyt Cālā köyünden olup, Kudüs şehrinde mütemekkin idiler¹⁷. Bu cemaatte ise 21 hane ve 1 mücerred bulunmaktadır.

“Tā'ife-i Beled-i Til“ adı altında kaydedilmiş olan 13 hane ve 8 mücerreden ibaret olan topluluk da “Melkite-i Nasara-i Rum” dandı.

“Tā'ife-i Nasara-i Halilyun” olarak kaydedilmiş olan bir diğer mMelkit cemaati Kudüs sakinlerinden olup, 4 haneye ve 3 mücerrede sahip idiler¹⁸

2-Cemā'at-i Nasara-i Karye-i Beyt-i Lehm= Beyt Lehm köyünden olan ve Kudüs sakinlerinden olan bu hıristiyan cemaatinde 26 hane. 1 mücerred ve 2 āmā bulunmaktadır¹⁹.

3-Cemā'at-i Yehudiyān= Rişe mahallesinden olan bu Yahudi cemaatinde 51 hane, 5 mücerred bulunmaktadır²⁰. Bu cemaatte tahminen 255 yahudi nüfus yaşamaktadır.

4-Cemā'at-i Mahalle-i Vusta= “Yahudiler, Kudüs'de üç bölgede yaşadılar: nüfusu karışık olan Rişe ve Şeref mahalleleri ve formal olarak

¹⁵ T.D. 112. 13a.

¹⁶ T.D. 112.13b .

¹⁷ T.D. 112. 14a.

¹⁸ T.D. 112. 14a.

¹⁹ T.D. 112. 14a.

²⁰ T.D. 112. 14a.

mahalle olarak görülmeyen fakat sadece Yahudilerin yaşadığı Maslah. Rişe. Şeref arasında yer alıyordu. (1562-3 deki nüfus araştırmasında bu bölgeye “Vusta” ya da “orta” adı verildi). Bu bölge diğer mahallelerle bitişikti. Yahudi karakteriyle ayırt edilse de buraya “Yahudi mahallesi” denilmiyordu. Yahudi toplumunun ikamet ettiği tek yer olarak görülüyordu²¹.

5-Cemā'at-i Yehudiyān-ı Mahalle-i Şeref= Şeref mahallesi Yahudilerinden olan bu yahudi cemaatinde 146 hane, 1 mücerred bulunmaktadır. 730 Yahudi nüfus bu cemaatte olup, Kudüsdeki en kalabalık Yahudi cemaatidir²².

6-Ta'ife-i Süryani= 1553-4 tahririne göre, 22 haneden oluşan Süryaniler, 1562-3 tahririnde 19 haneye sahiptir²³.

7-Deyr-i Mar Yakub= 31 hane, 3 mücerred bulunmaktadır.

8-Deyr-i Zeytun=Zeytun kilisesinde 7 rahip kayıtlıdır²⁴. Bizans İmparatoru Konstantin tarafından Hz. İsa'nın çarmıha gerildiği yerde yapılan bu kilise. 335 yılında tamamlanarak büyük ve muhteşem bir kilise halini almıştır²⁵.

9-Deyr-i Anderyas= Anderyas kilisesinde de 7 rahip bulunmaktadır²⁶.

10-Cemā'at-i Kıbtiyan= 1552-3 tahririnde 43 hane ve 4 mücerredten oluşan Kıbtiler. 1562-3 tahririnde 53 hane ve 8 mücerrede sahiptirler²⁷.

11-Deyr-i Sîk= Rum cemaatinden olan bu kilisede 31 rahip bulunmaktadır²⁸.

²¹ Amnon COHEN: a.g.e., 17-18.

²² T.D. 112. 14b.

²³ T.D. 112. 15b.

²⁴ T.D. 112. 15b.

²⁵ F.BUHL: a.g.m., 954.

²⁶ T.D. 112. 15b.

²⁷ T.D.112. 16a.

²⁸ T.D.112. 16a.

12-Deyr-i Musallebe=15 hane bulunmaktadır²⁹. Hıristiyan Gürcüler burada bulunmaktadır.

13-Deyr-i Amude= 14 rahibin bulunduğu bu kilise Efrenc Ermenilerinin elinde idi³⁰. (Ber müceb-i hükm-i şerif ve hüccet-i şer'iyeye)

14-Deyr-i Beyt-i Lehm= Bu kilisede 4 tane Efrenc (Frenk) rahip bulunmaktadır³¹.

15-Deyr-i Kumame= 1553-4 yılında bu kilisede 9 rahip bulunmasına karşın 1562-3 tahririnde 7 rahip bulunmaktadır³².

16-Deyr-i Mar İlyas= 3 rahip bulunmaktadır³³.

17-Deyr-i Minde=Habeş taifesinin mütemekkin olduğu bu kilisede 20 rahip bulunmaktadır. Amnon Cohen ve Bernard Lewis'in "Population and Revenue in the Towns of Palestine" adlı çalışmasında bu kilisenin adı yanlış olarak "Mayda" okunmuştur³⁴.

Amnon Cohen, 1562-3'de Yahudi nüfus değişimlerini şu şekilde açıklamaktadır:

"1562-3 de yapılan nüfus araştırması oldukça önemli bir değişikliği ortaya koymaktadır: Maslahdaki Yahudilerin sayısı yarı yarıya azalmış ve Rişede de üçte bir oranında düşmüştür. Sadece Şeref mahallesinde Yahudi nüfusu artmıştır. Çünkü bazı Yahudiler diğer mahallelerden buraya taşınmıştır. öte yandan diğer Yahudiler ise şehirden tamamen ayrılmışlardır. Bu kişilerin şehirden ayrılma nedenleri dini baskı ve ekonomik zorluklardır. Bu nedenler ayrıca Yahudilerin tek bir mahallede yaşamasına da yol açmıştır. Birlikte yaşamak Yahudilerin güvenlik duygularını arttırmıştır ve dini mekanlara yakın olmuştur."³⁵

²⁹ T.D.112. 16b.

³⁰ T.D.112. 16b.

³¹ T.D. 112. 16b.

³² T.D.112.16b.

³³ T.D.112. 16b.

³⁴ Amnon COHEN ve Bernard LEWIS : a.g.e., 91.

³⁵ Ammon COHEN: a.g.e., 18.

Sıra No	Sayfa No	Yer Tür	Yer Adı	Hane	Müc.	Rahip	A'ma
1	13a	cm	Melkite	98			
2	13b	cm	Nasara-i Melkite	15	5		
3	13b	ta	Beled-i Til	13	8		
4	14a	ta	Nasara-i Halilyun	4	3		
5	14a	cm	Nasara-i Melkite	21	1		
6	14a	cm	Nasara-i karye-i Beyt-i Lehm	26	1		2
7	14a	cm	Yehudiyan	51	5		
8	14b	cm	Mahalle-i Vüsta	40	6		
9	146	cm	Yehudiyan	146	1		
10	15b	ta	Süryani	19	5		
11	15b	dy	Mar Yakub	31	3		
12	15b	dy	Zeytun				7
13	15b	dy	Anderyas				7
14	19a	cm	Kıbtıyan	53	8		
15	16a	dy	Sik				31
16	16b	dy	Musallebe	15			
17	16b	dy	Amude				14
18	16b	dy	Beyt-i Lehm				4
19	16b	dy	Kumame				7
20	16b	dy	Mar İlyas				3
21	17a	dy	Minde				20
TOPLAM				532	46	93	2

Cm= Cemā'at, ta=ta'ife, dy=deyr, müc.= mücerred

Tablo X- 1562-3 Yılında Kudüs Şehrinde Gayrimüslim Nüfus.

B-KUDÜS NAHİYESİNDE NÜFUS

1562-3 tarihli Kudüs Mufassal Tahrir Defteri'ne göre, Kudüs nahiyesinde 154 köy bulunmaktadır. Bu köylerden 32 köy, 1553-4 tahririnde geçmemektedir:

44b-Almita, 52b-Alyata, 44b-Anata, 68a-Urban Şugayrat Berağşe. 40b-Artas, 21a-Arun, 68b-Asakire, 53a-Bahtiyar, 58b-Beyt Hanina. 56a-Beyt Haremeyn, 20b-Beyt Kefa, 62b-Beyt Ri'me, 67a-Beyt Tufnam, 20b-Ceb'a. 40b-Cuvbin, 48b-Deyrü'l-izam, 55a-Deyr Ban, 26b-Düveyr, 40a-Ebu Mugire, 54b-El-Ayn. 58a-Faratiyye, 55b-Hazme. 24a-Katniyye. 62a-Kefer Gıll? 44a-Kefer Tut, 30b-Kevber, 22a-Kıbliyye, 36b-Kivin-i Tahtani ve Fevkani. 48a-Mezra'a-i Ebu Tase, 63b-Nüvey'ime, 24a-Samvil, 54a-Sataf.

1553-4 tahririnde kayıtlı bulunan 22 köy ise 1562-3 tahririnde geçmemektedir:

106-Habib, 138-Haraba, 172-Beyt Riha, 174-Kefer Ayn, 141-Beyt Karmel?, 53-Beyt Lefya, 97-Beyt Lufya, 110-Mugire, 177-Avce, 54-Nahrur, 57-Kabiyye, 83-Dumer, 88-Gübar, 92-Deyr Kamam, 120-Beyt Sana. 122-Anabe. 123-Alempıll?, 125-Sakaf. 135-Şeyh Bahtiyar. 142-Anba. 159-Belo Beyt. 161-Aliyan.

1562-3 tahriri ile 1553-4 tahririnde geçen aynı köy adlarının yazım tarzları arasında farklılıklar tespit edilmiştir. Bunlardan Beyt Mücus köyü³⁶. 1553-4 tahririnde Beyt Fücuş şeklinde yazılmıştır³⁷. 289 nolu defterde Bir Zeyta olarak geçen köy³⁸, 112'de Bir Zeyt olarak yazılmıştır³⁹. 112 nolu defterde Beyt İze olarak yazılan köy⁴⁰, 289 nolu defterde ise Beyt Ezre

³⁶ T.D. 289. 146.

³⁷ T.D. 112.54a.

³⁸ T.D. 289.156.

³⁹ T.D.112. 36b.

⁴⁰ T.D.112. 54b.

şeklinde yazılmıştır⁴¹. 289 nolu defterde Cerr olarak yazılan köy⁴², 112 nolu defterde Cerri yazılmıştır⁴³. 112 nolu defterde Deyr Ammar olarak yazılan köy⁴⁴, 289 nolu defterde Deyr Aman şeklinde yazılmıştır⁴⁵.

289 nolu defterde Deyr Sudin olarak yazılan köy⁴⁶ 112 nolu defterde Deyr Sudan olarak yazılmıştır⁴⁷. 289 nolu defterde Hirbat Ebu Adet şeklinde yazılmış olan köy⁴⁸, 112 nolu defterde Hirbat Beni Ades olarak yazılmıştır⁴⁹. 112 nolu defterde Mezra'a-i Ebu Dase köyü⁵⁰, 289'da Mezra'a-i Ebu Tase şeklinde yazılmıştır⁵¹.

289 nolu defterde Tur Musaviyye köyü⁵², 112 nolu defterde Turmus Ayya olarak yazılmıştır. Turmus Ayya köyünün diğer adı 112 nolu defterde Tur Musaviyye olarak geçmektedir⁵³. 112 nolu defterde Tibya köyü⁵⁴, 289 nolu defterde Teyba olarak yazılmıştır⁵⁵. 289 nolu defterde Birud köyü⁵⁶, 112 nolu defterde Yabrud olarak yazılmıştır⁵⁷.

1562-3 tahririne göre, Kudüs nahiyesinde nüfus yoğunluğunun en çok olduğu köylerin adları ve nüfusları şu şekildedir:

⁴¹ T.D. 289.151.

⁴² T.D. 289. 83.

⁴³ T.D. 112. 29b.

⁴⁴ T.D. 112. 57a.

⁴⁵ T.D. 289. 115.

⁴⁶ T.D. 289. 109.

⁴⁷ T.D. 112. 41b.

⁴⁸ T.D. 289. 101.

⁴⁹ T.D. 112. 36b.

⁵⁰ T.D. 112. 48a.

⁵¹ T.D. 289. 164.

⁵² T.D. 289-97.

⁵³ T.D. 112. 27b.

⁵⁴ T.D.112 31a.

⁵⁵ T.D. 289. 97.

⁵⁶ T.D. 289. 98.

⁵⁷ T.D. 289.35b.

1-Beyt Lehm= 1553-4 tahririnde bu köyde 152 müslüman hane, 10 mücerred, 152 hıristiyan hane ve 12 mücerred bulunmaktadır⁵⁸. 1562-3 tahririnde ise aynı köyde 106 müslüman hane, 144 hıristiyan hane. 4 mücerred bulunmaktadır. 530 Müslüman, 720 Hıristiyan nüfus bu köyde bulunmaktadır. Bir önceki tahrirle karşılaştırıldığında Müslüman nüfusun da Hıristiyan nüfusundan daha çok azalma görülmüştür.

2-Beyt Cala: Beyt Cala köyü, 1562-3 tahririnde nüfus yoğunluğu en çok olan ikinci köydür. 1525-6 ve 1538-9 tahrirlerinde tamamen hıristiyan olan bu köyde 1553-4 tahririnde olduğu gibi, 1562-3 tarihli defterde de müslüman nüfus bulunmaktadır.

Beyt Cala köyünde 12 müslüman hane, 171 hıristiyan hane. 47 mücerred bulunmaktadır⁵⁹.

3-Cemā'at-i Urban Şugayrat Berağşe= Bu cemaat, 137 müslüman haneden meydana gelmektedir⁶⁰. Buna göre, bu cemaatte 685 nüfus bulunmaktadır.

4-Tayyibetü'l-ism=1525-6, 1538-9, 1553-4 tahrirlerinde olduğu gibi 1562-3 tahririnde de Tayyibetü'l-ism köyü Hıristiyan köyüdür. Bu köyde 116 Hıristiyan hane bulunmaktadır⁶¹. Tahminen 580 nüfusdan müteşekkildir.

5-Cib= 1562-3 tahririne göre, 103 haneye sahip olan bu köyün tamamı Hıristiyandı⁶². Oysa 1538-9 ve 1553-4 tahrirlerinde bu köy ahalisi müslümandı⁶³. Ancak 1538-9 tahririnde 44 haneye sahip olan bu köyün hanesi 1553-4 tahririnde 3 haneye düşmüştür. Verilen bilgilerden de anlaşıldığı

⁵⁸ T.D. 289. 70.

⁵⁹ T.D. 112. 64a.

⁶⁰ T.D.112. 68a.

⁶¹ T.D. 112. 38b.

⁶² T.D. 112. 67b.

⁶³ T.D. 1015. 222. T.D. 289. 53.

üzere köyün nüfusunda hızlı bir düşüş yaşanmış ve 16. yüzyılın ikinci yarısından sonra ise bu köy tamamen Hıristiyan köyü olmuştur.

6-Ebu Dis= 102 haneye sahip olan bu köy, tahminen 510 müslüman nüfustan müteşekkildi⁶⁴.

7-Beyt Attarü's-süfla ve'l-fevka= 101 haneden oluşan bu köyde 505 müslüman nüfus bulunmaktadır⁶⁵.

112 nolu Kudüs Mufassal Tahrir Defteri'ne göre 1562-3 yılında Kudüs nahiyesinde bulunan köylerde toplam 4665 müslüman hane, 211 mücerred, 696 Hıristiyan hane, 63 Hıristiyan mücerred, 3 meknic? Bulunmaktadır. 23.325 müslüman, 3480 Hıristiyan nüfus yaşamaktadır. Buna göre, 1562-3 yılında Kudüs nahiyesinin köylerinde toplam 26.805 nüfus yaşamaktadır. Müslüman nüfus toplam nüfusun yüzde 87.02'sini oluştururken Hıristiyan nüfus ise yüzde 12.98'ini oluşturmaktadır. Köylerde- Yahudi nüfusu bulunmamaktadır.

Nahiye genelinde elde ettiğimiz sonuçlara göre, toplam 7826 hane, 415 mücerred, 88 müslüman din görevlisi, 93 rahip, 4 a'ma, 21 şerif, 5 meknic? 1562-3 yılında Kudüs nahiyesinde bulunmaktadır. Toplam 39.130 nüfus bulunmaktadır. Bu nüfusun yüzde 84.31'i Müslüman, yüzde 12.66'i Hıristiyan, yüzde 3.03'ü Yahudidir.

---

⁶⁴ T.D. 112.. 28b.

⁶⁵ T.D. 112. 55a.

Sıra No	Sayfa No	Yer Adı	Hane	Müc.	G.M. Hane	G.M. Müc.	Meknic?	Tahmini Nüfus
1	21b	Abvin	57					285
2	45a	Accul	80	10				400
3	26b	Allarü'l-fevka	28	9				140
4	20a	Allarü's-süfla	7					35
5	44b	Almita	12	6				60
6	52b	Alyata	13					65
7	44b	Anata	10					50
8	68a	Cemâ'at-i Urban Şugayrat Berağşe	137					685
9	40b	Artas	60					300
10	21a	Arun	62					310
11	68b	Cemâ'at-i Asakire	56					280
12	43b	Attara	55					275
13	63a	Ayn Arik	11	3	10			105
14	63a	Ayn Ebrud	25					125
15	49a	Ayn Karim	38	3				190
16	50a	Ayn Kinya	27	6				135
17	42b	Ayn Silvan	55	4				275
18	46b	Ayn Sinya	10	2				50
19	23a	Ayn Tut	7					35
20	59a	Ayzeriyye	65	3				325
21	53a	Bahtiyar	6					30
22	35a	Battir	38	6				190
23	35b	Beddu	12					60
24	66b	Beki'ü'd-dan	9					45
25	32b	Beyt Illu	28	2				140
26	54a	Beyt Mücus	33	7				165

Sıra No	Sayfa No	Yer Adı	Hane	Müc.	G.M. Hane	G.M. Müc.	Meknic?	Tahmini Nüfus
27	55a	Beyt Atarü's-süfla ve'l-fevka	101					505
28	64a	Beyt Cala	2		171	47		865
29	52b	Beyt Dekkariyye	11					55
30	27b	Beyt Deku	3					15
31	47b	Beyt Fasin	30					150
32	58b	Beyt Hanina	28					140
33	56a	Beyt Haremeyn	34					170
34	63a	Beyt İnan	28					140
35	54b	Beyt İze	3					15
36	20b	Beyt Kefa	2					10
37	67a	Beyt Kisa	49					245
38	64a	Beyt Lehm	106		144	4		1250
39	31b	Beyt Nitif	94	10				470
40	62b	Beyt Ri'me	56		13	1	1	345
41	41b	Beyt Safafa	42					210
42	52a	Beyt Sahurü'l-vadi	37					185
43	34a	Beyt Sahurü'n-nasara	17					85
44	46a	Beyt Savir	6	2				30
45	22a	Beyt Sekaya	51	4				255
46	52a	Beyt Surik	21					105
47	32a	Beyt Ta'mar	51	14				255
48	67a	Beyt Tufna	50					250
49	23a	Beyt Tul	12					60
50	61b	Beyt Unya	174	6				370
51	44b	Beyt Urü's-Süfla	17	3				85
52	67a	Beyt Zulmu	3					15
53	21a	Beyt Urü'l-fevka	2					25

Sıra No	Sayfa No	Yer Adı	Hane	Müc.	G.M. Hane	G.M. Müc.	Meknic?	Tahmini Nüfus
54	48b	Bir Nebala	18					90
55	36b	Bir Zeyt	24					120
56	40a	Bire'üttü'l-kübra	38					190
57	19b	Burayküt	16					80
58	19b	Burka	30					150
59	20b	Ceb'a	3					15
60	37b	Cedide	33					165
61	33a	Cemala	22					110
62	29b	Cerri	21					105
63	39b	Ceyfü'l-battih	48	3				240
64	67b	Cib			103			515
65	31a	Cifnâü'n-nasara			31			155
66	53b	Cinciliyye	8					40
67	40b	Cuvbin	20					100
68	28a	Dar Cerir	23					115
69	48b	Deyrü'l-izam	5					25
70	20b	Deyrü's-sedd	9					45
71	43a	Deyrü's-şette	36					180
72	57a	Deyr Ammar	45					225
73	55a	Deyr Ban	23		23			230
74	30a	Deyr Benu Ubeyd	43	6				215
75	50b	Deyr Bezi'	30					150
76	58b	Deyr Debban	63	10			1	315
77	31b	Deyr Ebu Meş'al	45					225
78	53b	Deyr EbuSur	18					90
79	60a	Deyr Gassan	77					385
80	20b	Deyr Salih	2					10

Sıra No	Sayfa No	Yer Adı	Hane	Müc.	G.M. Hane	G.M. Müc.	Meknic?	Tahmini Nüfus
81	41b	Deyr Sudan	14					70
82	27a	Deyr Şeyh	36	4				180
83	61b	Decaniyye	72					360
84	26b	Düveyr	9					45
85	28b	Ebu Dis	102					510
86	40a	Ebu Mugire	7					35
87	54b	El-Ayn	29	6				145
88	58a	Faratiyye	6					30
89	35a	Harab	21					105
90	55b	Hazme	29					145
91	23a	Hinnasil	10					50
92	36b	Hırbat Beni Ades	4					20
93	36b	Hırbat Beni Siba'	4					20
94	34b	Husan	11					55
95	38a	İsaviyye	32					160
96	69a	Kağur	49	11				245
97	39a	Kalendiyye	15					75
98	49a	Kaluniyye	21					105
99	59b	Karava	32					160
100	24a	Katniyye	12					60
101	47a	Kefer Akab	47					235
102	54a	Kefer Ana	32					160
103	47a	Kefer Atiyye	9					45
104	62a	Kefer Gill?	35				1	175
105	30b	Kefer Malik	21					105
106	57b	Kefer Ni'me	64					320
107	53a	Kefer Ra'iyet	8					40

Sıra No	Sayfa No	Yer Adı	Hane	Müc.	G.M. Hane	G.M. Müc.	Meknic?	Tahmini Nüfus
108	58a	Kefer Som	20					100
109	48a	Kefer Şu'	30					150
110	44a	Kefer Tut	10					50
111	30b	Kevber	31					155
112	22a	Kıbliyye	8					40
113	36b	Kivin-i Tahtani ve Fevkani	12					60
114	46a	Kubale	11					55
115	63b	Kusur	28					140
116	36a	Lifta	72					360
117	45b	Lebbanü'l-vadi	18					90
118	51b	Malihetü's-suğra	42	20				210
119	60a	Mezari'	44					220
120	29a	Mezra'atü'l-abbas	60	21				300
121	48a	Mezra'a-i Ebu Tase	29					145
122	37b	Mehmas	32					160
123	22b	Necm	17					85
124	51a	Nehhalin	24		7			155
125	63b	Nüvey'ime	34					170
126	43b	Ram	29	4				145
127	61a	Ramallah	10		63	8		365
128	38a	Rammun	68					340
129	66a	Riha	50					250
130	50b	Rufat	22					110
131	43a	Safa	19	1				95
132	22b	Samiyye	4					20
133	24a	Samvil	5					25
134	20a	Saris	53					265

Sıra No	Sayfa No	Yer Adı	Hane	Müc.	G.M. Hane	G.M. Müc.	Meknic?	Tahmini Nüfus
135	54a	Sataf	11					55
136	43a	Sırda	10					50
137	30a	Sincil	55	6				275
138	34b	Suba	19	2	6	3		125
139	56b	Sur Bahir	49					245
140	56a	Şerefat	17					85
141	57a	Şu'fat	12					60
142	33a	Takü'	91	14	5			480
143	45b	Tarafeyn	12					60
144	38b	Tayyibetü'l-ism			116			580
145	31a	Tıbya	20					100
146	42a	Til Ebu Za'rur	12					60
147	47b	Tur Zeyta	54					270
148	27b	Turmus Ayya	43					215
149	49b	Turü'l-cevz	19					95
150	46b	Umm Tuba	37					185
151	37a	Velece	43					215
152	35b	Yabrud	23		4			135
153	22b	Zanü'a	7					35
154	60b	Zekerıyyatü'l-battih	44	3				220
TOPLAM			4665	211	696	63	3	26.805

Tablo XI-1562-3 Yılında Kudüs Nahiyesinde Köy Adları ve Nüfus

II.-ETNİK YAPI

1553-4 tahririnden farklı olarak, 1562-3 tahririnde etnik unsur bakımından sadece bir Türk cemaati olan Döğer cemaati kaydedilmemiştir. Diğer etnik unsurları şu şekilde sıralayabiliriz:

A-Cündiler (Ecnad-ı Halka):

1553-4 tahririnde ilk defa Kudüs şehrinde Babü'l-kattanin mahallesinde 2 cüdi bulunmaktaydı⁶⁶. 1562-3 tahririnde ise, Babü'l-hitta mahallesinde bulunan Eyyübiyye cemaatinin Ecnad-ı Halka'dan olduğu tespit edilmiştir⁶⁷. Eyyübiyye cemaati 19 hane ve 3 mücerreden müteşekkildi.

B-Rumlar:

1562-3 tahririnde Rum unsuru, Beled-i Til taifesinde, Sîk kilisesinde ve Kumam kilisesinde bulunmaktadır.

Beled-i Til taifesinde Rumlar, 19 hane ve 3 mücerreden müteşekkil idiler⁶⁸.

1553-4 tahririnde Sîk kilisesinde 20 rahip olmasına karşın 1562-3 tahririnde 31 rahip bulunmaktadır⁶⁹. Yine cemaat-i Rumiyyandan olan Kumame kilisesinde 7 rahip bulunmaktadır⁷⁰.

C-Süryaniler:

1553-4 tahririnde 22 hane ve 4 mücerreden oluşan Süryaniler. 1562-3 yılında 19 hane ve 54 mücerred halinde Kudüs'te yaşıyorlardı⁷¹. Bu durum ise Süryani nüfusunda düşüş olduğunu göstermektedir.

⁶⁶ T.D. 289.10.

⁶⁷ T.D. 112. 11b.

⁶⁸ T.D. 112.13b.

⁶⁹ T.D. 112. 16a.

⁷⁰ T.D. 112. 16b.

⁷¹ T.D. 112.15b.

D-Ermeniler:

Ermeni unsuru, 112 nolu defterde Mar Yakub kilisesi ve Amude kilisesinde kaydedilmiştir.

Mar Yakub kilisesinde 1553-4 tahririnde 54 hane kaydedilmi olmasına karşın 1562-3 tahririnde 31 hane ve 3 mücerred kaydedilmiştir⁷².

Efrenc-i Ermeniyanın mütemekkin olduğu (ber müceb-i hükm-i şerif ve hüccet-i şer'iyeye) Amude kilisesinde 14 rahip tespit edilmiştir⁷³.

E-Kıbtiler:

“Cemā'at-i Kıbtiyan” başlığı altında kaydedilmiş olan Kıbtiler. 53 hane ve 8 mücerredden oluşmaktaydılar⁷⁴. 1553-4 yılında 215 nüfus olan Kıbtiler 1562-3 yılında 265 nüfus idiler.

Mısır ile Filistin arasındaki maddi ve manevi bağlara daha önce değinilmişti. Bilindiği üzere 1579 Haziranında Kudüste veba salgını çıkınca hacılar hemen Mısır'a dönmüşlerdi. Veba, bu tarihlerde büyük şehirlerde görülen bir hastalıktı ve Mısırlılar ancak, resmi yazı gösterdiklerinde şehre girebiliyorlardı⁷⁵.

F.Gürcüler:

Gürcülere ilk defa 1553-4 tahririnde Musallebe kilisesinde rastalanılmıştır. 1562-3 tahririnde de yine Musallabe kilisesinde 15 rahip bulunmaktadır⁷⁶.

⁷² T.D. 112. 15b.

⁷³ T.D. 112. 16b.

⁷⁴ T.D. 112. 16a.

⁷⁵ Amnon COHEN: a.g.e., 107.

⁷⁶ T.D. 112. 6b.

G-Frenkler:

Efrenc (Frenkler) taifesinden olan 4 rahip Beyt-i Lehm kilisesinde bulunmaktadır⁷⁷.

H-Habeşliler:

1562-3 tahririne göre, Minde kilisesinde 20 rahip bulunmaktadır⁷⁸.
1553-4 tahririnde 30 rahip vardı⁷⁹.

---

⁷⁷ T.D. 112. 16b.

⁷⁸ T.D. 112. 17a.

⁷⁹ T.D.289. 41.

Altıncı Bölüm

1596-7 YILINDA KUDÜS MERKEZ VE NAHİYESİNDE

NÜFUS VE ETNİK YAPI

I-NÜFUS

A-ŞEHİR MERKEZİNDE NÜFUS

Kudüs'e ait son mufassal tahrir defteri Ankara'da Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü Kuyud-ı Kadime Arşivi'nde 178 no ile kayıtlıdır¹. Defterin mukaddimesinden sonra Kanunname-i Liva-i Kuds-i Şerif' başlığı altında Kudüs kanunnamesi kaydedilmiştir². Defterde dönemin Osmanlı Padişahı III. Mehmed'in (1595-1603) tuğrası bulunmaktadır. Defter, Kudüs ve Halilürrahman Nahiyesi olmak üzere iki nahiyeden müteşekkildir.

1596-7 tahririnde şehir merkezinde bulunan Müslüman nüfus kaydedilmiş, ancak Gayrimüslim nüfusu eksik kaydedilmiştir. Müslüman mahallelerinden sonra kaydedilmiş olan Hıristiyan Melkite cemaatinin ancak 42 hanesi tespit edilebilmiştir³. Defterin yaprak numaraları doğru kaydedilmişse de 14b sonrasındaki nüfus eksiktir.

1596-7 tahririnde Şehir merkezinde bulunan Müslüman nüfus kaydedilmiş, ancak Gayrimüslim nüfusu eksik kaydedilmiştir. Müslüman mahallelerinden sonra kaydedilmiş olan Hıristiyan Melkite cemaati eksik nüfusla kaydedilmiştir.

Kudüs şehrinde 1596-7 yılında toplam 1268 müslüman hane, 76 mücerred bulunmaktadır. 6340 Müslüman nüfus bu tarihte Kudüs'de yaşamaktadır. Gayrimüslim nüfusuna gelince, eksik nüfusla kaydedilmiş olan Melkit cemaatinde 42 Hıristiyan hane bulunmaktadır. Nüfus eksik

¹ Bu defter, bundan böyle T.D. 178 şeklinde kısaltılacaktır.

² T.D. 178. 2b.

³ T.D. 178. 14b.

kaydedildiğinden bu defterde Müslüman ve Gayrimüslim nüfusların oranlarını karşılaştırmamız mümkün olmamıştır.

1596-7 tahririne göre, şehir merkezinde bulunan mahallelerin adları ve nüfusları aşağıda gösterilmiştir.

1-Mahalle-i Şeref= 1596-7 tahririne göre Şeref mahallesinde 150 hane, 9 mücerred bulunmaktadır⁴. 1562-3 tahririnde ise Şeref mahallesinde 379 hane, 19 mücerred, 21 din görevlisi, 1 a'na bulunmakta idi⁵. 1562-3 yılında buşehirde 1895 nüfus bulunmasına karşın 1596-7 yılında 750 nüfus tespit edilmiştir. Nüfus oranında %50'den daha fazla düşüş olmuştur. Yerleşim birimlerinde nüfus oranlarının düşmesi genelde göç, salgın hastalık v.s. nedenlerden dolayı olmaktadır. Tahnimize göre. Kudüs'te 1579 Haziranında veba salgınının çıkması nüfusun azalmasında büyük bir rol oynamıştır.

2-Mahalle-i Bab-ı Kattanin= Bab-ı Kattanin mahallesinde 1562-3 tahririnde 166 hane tespit edilmiş olmasına karşın. 1596-7 tahririnde 150 hane tespit edilmiştir⁶. Tahminen 750 müslüman hane bu mahallede yaşamaktadır.

3- Mahalle-i Rişe= Rişe mahallesinde 163 hane. 11 mücerred bulunmaktadır. 815 müslüman nüfusa sahiptir⁷.

4-Mahalle-i Megaribe= Megaribe mahallesinde 1596-7 yılında 126 hane. 7 mücerred bulunmaktadır⁸. Tahminen 630 nüfus bu mahallede iskan etmektedir.

⁴ T.D. 178. 5b.

⁵ T.D. 112.6.

⁶ T.D. 178. 6b.

⁷ T.D. 178.7b.

⁸ T.D. 178. 8b.

5-Mahalle-i Babu'l-amud= 188 hane, 19 mücerred bulunmaktadır⁹. 1562-3 tahririnde 1930 nüfus bulunmasına karşın 1596-7 tahririnde 940 nüfus Kudüs'de iskan etmektedir.

6-Mahalle-i Akabetü's-sitt: 24 hane bulunan bu mahalle de 1562-3 yılında 50 hane bulunmakta idi.

7-Mahalle-i Babu'l-hitta= 226 haneye sahip olan bu mahallede tahminen 1130 müslüman nüfus iskan etmektedir¹⁰.

1553-4 ve 1562-3 tahrirlerinde olduğu gibi 1596-7 tahririnde de Eyyübiyye cemaati bu mahallede iskan etmektedir. Bu cemaatte 18 hane, 3 mücerred bulunmaktadır¹¹.

8-Mahalle-i Zara'ina= İncelediğimiz bütün defterlerde bulunan Zara'ina mahallesinde 223 hane ve 15 mücerred bulunmaktadır¹².

9-Cemā'at-i Melkite= Bu Hıristiyan cemaatine ait 42 hane tespit edilmiştir¹³.

---

⁹ T.D. 178. 9a.

¹⁰ T.D. 178. 11a.

¹¹ T.D. 178. 11a.

¹² T.D. 178. 13a

¹³ T.D. 178. 14b.

Sıra No	Sayfa No	Yer Türü	Yer Adı	Hane	Müc.	G.M. Hane	Tahmini Nüfus
1	5b	mh	Şeref	150	9		750
2	6b	mh	Bab-ı kattanin	150	12		750
3	7b	mh	Riçe	163	11		815
4	8b	mh	Megaribe	126	7		630
5	9a	mh	Babu'l-amud	188	19		940
6	11a	mh	Akabetü's-sitt	24			120
7	11a	mh	Babu'l-hıttı	226	3		1130
		cm	Eyyübiyye	18			90
8	13a	mh	Zara'ına	223	15		1115
9	14b	cm	Melkite			42	210
TOPLAM				1268	76	42	6340

Tablo XII- 1596-7 Yılında Kudüs Şehrinde Nüfus

B-KUDÜS NAHIYESİNDE NÜFUS

1596-7 tahririne göre Kudüs nahiyesinde 154 köy bulunmaktadır. 1562-3 tahririnde tespit ettiğimiz bütün köyler, 1596-7 tahririnde de bulunmaktadır.

112 nolu defter ile 178 nolu defter karşılaştırıldığında tespit edilen köylerin yazım tarzlarında bazı farklılıklar tespit edilmiştir. 112 nolu defterde Allarü's-süfla olarak yazılan köy¹⁴, 178 nolu defterde Alla-i es-süfla şeklinde yazılmıştır¹⁵. Yine 112 nolu defterde Cerri olarak yazılan köy¹⁶, 178 nolu defterde Cerr şeklinde kaydedilmiştir¹⁷.

1562-3 tarihli 112 numaralı defter ile 1596-7 tarihli 178 nolu defter arasında benzerlikler bulunmaktadır ki, bu da bize son defterin bir önceki defterden kopye edildiğini göstermektedir.

1596-7 tahririne göre Kudüs nahiyesinde nüfus yoğunluğunun çok olduğu köy adları ve nüfusları şu şekildedir.

1-Beyt Lehm= 1596-7 tahririne göre, Beyt Lehm köyünde 287 Hıristiyan nüfus tespit edilmiştir¹⁸. Bu tarihte Müslüman nüfus kayıtlı değildir. Ancak 1562-3 tahririnde 106¹⁹, 1553-4 tahririnde ise 152 müslüman hane bulunmaktadır ki, Hıristiyan nüfusu ile eşitti²⁰. XVI. yüzyılın ikinci yarısında köy tamamen bir Hıristiyan köyü haline gelmiştir.

2-Beyt Cala= Nahiye bazında nüfus yoğunluğu çok olan ikinci köydür. İncelemiş olduğumuz 289 ve 112 nolu defterde müslüman nüfusunda bulunduğu bu köy, 178 nolu defterde tamamen hıristiyan nüfusa sahip olan bir köy olarak karşımıza çıkmaktadır. 245 Hıristiyan hanesi olan bu köy, 1225 Hıristiyan nüfusa sahiptir²¹.

¹⁴ T.D. 112. 20a.

¹⁵ T.D. 178. 17a.

¹⁶ T.D. 112. 29b.

¹⁷ T.D. 178. 79b.

¹⁸ T.D. 178. 71b.

¹⁹ T.D. 112. 64a.

²⁰ T.D. 289. 70.

²¹ T.D. 178. 73b.

3-Cemâ'at-ı Urban Şugayrat Berağşe= 119 müslüman haneye sahip olan bu cemaat 595 müslüman nüfusa sahiptir²².

4-Cib= 1562-3 tahririnde 103 Hıristiyan hanesi olan bu köy. 1596-7 tahririnde de 103 Hıristiyan haneye sahiptir²³.

5-Velece= İncelemiş olduğumuz 4 mufassal tahrir defterinde nüfus yoğunluğu çok olan köyler listesine giremeyen Velece köyü, Kudüs'e ait 178 nolu son defterde 5. sırada yer almaktadır. Velece köyünde 100 Müslüman hane, 9 mücerred bulunmaktadır. 500 müslüman nüfus bu köyde yaşamaktadır²⁴.

6-Beyt Attarü's-süfla ve'l-fevka= 94 Müslüman haneye sahip olan bu köyde 470 Müslüman nüfus bulunmaktadır²⁵. Beyt Nitif köyünde de 470 Müslüman nüfus bulunmaktadır²⁶.

7-Accul= 1596-7 tahririne göre 79 müslüman hanesi olan bu köyde 395 nüfus mütemekkindir²⁷.

8-Deyr Gassan köyünde 76 Müslüman hane bulunmaktadır²⁸.

Kudüs Nahiyesinde bulunan köylerde toplam 4423 Müslüman hane, 93 mücerred ve 891 Hıristiyan hane bulunmaktadır. Buna göre, köylerde tahminen 22.115 müslüman nüfus, 4455 Hıristiyan nüfus bulunmaktadır.

1596-7 yılında Kudüs merkez ve köylerde toplam 5691 Müslüman hane, 169 mücerred, 933 Hıristiyan hane bulunmaktadır. Müslüman nüfus toplam nüfusun %86'sını oluştururken, Hıristiyan nüfus %14'ünü oluşturmaktadır.

²² T.D. 178. 34b.

²³ T.D. 178. 39b.

²⁴ T.D. 178. 60b.

²⁵ T.D. 178. 60b.

²⁶ T.D. 178. 30a.

²⁷ T.D. 178. 48a.

²⁸ T.D. 178. 66a.

Sıra No	Sayfa No	Yer Adı	Hane	Müc.	G.M. Hane	Tahmini Nüfus
1	19a	Abvin	57			285
2	48a	Accul	79			395
3	25a	Alları'l-fevka	37			185
4	17a	Alla-i es-süfla	7			35
5	47b	Almita	18			90
6	57b	Alyata	13			65
7	47b	Anata	10			50
8	34b	cm-ı Urban Şugayrat Beragişa	119			595
9	43b	Artas	32			160
10	18b	Arun	62			310
11	35b	cm-ı Asakire	55			275
12	33b	Attara	55			275
13	70b	Ayn Arık	14		10	120
14	70a	Ayn Ebrud	24			120
15	53a	Ayn Karim	39			195
16	54b	Ayn Kinya	32			160
17	32b	Ayn Silvan	60			300
18	50a	Ayn Sinya	12			60
19	21a	Ayn Tur	7			35
20	65a	Ayzeriyye	67			335
21	58a	Bahtiyar	6			30
22	37a	Battir	22	4		110
23	37b	Beddu	13			65
24	78b	Beki'ü'd-dan	14			70
25	31a	Beyt illu	30			150
26	54a	Beyt Mücus	-			

Sıra No	Sayfa No	Yer Adı	HANE	MÜC.	G.M. HANE	TAHMİNİ NÜFUS
27	60b	Beyt Attarü's-süfla	94			470
28	73b	Beyt Cala			245	1.225
29	57b	Beyt Dekkariyye	11			55
30	26a	Beyt Deku	3			15
31	51a	Beyt Fasin	28			140
32	64a	Beyt Hanina	28			140
33	61b	Beyt Haremeyn	31			155
34	70b	Beyt İnan	28			140
35	60a	Beyt İze	6			30
36	18a	Beyt Kefa	2			10
37	76a	Beyt Kisa	79			395
38	71b	Beyt Lehm			287	1435
39	30a	Beyt Nitif	94	10		470
40	69b	Beyt Ri'me	54		14	340
41	44a	Beyt Safafa	41			205
42	56b	Beyt Sahurü'l-vadi	40			200
43	36a	Beyt Sahurü'n-nasara	15		9	120
44	49b	Beyt Savir	6	2		30
45	19b	Beyt Sekaya	51			255
46	57a	Beyt Surik	21			105
47	30b	Beyt Ta'mar	65			325
48	75b	Beyt Tufna	50			250
49	21a	Beyt Tul	12			60
50	68a	Beyt Unya	75	5		375
51	18b	Beyt Uru'l-fevka	5			25
52	47b	Beyt Uri's-süfla	20			100
53	45a	Beyt Zulmu	3			15

Sıra No	Sayfa No	Yer Adı	Hane	Müc.	G.M. Hane	Tahrini Nüfus
54	52b	Bir Nebala	4	2		20
55	39a	Bir Zeyt	27			135
56	43a	Biretü'l-kübra	45			225
57	16b	Burayküt	15			75
58	19b	Burka	28			140
59	17b	Ceb'a	3			15
60	79a	Cedide	45	5		225
61	31b	Cemala	22			110
62	79b	Cerr	-			
63	42a	Ceyfü'l-battih	51			255
64	76b	Cib			103	515
65	29a	Cifnaü'n-nasara			31	155
66	58b	Cincilliye	8			40
67	43a	Cuvbin	20			100
68	26b	Dar Cevir	23			115
69	53a	Deyrü'l-izam	4			20
70	18a	Deyrü's-sedd	9			45
71	45b	Deyrü'ş-şette	36			180
72	62b	Deyr Ammar	33			165
73	60a	Deyr Ban	23		23	230
74	28a	Deyr Beni Ubeyd	43	6		215
75	54b	Deyr Bezi'	29			145
76	64b	Deyr Debban	72			360
77	29b	Deyr Ebu Meş'al	45			225
78	58b	Deyr Ebu Sur	24			120
79	66a	Deyr Gassan	76			380
80	18a	Deyr Salih	2			10

Sıra No	Sayfa No	Yer Adı	Hane	Müc.	G.M. Hane	Tahmini Nüfus
81	44b	Deyr Sudan	14			70
82	25b	Deyr Şeyh	36	3		180
83	68b	Decaniyye	71			355
84	24b	Düveyr	9			45
85	46b	Ebu Dis	80			400
86	42b	Ebu Mugire	-			
87	59b	El-Ayn	37			185
88	63b	Faratiyye	22			110
89	37a	Harab	10			50
90	78b	Hirbat Beni Ades	4			20
91	61a	Hazme	28			140
92	21b	Hinnasıl	10			50
93	39a	Hirbat Beni Siba'	8			40
94	36b	Husan	12			60
95	79a	İsaviyye	35	3		175
96	77b	Kağur	62			310
97	41b	Kalendiyye	15			75
98	53b	Kaluniyye	20			100
99	65b	Karava	32			160
100	22b	Katniyye	12			60
101	50b	Kefer Akab	47			235
102	59a	Kefer Ana	21			105
103	50b	Kefer Atiyye	9			45
104	69a	Kefer Gıl?	36			180
105	28b	Kefer Malik	21			105
106	63a	Kefer Ni'me	9			45
107	58a	Kefer Ra'iyet	8			40

Sıra No	Sayfa No	Yer Adı	Hane	Müc.	G.M. Hane	Tahmini Nüfus
108	63b	Kefer Som	20			100
109	52b	Kefer Şu'	8	5		40
110	34a	Kefer Tut	10			50
111	45a	Kevber	31			155
112	20a	Kibliyye	8			40
113	38b	Kivin-i Tahtani ve Fevkani	21			105
114	49a	Kubale	11			55
115	71b	Kusur	27			135
116	38a	Lifta	72			360
117	49a	Lebbanü'l-vadi	15	2		75
118	56a	Malihetti's-suğra	52			260
119	66b	Mezari'	44			220
120	27a	Mezra'atü'l-abbas	60	21		300
121	52a	Mezra'a-i Ebu Tase	29			145
122	40a	Mehmas	24			120
123	20b	Necm	16			80
124	55b	Nehhalin	40		16	280
125	71a	Nüvey'ime	33			165
126	55a	Rafat	27			135
127	46b	Ram	28			140
128	67b	Ramallah	9		71	400
129	40b	Remmun	39			195
130	33a	Riha	51			255
131	46a	Safa	18	2		90
132	20b	Samiyye	4			20
133	22a	Samvil	5			25
134	17a	Saris	53			265

Sıra No	Sayfa No	Yer Adı	Hane	Müc.	G.M. Hane	Tahmini Nüfus
135	58b	Sataf	9			45
136	46a	Sırda	10			50
137	27b	Sincil	50	6		250
138	36a	Suba	15		10	125
139	62a	Sur Bahir	29			145
140	62a	Şerefat	12			60
141	62b	Şu'fat	8			40
142	32a	Takü'	66		5	355
143	48b	Tarafeyn	12			60
144	41a	Tayyibetü'l-ism			63	315
145	29b	Tıbya	20			100
146	44b	Til Ebu Za'rur	12			60
147	51b	Tur Zeyta..	48	8		240
148	54a	Turetü'l-cevz	19			95
149	29a	Turmus Ayya	43			215
150	49b	Umm Tuba	36			180
151	39b	Velece	100	9		500
152	37b	Yabrud	24		4	140
153	20b	Zanü'a	7			35
154	67a	Zekeriyatü'l-battih	47			235
TOPLAM			4423	93	891	26.570

Tablo XIII-1596-7 Yılında Kudüs Nahiyesinde Köy Adları ve Nüfus

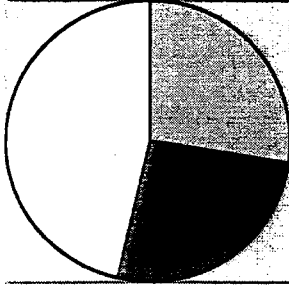
II. ETNİK YAPI

1596-7 tarihli Kudüs mufassal tahrir defterinde Şehir merkezinde gayrimüslim nüfusun kayıtlı olduğu bölüm eksik olduğundan dolayı daha önceki defterlerde incelediğimiz etnik unsurlara bu defterde rastlanılmamıştır.

Grafik 1.

H.932 (M. 1525-6) YILINDA KUDÜS MERKEZ NAHİYESİNDE
NÜFUS

□ Yahudi
■ Hıristiyan
□ Müslüman

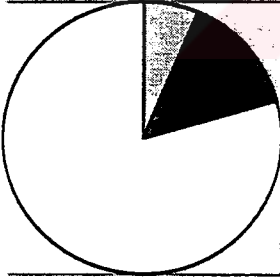
Müslüman : % 46.4

Hıristiyan : % 26.07

Yahudi : % 27.53

Grafik 2-

H.945 (M.1538-9) YILINDA KUDÜS MERKEZ VE
NAHİYESİNDE NÜFUS

□ Yahudi
■ Hıristiyan
□ Müslüman
□ Dİİm 4

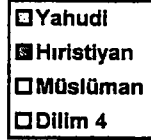
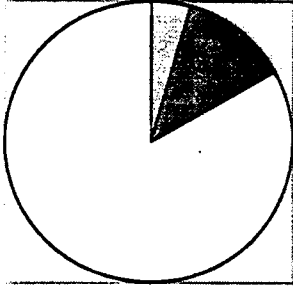
Müslüman : % 79.46

Hıristiyan : % 14.06

Yahudi : % 6.48

Grafik 3.

H.961 (M.1553-4)YILINDA KUDÜS MERKEZ VE NAHİYESİNDE
NÜFUS

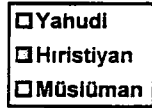
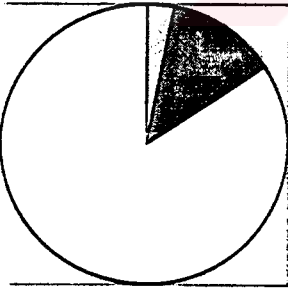
Müslüman : % 83.43

Hıristiyan : % 12.19

Yahudi : % 4.38

Grafik -4

H. 970 (M. 1562-3) YILINDA KUDÜS MERKEZ VE
NAHİYESİNDE NÜFUS

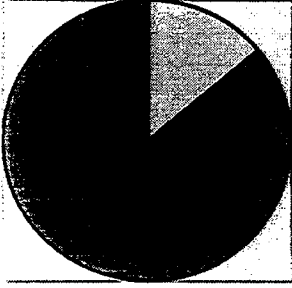
Müslüman : % 84.31

Hıristiyan : % 12.66

Yahudi : % 3.03

Grafik -5

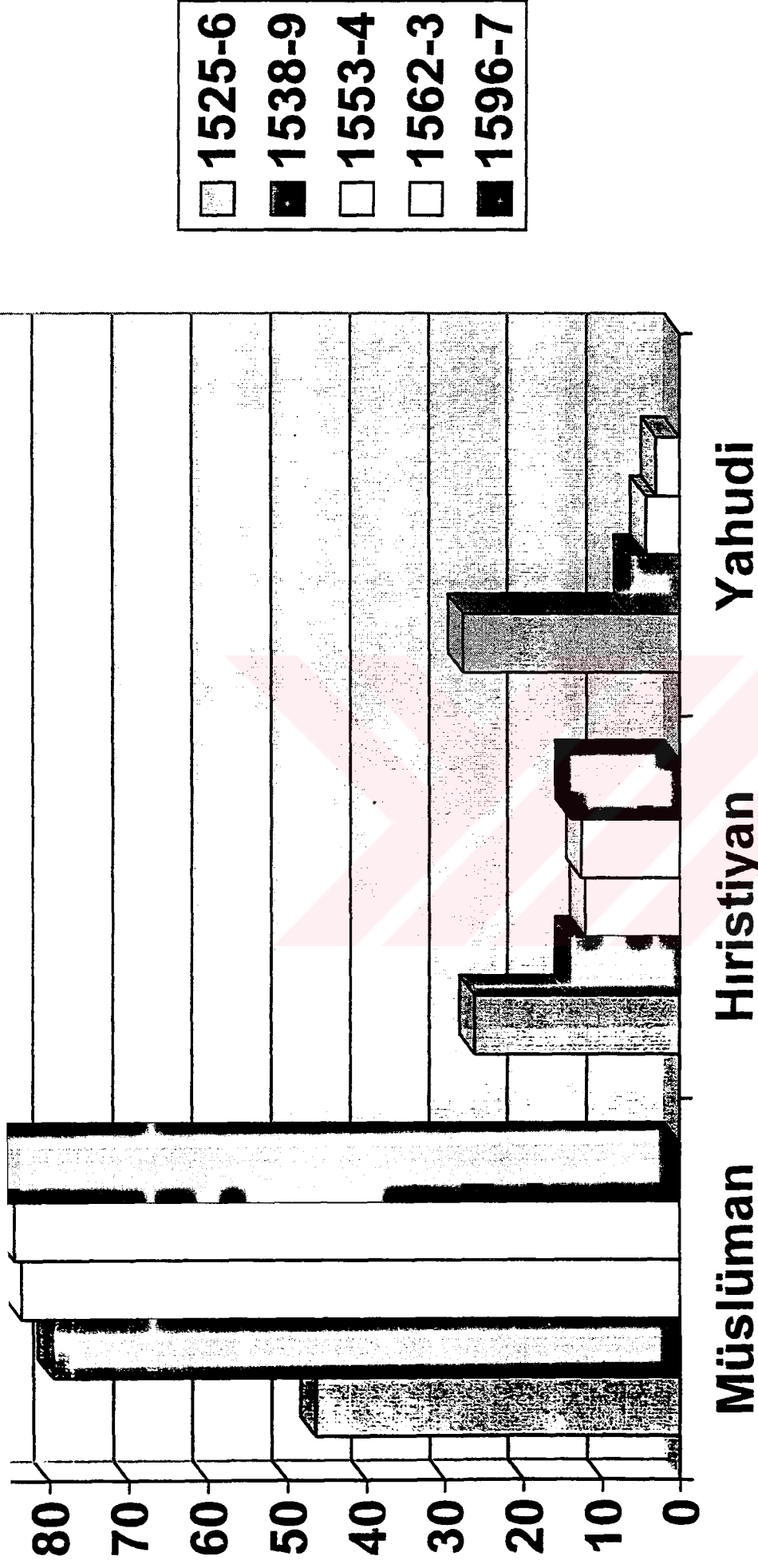
H.1005 (M. 1596-7) YILINDA KUDÜS MERKEZ VE NAHİYESİNDE NÜFUS

□ Hıristiyan
■ Müslüman
□ Dilim 3

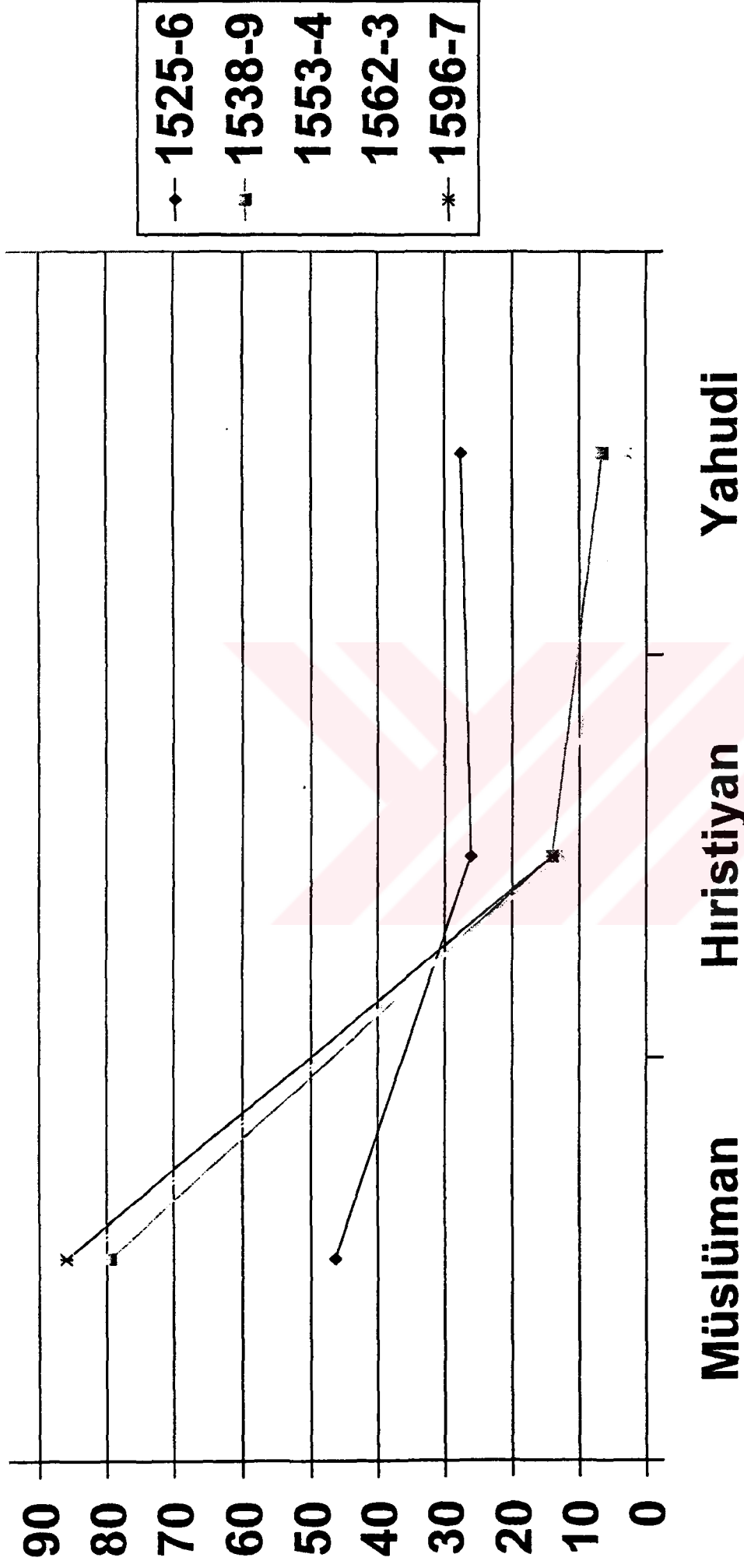
Müslüman : % 86

Hıristiyan : % 14

Grafik 6:

XVI. Yüzyılda Kudüs Merkez ve Nahiyesinde Nüfus Dağılımı

Grafik 7:

XVI. Yüzyılda Kudüs Merkez ve Nahiyesinde Nüfus Eğrisi

SONUÇ

Mısır ve Suriye, Yavuz Sultan Selim'in Mercidabık ve Ridaniye savaşları sonunda Türk egemenliğine geçmiştir. 1517'de Memlüklülerin saltanatına son verilince Kudüsde Suriye ile beraber Osmanlı yönetimine geçmiştir.

Üç büyük tek tanrılı din olan Musevilik, Hıristiyanlık ve İslam dini açısından kutsal sayılan Kudüs'e ait tapu-tahrir defterlerinden elde ettiğimiz verilere göre, Kudüs Merkez ve Nahiyesinde nüfus oranlarında değişimler yaşanmıştır.

1525-6 tahririne göre, Kudüs Merkez ve Nahiyesinde Müslüman nüfus toplam nüfusun %46.40'ını oluştururken, Hıristiyan nüfus %26.07'sini, Yahudi nüfus ise %27.53'ünü oluşturmaktadır.

Etnik yapı incelendiğinde, Süryanilerin 1525-6 yılında Kudüs'de cemaat halinde yaşadığı görülmüştür.

1538-9 tahririne göre ise, Müslüman nüfus, toplam nüfusun %79.46'sını, Hıristiyan nüfus %14.06'sını, Yahudi nüfus ise %6.48'ini oluşturmaktadır. 1525-6 tahririndeki nüfus oranları ile karşılaştırıldığında, Yahudi nüfus oranında düşüş yaşandığı görülmüştür.

Etnik unsurlar 1538-9 tahririnde incelendiğinde, Türkmenlerin, Frenklerin, Ermenilerin, Süryanilerin, Kıptilerin şehir merkezinde bulunduğu görülmüştür.

1553-4 tahririnde Müslüman nüfus, toplam nüfusun %83.43'ü iken, Hıristiyan nüfus %12.19'u, Yahudi nüfus ise %4.38'ini oluşturmuştur. Müslüman artış olurken, Hıristiyan ve Yahudi nüfusunda düşüş yaşanmıştır.

Türkmenler, Frenkler, Süryaniler, Ermeniler, Kıbtiler, Habeşliler. Rumlar ve Cündiler 1553-4 yılında Kudüs şehir merkezinde ikâmet etmekteydiler.

1562-3 tahririnde Müslümanlar, toplam nüfusun %84.31'ini, Hıristiyanlar %12.66'sını, Yahudiler %3.03'ünü oluşturmaktadır. 1553-4 tahriri ile kıyaslandığında Müslüman ve Hıristiyan nüfus oranlarında az da olsa artış olurken, Yahudi nüfusunda düşüş yaşanmıştır.

Etnik yapı incelendiğinde 1553-4 tahririnden farklı olarak sadece Türkmen unsurunun defterde kaydedilmediği tespit edilmiştir.

Bölgenin son tahriri olan 1596-7 tahririne göre ise, Müslüman nüfus toplam nüfusun %86'sını, Hıristiyan nüfus, toplam nüfusun %14'ünü oluşturmuştur. Defterin orijinal metninde eksiklik olduğundan Gayrimüslim nüfus tespit edilmemiştir. Ancak şehir merkezinde 42 haneye sahip olan Melkite cemaatinin mevcut olduğuna görmekteyiz.

Son tahrir, 1562-3 tahriri ile kıyaslandığında şehir merkezinde bulunan mahalle ve cemaatlerin nüfusunda %50'ye yakın düşüş olduğu tespit edilmiştir. 1579 Haziranında Kudüs'de veba salgınının olduğunu bilmekteyiz. Tahminimize göre bu tür salgın hastalıkların bu dönemde yaygın olması bölge insanını demografik yapısını büyük ölçüde etkilemiştir.

KAYNAKÇA

ACAR, İrfan C.

1989 Lübnan Bunalımı ve Filistin Sorunu, Ankara: TTK.

ALTUNDAĞ, Şinasi

1967 “Selim “, İ.A. X:423-434.

ARMAOĞLU, Fahir

1994 Filistin Meselesi ve Arap - İsrail Savaşları (1948-1988)
Ankara. (Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları Serisi, No: 299)

BARKAN, Ömer Lütfi

1941 “İmparatorluk Devirlerinin Büyük Nüfus ve Arazi Tahrirleri
ve Hakana Mahsus İstatistik Defterleri”,
İ.Ü. İktisat Fakültesi Mecmuası, II. İstanbul, 20-49.

1953 “Tarihi Demografi Araştırmaları ve Osmanlı Tarihi”
Türkiyat Mecmuası, X:1-26.

BERCHEM, Max Von

1922 Jerusalem, “Ville”, Le Caire.

1949 Jerusalem, Le Caire.

BİLGE, Mustafa

- 1985 “Osmanlı Arşivlerinin Arap Ülkeleri Tarihi Bakımından Önemi”, Osmanlı Arşivleri ve Osmanlı Araştırmaları Sempozyumu, İstanbul (Türk-Arap İlişkileri İncelemeleri Vakfı Yayınları:1), 189-193.

BİLGE, Yakup

- 1991 Süryanilerin Kökeni ve Türkiyeli Süryaniler, İstanbul.

BUHL, F.

- 1955 “Kudüs”, İ.A. VI: 953-64.

BORA, Siren

- 1995 İzmir Yahudileri Tarihi (1908-1923), İstanbul.

COHEN, Amnon

- 1973 Palestine in the 18th Century. Jerusalem
 1984 Jewish Life under Islam, Cambridge.
 1994 Ottoman Involvement in Europe:
 Its Relevance for 16th Century Palestine, Ankara.

COHEN, Amnon ve B. LEWIS

- 1978 Population and Revenue in the Towns of Palestine in the Sixteenth Century. Princeton.

COHEN, A. ve G. BAER

1984 Egypt and Palestine, New York.

CVETKOVA, B.

1983 "Early Ottoman Tahrir Defters as source for studies on the History of Bulgaria and the Balkans", Archivum Ottomanicum, VIII:133-213.

ÇELİK, Mehmet

1987 Süryani Kilisesi Tarihi, I. İstanbul.

DARKOT, Besim

1945 "Filistin", İ.A. IV:636-638.

DAVİD. Geza

1977 "The Age of Unmarried Male Children in the Tahrir Defters (Notes on the Coefficient)", Acta. Ort. Hung, XXI:347-57.

EDHEM , Halil

1927 "Mısır Fethi Mukaddematına ait mühim bir vesika". Türk Tarih Encümeni Mecmuası, 19.96:34.

EDWARD, Said

1985 Filistin'in Sorunu, Çev. Alev Alatlı, İstanbul

ELGÜN, Abdullah Çağrı

1991 Kudüs İlk Kible, İstanbul, (Kültür Basın Yayın Birliği).

EMECEN, Feridun

1990 Sosyal Tarih Kaynağı Olarak Osmanlı Tahrir Defterleri".
Tarih ve Sosyoloji Semineri, İstanbul:142-56.

ERCAN, Yavuz

1988 Kudüs Ermeni Patrikhanesi. Ankara.

GRABAR, O

1986 "Al-Kuds", Encyclopaedia of Islam, V., Leiden, 322-344.

GÜNALTAY, Şemseddin

1987 Yakın Şark III. Suriye ve Filistin, Ankara.

GÖYÜNÇ, Nejat

1979 "Hane Deyimi Hakkında ", İ. Ü. Edebiyat Fakültesi Dergisi,
XXXII:331-48.

HÜTTEROTH, Wolf-Dieter

1978 Palastina und Transjordanien im 16. Jahrhundert. Wiesbaden.

HÜTTEROTH, Wolf-Dieter ve K. ABDULFATTAH

1977 Historical Geography of Palestine, Transjordan and Southern Syria in the Late 16th Century, Erlangen.

İLHAN, M. Mehdi

1993 “Tapu Tahrir Defterlerinin Tarihsel Demografi için Önemi Hakkında Bazı Notlar”, Erdem, VII, 19 (Ocak 1991).

İNALCIK, Halil

1954 “Ottaman Method of Conguest”, Studia İslamica, 2:103-120.

1959 “Osmanlılar’da Raiyyet Rüsümü”, Belleten, XXIII. 92:575-608.

KARASAPAN, Celal Tevfik

1942 Filistin ve Şarkü'l-Ürdün, İstanbul, V.I.

KORTEPETER, Carl M.

1966 “Ottaman Imperial Policy and the Economy of the Black Sea Region in the sixteenth century”, Journal of the American Oriental Society, 86:86-113.

- 1988 Kudüs, (Çev. Acar Tanlak), İslam Konferansı Teşkilatı Kudüs Komitesi, Suadi Arabia.

LEWIS, Bernard

- 1951 "The Ottoman Archives as a Source for the History of the Arab Lands", The Journal of the Royal Asiatic Society, 3-4, 139-155.
- 1954 "Studies in the Ottoman Archives-I", Bulletin of the School of Oriental and African Studies, 16, 469-501.
- 1979 "Ottoman Land Tenure and Taxation in Syria", Studia Islamica, 50, 109-34.

LÜTFİ PAŞA

- 1326 Asafname, İstanbul, matbu nüsha.

LOWRY, Heath W.

- 1977 Trabzon Şehrinin İslamlaşma ve Türkleşmesi (1461-1583), İstanbul.

MAKOVSKY, A.

- 1984 "Sixteenth Century Agricultural Production in the Liwa of Jerusalem", Archiwum Ottomanicum IX:91-127.

MANDAVILLE, J.

- 1966 "The Ottoman Court Records of Syria and Jordan", Journal of the American Oriental Society, 86:311-19.

MICHELANT, Henri ve G. RAYNAUD

- 1882 Jerusalem, Geneve

ÖZ, Mehmet

- 1991 "Tahrir Defterlerinin Osmanlı Tarihi Araştırmalarında Kullanılması Hakkında Bazı Düşünceler", Vakıflar Dergisi, XXII:429-39.

POWERS, D.S.

- 1984 "Revenue of Public Wags in sixteenth century Jerusalem", Archivum Ottomanicum, IX:163-202.

RUNCIMAN, Steven

- 1992 Haçlı Seferleri Tarihi. Çev. Fikret İŞILTAN, III, Ankara: TTK.

RUSSEL, J.

- 1960 "The Late Medieval Balkan and Asia Minor Population",
Journal of the Economic and Social History of the Orient,
III:165.

SEVİM, Ali

- 1989 Suriye-Filistin Selçuklu Devleti Tarihi, Ankara: TTK.

SINGER, Amy

- 1996 Kadılar, Kullar, Kudüslü Köylüler, Çev. Sema BULUTSUZ,
Ankara: Türk Tarih Vakfı Yurt Yayınları, No:41.

SONYEL, Salahi.

- 1992 "Osmanlı İmparatorluğu'na Yapılan İlk Musevi Göçlerinin
Beşyüzcü Yıldönümü", Belleten, LVI, 215-217, 201-206.

STANFORD, J. Shaw.

- 1991 The Jews of the Ottoman Empire and the Turkish Republic,
New York.

SÜMER, Faruk

- 1967 Oğuzlar (Türkmenler), Ankara

TANSEL, Selahattin

1969 Yavuz Sultan Selim, Ankara.

TAPU TAHRİR DEFTERLERİ

İstanbul Başbakanlık Osmanlı Arşivi, No:427, 1015, 289.

Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü, Kuyûd-ı Kadîme Arşivi,
No:112, 178.

TEKİNDAĞ, Şehabeddin

1960 “Selim-nameler”, İ.Ü.E.F. Tarih Enstitüsü Dergisi, I:179-231.

TOLEDANO, E..

1984 “The Sanjag of Jerusalem in the sixteenth century; Aspects of
Topography and Population”, Archivum Ottomanicum,
IX:279-328.

UĞUR, Ahmet

1988 “Kemal Paşa-zâdenin VIII. Defteri”. IX. Tarih Kongresi, II.
Ankara.

چند روزی در این روزها

فصل اول در بیان

فصل اول در بیان... فصل دوم در بیان... فصل سوم در بیان...

فصل اول در بیان

فصل اول در بیان... فصل دوم در بیان...

فصل اول در بیان... فصل دوم در بیان... فصل سوم در بیان...

فصل اول در بیان

فصل اول در بیان

فصل اول در بیان... فصل دوم در بیان...

فصل اول در بیان... فصل دوم در بیان...

فصل اول در بیان... فصل دوم در بیان... فصل سوم در بیان...

فصل اول در بیان... فصل دوم در بیان...

فصل اول در بیان... فصل دوم در بیان... فصل سوم در بیان...

فصل اول در بیان

فصل اول در بیان... فصل دوم در بیان...

فصل اول در بیان

فصل اول در بیان... فصل دوم در بیان...

فصل اول در بیان... فصل دوم در بیان... فصل سوم در بیان...

فصل اول در بیان

فصل اول در بیان... فصل دوم در بیان...

فصل اول در بیان... فصل دوم در بیان...

فصل اول در بیان... فصل دوم در بیان...

۲۵۳
 در حساب کردن مال و غیره
 ۲۰۴
 حساب کردن مال و غیره
 ۱۰۰۰

۲۵۴
 در حساب کردن مال و غیره
 ۱۰۰۰

عبدالکریم
 محمد
 عبدالعزیز
 عبدالعزیز
 عبدالعزیز

در حساب کردن مال و غیره
 ۱۰۰۰

۲۵۵
 در حساب کردن مال و غیره
 ۱۱۱

۲۵۶
 در حساب کردن مال و غیره
 ۱۰۹

۲۵۷
 در حساب کردن مال و غیره
 ۱۱۱

عبدالکریم
 محمد
 عبدالعزیز
 عبدالعزیز
 عبدالعزیز

در حساب کردن مال و غیره
 ۱۱۱

۲۵۸
 در حساب کردن مال و غیره
 ۱۱۱

۲۵۹
 در حساب کردن مال و غیره
 ۱۱۱

۲۶۰
 در حساب کردن مال و غیره
 ۱۰۷

۲۶۱
 در حساب کردن مال و غیره
 ۱۰۷

عبدالکریم
 محمد
 عبدالعزیز
 عبدالعزیز
 عبدالعزیز

۲۶۲
 در حساب کردن مال و غیره
 ۱۰۷

عبدالکریم
 محمد
 عبدالعزیز
 عبدالعزیز
 عبدالعزیز

۲۶۳
 در حساب کردن مال و غیره
 ۱۰۷

۲۶۴
 در حساب کردن مال و غیره
 ۱۰۷

۲۶۵
 در حساب کردن مال و غیره
 ۱۰۷

۲۶۶
 در حساب کردن مال و غیره
 ۱۰۷

۲۶۷
 در حساب کردن مال و غیره
 ۱۰۷

۲۶۸
 در حساب کردن مال و غیره
 ۱۰۷

۲۶۹
 در حساب کردن مال و غیره
 ۱۰۷

۲۷۰
 در حساب کردن مال و غیره
 ۱۰۷

عبدالکریم
 محمد
 عبدالعزیز
 عبدالعزیز
 عبدالعزیز

۲۷۱
 در حساب کردن مال و غیره
 ۱۰۷

۲۷۲
 در حساب کردن مال و غیره
 ۱۰۷

۲۷۳
 در حساب کردن مال و غیره
 ۱۰۷

۲۷۴
 در حساب کردن مال و غیره
 ۱۰۷

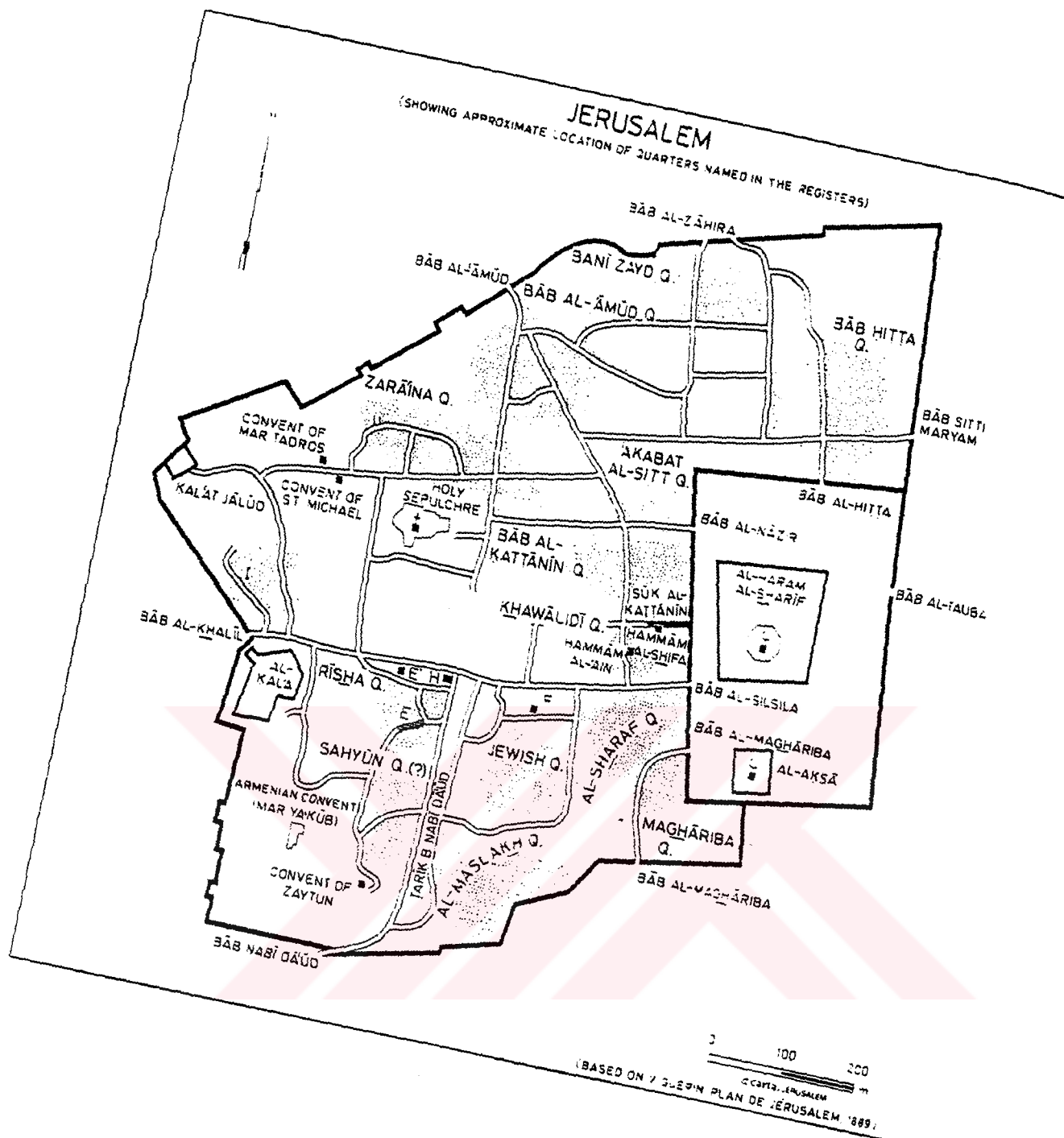

ÖZET

Bu araştırma, Kudüs Sancağı'na ait olan 5 mufassal tahrir defterini esas alarak, XVI. yüzyılda Kudüs Merkez ve Nahiyesinde nüfus ve etnik yapıyı ortaya koymayı amaç edinmiştir.

İncelenen bu defterlerden ilk üçü İstanbul'daki Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde bulunmaktadır. Bunlardan ilki 427 no ile kayıtlı olup, H. 932 (M.1525-6), ikincisi 1015 no ile kayıtlı olup H. 945 (M. 1538-9) tarihlidir. Üçüncü defter ise, 289 no ile kayıtlı olup, H. 961 (M. 1553-4) tarihlidir.

Defterlerin diğer ikisi ise Ankara'da Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü Kuyûd-ı Kadîme Arşivi'nde bulunmaktadır. Bu defterlerden ilki 112 no ile kayıtlı olup, H.1005 (1596-7) tarihlidir.

Bu defterlerden elde edilen verilere dayalı olarak, Kudüs şehrinde ve köylerinde mevcut nüfus tahminen hesaplanmış, sonuçlar tablolar halinde sunulmuştur. Yerleşim birimlerinde bulunan nüfus oranlarında meydana gelen değişimler, yıllara göre tespit edilmiş, grafikler halinde sonuçlar sunulmuştur.

Çalışmamızın diğer aşamasında defterlerde kayıtlı olan bilgilere dayalı olarak etnik unsurlar (Gürcüler, Ermeniler, Kıptiler, Rumlar, Habeşliler v.s.) tespit edilerek bu unsurların nüfus durumları hakkında bilgi verilmiştir.

ABSTRACT

This study aims at explaining the population and ethnic pattern in the Central Jerusalem and its subdistrict based on 5 mufassal registers belonging to Kudüs Sanjak in XVI. century.

Of the registers analysed, three are in the Prime Ministry's Ottoman Archieve. The first register is recorded with the number of 427 dating 1525-6/932 and the second with the number of 1015 dating 1538-9/945. The third deftar is recorded with the number of 289 dating 1553-4/961.

The other two deftars are in the Kuyûd-ı Kadîme Archieve in General Directorate of Tapu and Kadastro in Ankara. The first one is recorded with the number of 112 dating 1596-7 / 1005.

Based on the data obtained from these deftars, population of the Jerusalem and its villages were estimated, and the result are given in tables. Yearly population changes in certain settlements were determined and they are presented graphically.

Also ethnical elements (Georgians, Armenians, Egyptians, Greeks, Ethiopians, etc.) were identified recorded in the deftars and information regarding their population are reported.